

197067

GRÓF
SZÉCHENYI ISTVÁN
EMLÉKKÖNYV

SZERKESZTI

NYESTI PÁL

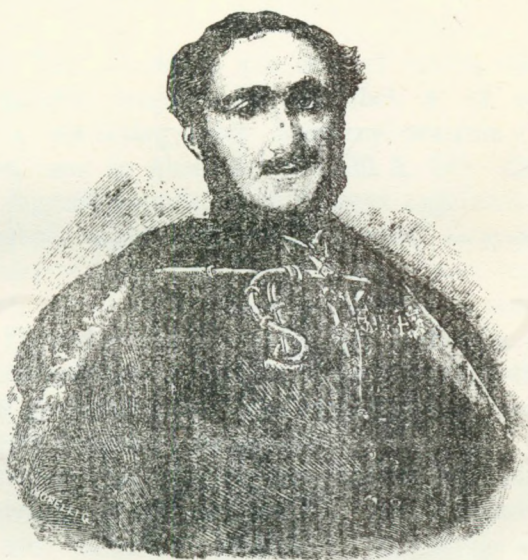

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN

EMLÉKKÖNYV

SZERKESZTI
NYESTI PÁL

Kiadja a gróf Széchenyi István emléke ápolására alakult bizottság

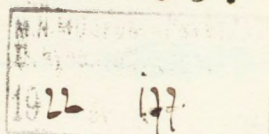
BUDAPEST 1905

Országos Széchényi Könyvtár

197067

FELHIVÁS

A Széchenyi-muzeum érdekében.

A M. Tud. Akadémia már évekkel ezelőtt elhatározta, hogy halhatatlan megalapítója műveiből, a rá vonatkozó iratokból s emléktárgyakból Széchenyi-muzeumot létesít. A muzeum, mint az Akad. Értesítő XIII. k. 245—268. lapján közzétett jegyzék mutatja, részint egyes nagylelkű hazafiak adományaiból, részint vétel útján gyűjtött tárgyakból már meglehetősen nagygyá nőtt; de még korántsem érte el azt a terjedelmet, amely létesítésekor az Akadémia szeme előtt lebegett. Tömerdek erekye, emléktárgy, levél stb. van még szerte az országban, melyekkel szépen gazdagodhatnék a nagybecsű gyűjtemény, ha birtokosuk figyelme ráterelődnék az Akadémia Széchenyi muzeumára.

Felkérem tehát mindazokat, akiknek birtokában Széchenyi Istvánra vonatkozó ereklék, emléktárgyak, iratok, könyvek stb. vannak, — melyek az említett jegyzék megtekintése után a gyűjteményben még nem találhatók — sziveskedjenek azokat örök letéteménykép a M. Tud. Akadémia főtitkári hivatalához beküldeni.

Amennyiben ellenérték nélkül nem volnának hajlandók Széchenyi-erekléyeiktől megválni, az Akadémia méltányos áron készséggel magához váltja őket.

Könyvárusoktól, antiquariusoktól is megvásárol minden Széchenyitől eredő vagy rávonatkozó iratot s könyvet, amennyiben még a gyűjteményben nem volnának meg.

Budapest, 1903. június hó.

Szily Kálmán,

A M. T. Akadémia főtitkára.

Gróf Széchenyi István.

Irta: SZEMERE EMIL.

„Föl tengerre magyar! Aknázd ki kincseit,
Tüzd a koronádba Keletnek gyöngyeit.
Négyes folyód fodrát karcsu hajó szelje,
Száguldó paripád szélvihart leverje.
Törd meg az anyagot s a bércznek kövéből
A szent szabadságnak nagy temploma épül!“
Igy szólt apostolunk, nagy Széchenyi István,
S elszállott az ige sebes röptü szárnyán,
Felkereste zugát a kicsi kunyhónak,
Büszke palotáknak, a sűrű vadonnak.
S megujhodott a föld, miként a tetszhalott,
Kit sötét sirjától orvos elragadott,
Ismét újra virul, miként a nagy beteg,
Kit hüen ápoló anyakéz mente meg.
Anyja volt a hazánk, szívéhez volt nőve,
Mint a koronás tölgy gyökere a földbe.
Visszatükrözte keble örömet, fájdalmát,
Mint meny, nap mosolyát, tenger vihar jajját!

* * *

Megmérgező fulánk, a rágalom nyelve,
Harag, boszuállás, irigységgel telve,
Messiásként ő is hitéért szenvedett!
Hordta, mint megváltónk, a martir-keresztet.
De hite nem tört meg — éltette reménye —
Áttör a sirokon, felcsillámlik fénye
Felszáll a magasba, ott ragyog az égen,
Egy boldogabb, egy szebb jövőnek jegyében.
Vallásod szívünknek szentélye örökre,
Hogy magyar hazánknak a jövő öröke,
Hogy a magyar nem volt! Csak most töri rögét
S rózsákkal hinti be egykoron jövőjét!

A sárvári és felsővidéki gróf Széchenyi-család.

— Zarándy A. Gáspárnak: „A magyar nemesség világtörténelmi vonatkozásai” című kéziratú nagy munkájából. —

Nagy Iván, a magyar nemzedékrendi történelem vezető-tudósa (Losonczi Phönix, II. köt., Pest, 1851) így vezeti be a Báthoryak jelleméről írt tanulmányát:

„Mit a természet, vagy véletlen sors pazarolt ránk, mit nem önszorgalmunk, fáradalmaink által birunk: az nem ön-érdemünk. Szellemi és testi tulajdonok, milyen az elmeél, erős, deli termet, kellem: mind a természet adománya. Öröklött polgári előnyök, milyen a czimeres ősoktól való származás, a gazdagság: mind a véletlen sors adománya.

„Ezekkel nem kérkedhetünk.

„Ki rója fel érdemül embernek, hogy biboros híres ősoktól származott? Kérkedhet-e a cser, melyet a természet a bérz csucsára ültetett?

„De miként a jó fajú mag, míg gyümölcsében el nem korcsosul, mindenkinek tetszik: a családivadék is, míg az érdemet, hirt szerzett ősi törzshöz jellemében hű marad, közbecsülésben részesül.

„Mert minden tárgynak saját ismérve van. És mint nemzeteknek jellemén egy bélyegző sajátság ömlik el: akkép családtagokon ízről-ízre végig vonul a törzsfőnek ősi jelleme, míg az el nem korcsosul. Mert vér a vérre üt és az alma fájától messze nem esik.

„Egyes kivétel különbséget nem tehet. Egy fának minden gyümölcse, ha színre, alakra nem is, de ízre egy. S a leg-nemesebb fa is terem rodhadt gyümölcsöket“.

Eddig Nagy Iván.

De a Széchenyiek nemes fája nem termett még kivételes gyümölcsöket. A család jellemző vonása az önzetlen hazafiság, a közjóért való lelkesülés, a tudományszeretet és a fejedelmi bőkezűségű áldozatkészség. És a nemes törzs egyetlen egy gyümölcse sem lett kivétel. Valódi lelki gyönyörrel merülünk

el a Széchenyiek történelmének szemléletében, mert ez a dicső nemzetség egész kis hadseregét állította a legjobbaknak.

A Széchenyiek mondai történelme a magyar kereszténység első századaiban vész el. A család valószínűleg nógrádi eredetű s eleintén Zéchennek, majd Zécheninek, Szécseninek irták, míg végre megállapodott a kiírás a mai Széchenyinél. Első hitelesen igazolt ősök:

Széchenyi Mihály, a szigetvári Zrinyi Miklós bajtársa, Schwendy Lázár báró egyik vitéz ezredese, Pápa, majd Veszprém kapitánya. Az ő fia:

Széchenyi Márton, Bán Sára férje, akinek két fia volt: György és Lőrincz. György 1592-ben született Szécsényben, s Nagy-Szombatban, majd a bécsi Pázmáneumban tanult, a hol pappá szentelték. Előbb Sellyén, majd Esztergomban volt lelkész. Azután Vág-Ujhelyben prépost, 1632-ben esztergomi kanonok. 1644-ben pécsi, 1653-ban veszprémi, 1657-ben győri püspök, 1674-ben kalocsai érsek, végre 1685 márczius 21-én esztergomi érsek és Magyarország primása lett. 1695. febr. 18-án halt meg 103 éves korában. Összes jótékony adományai az akkori időkben szinte mesés 3 millió forintnál többre rugtak. Nemzetének és egyházának egyaránt ragyogó csillaga volt, bőkezűsége pedig messze túlhaladta még a királyét is. Ennek a nagy férfiúnak öccse: Lőrincz (1650) folytatta a családfát.

Széchenyi Lőrincz (1650) Gellén Juditnak a férje volt. Nyolcz gyermek származott boldog házasságokból: Ferencz, Pál, Márton, György, Erzsébet, Katalin, Ilona és Judit.

1. Ferencz a Jézus társaságának tagja volt, szül. 1632, † 1672

2. Pál, szül. 1642-ben Gyöngyösön. Bécsben, majd Rómában tanult és 1662-ben paulinus lett Warndorfbán. Pozsonyban, azután Nagy-Szombatban volt a theologia tanára, majd 1687—1697-ig a pécsi és veszprémi, utóbb a kalocsai és bácsi egyházmegyéket kormányozta, kalocsai érsek és bácsi főispán lett és 1710 május 22-én hunyt el.

3. Mártonnak Sándor Annával kötött házasságából nem maradtak gyermekei.

4. György a család főntartója volt.

5. Erzsébet egyik Nagy báróhoz ment nőül.

6. Katalint Vizkelethy Ferdinánd vette el.

7. Ilona előbb Tallián István, azután Sankó Miklós neje.

8. Judit pedig Imrikovics György neje volt.

Széchenyi György, Széchenyi Lőrincz és Gellén Judit fia, 1656-ban született, Egervárnak, Szent-Györgynek és Pölöskének volt a kapitánya, dicsőséges részt vett Székes-Fehérvár, Kanizsa, Szigetvár és Buda visszafoglalásában s

vitéségeért a törökök rémének nevezték. Erdemeiért Lipót király 1697-ben grófi rangra emelte. Neje: Békettfalvi Morócz Anna (vagy Ilona?) egy fiuval és két leánynyal ajándékozta meg. Az idősbik leány: Julianna Ebergényi László neje volt, az ifjabbik: Judit, hajadon maradt. A fiu:

Széchenyi Sigmund gróf cs. és kir. kamarás, titkos tanácsos, Egervár, Szent-György és Pölöske kapitánya és somogyi főispán kétszer nősült. Első neje Batthyány Mária Terézia grófnő, a második Szalai Barkóczy Mária volt. A két házasságból hat gyermek származott: Sigmund, Ignác, Antal, László, Jozéfa és Katalin.

1. Sigmund a család főntartója.

2. Ignác gróf cs. és kir. kamarás, a Kálnoky-huszárok alezredese, a zalai fölkelő sereg ezredese, vitéz porosz- s bajor-verő volt s 1755-ben Egervárt lakott. Loósi és Hédervári Viczay Anna Mária grófnővel kötött házassága gyermektelen maradt.

3. Antal gróf 1744-ben a Nádasdy-huszárok ezredese, 1752-ben tábornok, 1757-ben már mint altábornagy, a 3-ik huszárezred tulajdonosa. Harczolt 1744-ben és 1745-ben Morva- és Csehországban, 1746—1747-ben Németalföldön és 1767-ben halt meg. Neje: Szalai báró Barkóczy Susánna egy leányt szült neki: Mária Anna grófnőt (sz. 1744), aki 1762-ben gróf Erdődy János horvát bán († 1806) neje lett.

4. László gróf. Neje: Draschkovich Mária Anna grófnő. Leányai: I. Teréz grófnő (1743—1777), Esterházy Ferencz gr. hitvese és II. Anna grófnő, Stampfer und Walchenberg János Gottlib gróf neje.

5. Jozéfa grófnő † 1758, mint Schmidegg Frigyes gróf felesége.

6. Katalin grófnő, † 1747, mint Zichy János gróf neje.

Széchenyi Sigmund gróf, Széchenyi Sigmund gróf legidősbik fia, szül. 1720. és mint a Nádasdy-huszárok kapitánya, 1744-ben Tabornál oly súlyosan megsebesült, hogy vissza kellett vonulnia birtokaira, † 1769. 1747-ben nőül vette Ciráky Mária Anna grófnőt (1724—1787), akinek öt gyermeke született: Mária Terézia, József, Borbála, Ferencz és Jozéfa.

1. Mária Terézia grófnő (1749—1798). Férje: Kueffstein Ferencz gróf.

2. József gróf (1752—1775). Neje: Tolnai Festetics Julia grófnő (1753—1824), gróf Festetich Pál († 1782) és Bossányi Julia grófnő leánya. Gyermektelenek.

3. Borbála grófnő (1753—1817). Első férje: gróf Forgách János, csongrádi főispán (1724—1774) Ebből a házasságból egy fiu származott: gróf Forgách Alajos († 1829), Batthyány Izabella grófnő férje és Forgách Lujza grófnő apja. Forgách

Lujza grófnő annak a Jeszenák Jánosnak lett 1849-ben özvegye, akiről a költő oly méltán énekelte, hogy:

Szerette hazáját szívvél, szóval, tettel,
Védte szabadságát hiven, becsülettel
Áldozott, szenvedett, jutalmát nem kérte,
S nem küzdhetve többé: vérpadon halt érte!

Széchenyi Borbála grófnő másodszor Desfours Ferencz grófhhoz († 1810) ment nőül.

4. Ferencz gróf, az összes ma virágzó Széchenyi grófi ágak törzse.

5. Jozéfa gréfnő (1759—1791). Férje: Mesnil József báró († 1798).

Széchenyi Ferencz gróf, Széchenyi Sigmond gróf és Cziráky Mária Anna grófnő fia, szül. 1754. ápr. 29. cs. és kir. kamarás, belső titkos tanácsos, magyar királyi főkamarás, zágrábi, majd tolnai, somogyi, baranyai, verőczei és szerémi főispán, végre 1808-ban az aranygyapjas rend lovagja lett. Ő alapította a budapesti magyar nemzeti muzeumot és gazdag könyvtárát is nemzetének ajándékozta. Meghalt 1820. decz. 20. Ércszobra a nemzeti muzeum előtt hirdeti, hogy nemcsak nemzetségének, de nemzetének is egyik legjelesebb fia volt. Bátyjának özvegyét: Festetics Julia grófnőt (1753—1824) vette nőül 1777-ben. Festetics Julia grófnő Festetics Pál grófnak († 1782) és Bossányi Julia grófnőnek a leánya; Festetic Kristófnak és Szegedy Juditnak, továbbá gróf Bossányi Imrének és Korláthkeőy Évának unokája. Széchenyi Ferencz grófnak három fia volt és két leánya. A két leány:

1. Francziska grófnő (1783—1861), gróf Batthány Miklós († 1842) felesége 1802-ben. Gyermeektelenek.

Széchenyi Ferencz gróf három fia:

A. **Széchenyi Lajos gróf**, (1781—1855).

B. **Széchenyi Pál gróf** (1789—1871).

C. **Széchenyi István gróf**, a legnagyobb magyar (1792—1860).

A.

Széchenyi Lajos gróf (1781—1855). Széchenyi Ferencz grófnak és Festetics Julia grófnőnek legidősbik fia, Sófia főhercegnőnek főudvarmestere, kétszer nősült. Első neje 1801. máj. 16: Clamm-Gallas Alojzia grófnő (1781—1822). Második neje 1824. márcz. 18: Wurmbrand-Stuppach Francziska grófnő (1797—1873). Az első házasságból öt gyermek: János, Mária-Alojzia, Julianna, Károly és Béla, a másodikból két fiu született: Imre és Dénes.

1. János gróf (1802—1874), az első vonal első ágának alapítója: Aa.
2. Mária Alojzia grófnő (1804 — 1863). Férje: gróf Zichy László (1799—1868). Virágzó utódjai vannak.
3. Julianna grófnő, sz. 1809. Férje: Parry József Márton, † 1846.
4. Károly gróf, †.
5. Béla, † 1815.
6. Imre gróf, sz. 1825, az első vonal második ágának alapítója: Ab.
7. Dénes gróf (1828—1892), az első vonal harmadik ágának alapítója: Ac.

Aa.

Széchenyi János gróf (1802—1874). Neje 1825: Monyorókeréki és Monoszlói Erdődy Agatha grófnő (1808—1882), Erdődy György grófnak és Aspremont-Lynden és Baintt Mária Ottolina Gobertina grófnőnek (1787—1866) leánya, anyai ágon utódja a Felső Vadászi **Rákóczy**, a Somlyói és az Ecsedi **Báthory**, a **Zriny** és a **Frangepán** házaknak, Aargau (**Habsburg**) grófjainak, Nagy Alfréd **angol** királynak, **Bizancz** császárajainak, **Anglia Aragon** és **Arménia** királyainak, az **Árpádoknak**, **Babenbergeknak**, **Baden** örgrófjainak, a **Billungoknak**, **Burgund** királyainak, **Elzász** hercegeinek, **Este** örgrófjainak, a **frank** és a **friz** királyoknak, **Hadrián** pápának, **Hengisztnek**, a **Hohenburg** (Lothringen) és a **Hohenstaufen** háznak, **Isztria** örgrófjainak, **Karinthia** hercegeinek, **Nagy Károly** császárnak, a **német** királyoknak, a **cseh** és a **szerb** királyoknak, a **Welfeknek**, **Wettineknek** és **Nagy Widukind** szász hercegnek. S ez a leszármazás legtöbb esetben czáfolhatatlan történelmi igazság, csupán néhány ősvonal, mint a Hengisté, nagy Alfrédé és nagy Widukindé alapul nem bizonyítható mondán vagy hagyományon. Széchenyi János grófnak és Erdődy Agatha grófnőnek hat gyermeke:

1. László gróf †.
2. György gróf, sz. 1828. Neje 1864: Schwarz Johanna (elválasztva 1872) Gyermekek nincsenek.
3. Agatha grófnő, sz. 1833 Férje 1855: gróf Breunner-Enkevoirth Agost (1828—1894) családjának utolsó férfisarja. Leányági utódjai a Hohenlohe-Ratibor, Whitehead, Coudenhove, Auersperg, Herberstein és Stubenberg családokban.
4. Ernesztina grófnő, sz. 1836. Férje 1857: gróf Zichy László (1830—1896), gróf Zichy Lászlónak és gróf Széchenyi Mária Alojziának fia, Széchenyi Lajos grófnak és Clam-Gallas Alojzia grófnőnek unokája. Virágzó vonal.

5. **Sándor gróf**, Tolnamegye főispánja, sz. 1837. Neje 1866: Jobaházi Dóry Natália, sz. 1846. Gyermekai: a. Bertalan gróf, sz. 1866, b. Lajos gróf, sz. 1868, c. Domokos gróf, sz. 1871 és d. Alojzia grófnő, sz. 1873.

6. **Mária Gobertina grófnő**, sz. 1848. Férje 1869: gróf Somssich Imre, sz. 1843. Virágzó vonal.

Ab.

Széchenyi Imre gróf, sz. 1825, kamarás, belső titkos tanácsos és az aranyapjas-rend lovagja. Neje 1865: Sztáray-Szirmay Alexandra grófnő (sz. 1843). SztárayFerdinánd grófnak (1818—1883) és Klobusiczky Matildnak († 1845) leánya, Sztáray Vincze grófnak († 1827) és Szirmay Johanna grófnőnek († 1848) unokája. Fiai:

1. **Dénes gróf**, sz. 1866. Neje 1896: Caraman-Chimay-Emilia grófnő, sz. 1871, Caraman-Chimay Eugen herceg (1843—1881) és Graffenried-Villars Lujza (sz. 1842) leánya, Caraman-Chimay József herceg (1808—1886) és Pellapra Emilia (1806—1871) unokája.

2. **Péter gróf**, sz. 1870.

3. **István gróf**, sz. 1873.

4. **László gróf**, sz. 1879.

Ac.

Széchenyi Dénes gróf, (1828—1892). Neje 1857: Hoyos Mária grófnő (sz. 1838), gróf Hoyos Henrik (1804—1854 és Zichy Feliczia grófnő (1809—1880) leánya, gróf Hoyos-Sprinzenstein János Ernő (1779—1849) és Schlabrendorf Teréz grófnő (1781—1862) unokája. Fiai:

1. **Imre gróf**, sz. 1858. Neje 1885: Andrássy Mária grófnő, sz. 1865, gróf Andrássy Aladár (1827—1903) és Wenkheim Leontina bárónő (sz. 1841) leánya, gróf Andrássy Károly (1792—1844) és Szápáry Etelka grófnő (1798—1876) unokája. Leányai: a. Marietta grófnő, sz. 1886, b. Erzsébet grófnő, sz. 1888, c. Leontina grófnő, sz. 1889 és d. Susanna grófnő, sz. 1893.

2. **Géza gróf**, sz. 1859

3. **Viktor gróf**, sz. 1871.

B.

Széchenyi Pál gróf, (1789—1871), Széchenyi Ferencz grófnak és Festetich Julia grófnőnek középső fia, kamarás és titkos tanácsos, a magyar tudományos akadémiának 10 ezer forinttal szintén egyik alapítója. Első neje 1811: Lady Caroline

Meade, † 1820, akinek egyetlen fia: András gróf (sz. 1812). részese volt Frigyes főherceg sziriai expedíciójának és ott halt meg pestisben 1842-ben. A gróf 1823-ban nősült másodszor: Zichy-Ferraris Emilia (1803—1866) grófnőt vette el, Zichy-Ferraris Ferencz grófnak (1777—1839) és Ferraris Mária grófnőnek (1780—1866) leányát, Zichy Károly grófnak (1753—1826) és Khevenhüller-Metsch Anna Mária grófnőnek (1759—1809) az unokáját. Összesen tíz gyermeke volt:

1. András, az első feleség egyetlen gyermeke, 1812-1842.
2. Kálmán gróf, sz. 1824. Neje 1852: Grünne Karolina grófnő. A második vonal első ága: Ba.

3. Erzsébet grófnő, sz. 1827, Férje 1848: Maza de Lizana Cornel Cardona Luna y Aragon Péter, de la Ronana őrgróf, első oszt. spanyol grand, † 1890.

4. Gábor gróf, sz. 1828. Neje 1859: Szentgyörgyi Horváth Feliczia, Horváth Antal és Orczy Paulina bárónő leánya. Gyermeektelenek.

5. Gyula gróf, sz. 1829. A második vonal második ága: Bb.

6. Ferencz gróf, sz. 1835. A második vonal harmadik ága: Bc.

7. Jenő gróf, sz. 1836. A második vonal negyedik ága: Bd.

8. Tivadar gróf, sz. 1837. Neje: Erdődy Johanna grófnő, sz. 1846. Erdődy Lajos grófnak (1814—1883) és Raymann Johannának (sz. 1815) leánya, Erdődy György grófnak (1785—1859) és Aspremont-Lynden és Baintt Mária Ottolina Gobertina grófnőnek (1787—1866) unokája a Rákóczyak, Báthoryak, Zrinyiek és Frangepánok vérsége, mint Széchenyi János gróf neje (Aa), de gyermekei nincsenek.

9. Pál gróf, sz. 1839. A második vonal ötödik ága: Be.

10. Dorottya grófnő, sz. 1841. Férje: Pereira-Arnstein Henrik báró.

Ba.

Széchenyi Kálmán gróf, Iván, Ujkér, Magyaród és Niczk ura, kamarás és titkos tanácsos, sz. 1824. Neje 1852: Grünne Karolina grófnő, csillagker. és palotahölgy, sz. 1832, gróf Grünne Károly Lajosnak (1808—1884) és Trauttmannsdorff-Weinsberg Karolina grófnőnek (1808—1886) leánya. Gyermekei:

1. Károly gróf, sz. 1853.

2. Paula grófnő, sz. 1854. Férje 1876: gróf Apponyi Géza, sz. 1853. Virágzó vonal.

3. Mária grófnő, sz. 1855. Férje 1876: Pallavicini Sándor őrgróf, sz. 1853. Virágzó vonal.

4. Melánia grófnő, sz. 1857.

5. Emánuel gróf, sz. 1858.

Bb.

Széchenyi Gyula gróf, Marczali ura, kamarás, titkos tanácsos és főlovászmester, az aranygyapjas-rend lovagja, sz. 1829. Első neje 1863: Zichy-Ferraris Karolina grófnő, 1845–1871, gróf Zichy Ferraris Félix (1810—1885) és Reichenbach-Lessonitz Emelia grófnő (1826—1891) leánya, gróf Zichy-Ferraris Ferencz (1777—1839) és Ferraris Mária grófnő (1780—1866) unokája. Második neje 1875: Klinkosch Paula, sz. 1851, Klinkosch József Károly lovag és Swoboda Erzsébet leánya. Gyermekai:

1. Pál gróf, kamarás, sz. 1865. Neje 1894: Csekonics Andrea grófnő, sz. 1870, gróf Csekonics Endre (sz. 1846) és Cziráky Konstancia grófnő (sz. 1847) leánya, gróf Csekonics János (1809—1880) és Lipthay Léona bárónő (1821—1903) unokája. Gyermekai: a. József gróf, sz. 1897, b. Julianna Mária grófnő, sz. 1900. és c. Endre gróf, sz. 1902.

2. Margit grófnő, sz. 1866. Férje 1902: Kesselstatt Eugen gróf, sz. 1870. Virágzó vonal.

3. Karolina grófnő, sz. 1869. Férje 1890: gróf Wimpffen Simon, sz. 1867.

4. Paulina grófnő, sz. 1871. Férje 1902: Lexa von Aehrenthal Alajos báró, sz. 1854.

5. Gyula gróf, az egyetlen gyermek a második házasságból, sz. 1879.

Bc.

Széchenyi Ferencz gróf, Tarnócza ura, sz. 1835. Neje 1861: Monyorókeréki és Monoszlói Erdődy Franciska grófnő, sz. 1841, gróf Erdődy István (1813—1896) és Müller-Hörnstein Jusztina (1817—1845) leánya, gróf Erdődy György (1785—1859) és Aspremont-Lynden és Baintt Mária Ottolina Gobertina grófnő (1787—1766) unokája a **Rákóczyak, Báthoryak, Zrinyek és Frangepánok** vére, mint Széchenyi János gróf neje (Aa). Fiai:

1. Rudolf gróf, sz. 1862 Neje 1888: Herberstein Mária grófnő, sz. 1867, Herberstein Sigmond grófnak (1831) és Festetics Julia grófnőnek (sz. 1835) leánya Herberstein Henrik grófnak (1804—1881) és Fürstenberg Adelheid tartománygrófnőnek (1812—1874) unokája, **Európa csaknem valamennyi uralkodó nemzetségének vérsége**. Fia: Rudolf gróf, sz. 1891.

2. Ernő gróf, kamarás, sz. 1864.

3. Antal gróf, sz. 1867. Neje 1895: Wenkheim Krisztina grófnő, sz. 1874, Wenkheim Frigyes gróf (sz. 1842) és Wenkheim Krisztina grófnő (sz. 1849) leánya, Wenkheim Károly gróf (1811—1891) és Radetzky Friderika grófnő

(1816—1866) unokája. Gyermekai: a. Antónia grófnő, sz. 1896, b. Ilona grófnő, sz. 1898 és c. Ferencz Josef gróf, sz. 1901.
4. Frigyes gróf, sz. 1875.

Bd.

Széchenyi Jenő gróf, sz. 1836. Neje 1864: Erdődy Henrietta grófnő, sz. 1838, Erdődy István gróf (1813—1896) és Müller-Hörnstein Jusztina (1817—1845) leánya, gróf Erdődy, György (1785—1859) és Aspremont-Lynden és Baintt Mária Ottolina Gobertina grófnő (1787—1866) unokája, a **Rákóczy, Báthory, Zriny és Frangepán** családok vére, mint Széchenyi János gróf neje (Aa). Gyermekai:

1. Ilona grófnő, sz. 1865.
2. Emilia grófnő, sz. 1866. Férje 1885: Erdődy Gyula gróf, sz. 1845
3. Miklós gróf, győri püspök, sz. 1868.
4. Jenő gróf, sz. 1872. Neje 1903: Almásy Huberta grófnő, sz. 1880, gróf Almásy Thassziló (sz. 1847) és Fiáth Anna bárónő (sz. 1852) leánya, Almásy Ernő gróf (1818—1849) és Ebenberger Matild unokája.
5. Marietta grófnő, sz. 1878. Férje 1899: gróf Zichy Frigyes, sz. 1860.
6. Pál gróf, sz. 1880.

Be.

Széchenyi Pál gróf, Lábod ura, kamarás, sz. 1838. Neje 1861: Andrássy Erzsébet grófnő, sz. 1840, Andrássy György grófnak (1797—1872) és Königsseg-Aulendorf Francziska grófnőnek (1814—1871) leánya, **Európa csaknem valamennyi uralkodó nemzetségének vérésege**. Gyermekai:

1. Aladár gróf, kamarás, sz. 1862. Neje 1884: Andrássy Natália grófnő, sz. 1864, gróf Andrássy Manó (1821—1891) és Pálffy Gabriella grófnő (sz. 1833) leánya, **Európa csaknem valamennyi uralkodóházának vérésege**. Gyermekai: a. Gabriella grófnő, sz. 1885, b. Mária grófnő, sz. 1887. és c. György gróf, sz. 1889.
2. Mária grófnő, csillagker. hölgy, sz. 1863. Férje 1886: Székelyi Majláth József gróf, kamarás, sz. 1858. Virágzó vonal.
3. Emil gróf, kamarás, sz. 1865. Neje 1892: Hunyady Mária grófnő, sz. 1870, gróf Hunyady Imre (1827—1902) és Győri Felicia grófnő (sz. 1842) leánya, **Európa csaknem valamennyi uralkodóházának vérésege**. Gyermekai: a. Alajos gróf, sz. 1892 és b. Erzsébet grófnő, sz. 1895.

C.

Széchenyi István gróf, 1792—1860, Széchenyi Ferencz grófnak és Festetich Julia grófnőnek legifjabbik fia, a leg-

nagyobb magyar, nagy tehetségekkel megáldott nemzetségének legkiválóbb, legjelesebb fia, nagy, mint író, tudós, politikus, hazafi és ember egyaránt, akiről már könyvtárt irtak össze és még sem bírták kimeríteni érdemeit. Nem is czélunk életrajzát adni vagy bírálni életét és tevékenységét. Mindent magába foglal az a gyönyörű név, amelyet nemzete adott neki: a legnagyobb magyar! Neje 1836: Seilern Kreszcencia grófnő, 1799—1875, Seilern Károly grófnak († 1806) és Wurmbrand Mária Maximiliána grófnőnek († 1838) leánya. Fiai:

1. Béla gróf, sz. 1837. A harmadik vonal első ága: Ca.
2. Ödön gróf, sz. 1839. A harmadik vonal második ága: Cb.

Ca.

Széchenyi Béla gróf, sz. 1837. Neje 1870: Erdődy Johanna grófnő, 1846—1872, Erdődy Lajos grófnak (1814—1883) és Raymann Johannának (1815—1897) leánya, Erdődy György grófnak (1785—1859) és Aspremont-Lynden és Baintd Mária Ottolina Gobertina grófnőnek (1787—1866) unokája, a **Rákóczy, Báthory, Zriny és Frangepán** családok vérsége, mint Széchényi János gróf neje (Aa). Leányai:

1. Alice grófnő, sz. 1871. Férje 1895: gróf Teleki Tibor, sz. 1871. Virágzó vonal.
2. Hanna grófnő, sz. 1872. Férje 1902: gróf Károlyi Lajos, sz. 1872.

Cb.

Széchenyi Ödön gróf, sz. 1839, török tábornok. Neje 1864: Almás Bogyesti és Al. Csilli Almay Irma, 1844—1891. Almay Rudolf és Fellner von Feldegg Adél bárónő leánya, Gyermekai:

1. Andor gróf, sz. 1865. Neje 1884: Korostowzoff Ilona. Korostowzoff Jakab leánya. Fia: Lipót Andor gróf, sz. 1886.
2. Vanda grófnő. Férje 1886: Bahram-Dadian bej.

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN

a legnagyobb magyar.

BOROSS MIHÁLYTÓL.

Mint a fiatal s kezdő művész gondolkodva állapodik meg az előtte fekvő becses kődarab előtt s remegve veszi kezébe a vésőt és kalapácsot és soká haboz, míg a kőre teszi; félve, hogy művészi szobor helyett, csak türhető néma alak fog keze alól kikerülni; úgy én is dobogó szívvvel veszem fel tollamat s remegve ülök asztalomnál, midőn gróf Széchenyi István, a legnagyobb magyar életrajzát akarom megírni, mert attól félek, hogy midőn dicsőíteni akarom őt, fénytelen rajzommal levonok hallhatatlan érdemeiből. És hogy e merész lépést mégis megteszem, az a remény biztat, hogy e szerény füzet olvasói nem az író gyöngeségét s csekélységét: hanem a dicsőítendő nagyságát s átkarolhatlan erejét fogják latba vetni.

Széchenyi István, e *hon ujjáteremtőjének* életét, tetteit, érdemeit kellőleg rajzolni, hűn megírni, egyike a legnehezebb feladatoknak, azért nem is ígérem olvasómnak, hogy valami tökéletes kerekded képet fogok adni; hanem beérem azzal, ha a magyar nemzet kebelében állítandó örök emlékhöz néhány porszemmel én is járulhattam.

1. Széchenyi István gyermek és ifjúkora.

Széchenyi István gróf, a legnagyobb magyar, született Bécsben 1791. szeptember 21-dikén. Harmadik s legfiatalabb fia volt az 1820. deczember 13-dikán elhalálozott magas műveltségű s tudományokat hően pártoló gróf Széchenyi Ferencznek, a nemzeti muzeum alapítójának s Festetics grófnőnek, a keszthelyi Georgicont alapító nagy Festetics György gróf testvérének.

Gróf Széchenyi Ferencz honunk ügyét még tetemesebb anyagi áldozatokkal segítette, mint fia István; méltó, hogy a nagy fiu, méltán nagynak mondható atyját is megismertessük néhány vonással.

Már József császár alatt fényes hivatalokat viselt, de azokról önként leköszönt, hihetőleg, mert hazafi lelke nem tűrhette, hogy József alkotmányellenesen, rendeletek által kormányoz. Meghalván József császár, utóda II. Lipót országgyűlést hirdetett. A József által Bécsbe vitetett s a ritkaságok tárába szánt szent koronát örömrivalgások közt tette uj uralkodója fejére a nemzeti függetlenségét s alkotmányos jogait visszanyert nemzet s az 1790/1-diki híres országgyűlési terem falai közt látta a majd tizenkét éven át visszavonulva élt nagy hazafit.

I. Ferencz alatt ismét fényes hivatalokra emeltetett; de szemeinek gyöngesége miatt hivatalairól másodszor is lemondott s visszavonulván a hivatalos pályától, minden idejét s gondját gyermekei neveltetésére fordítá. A sok csalódás és reményvesztés által elkeserített öreg gróf — mint rendszeren szokott történni — a vallásban keresett menedéket s természetes, hogy gyermekeinek is vallásos nevelést igyekezett adni.

Széchenyi István gyermekévei folytonos imádkozás és kegyes könyvek olvasása közt folytak le; atyját, ki egykor a hon oszlopa s a trón kegyeltje volt, naponkint a lépcsőkön térdelve, tört szívvvel imádkozni látta. Így serdült fel István gróf s alig tizenennyolcz éves korában így vetteték az élet tengerére, hol magára hagyatva, nagy jóvedelme, választott pályája, még romlottabb pajtásai és heves vére élve és erős izgalmak örvényeibe sodorták. Az imádságokat frivol s szépízlés nélküli regények válták föl s a gyermekévek vallásossága helyébe — mint rendszeren — hideg vallástalanság lépett.

Gróf Széchenyi Ferencz ugyanis 1809-ben, midőn a kor-szikai hős, Napoleon, egész Európát megrázkódtatta s az osztrák birodalom sorsa a legkétségesebb kockára volt téve, mind a három fiát Lajost, Pált és Istvánt a fölkelő nemes sereghez küldé, honnan István rövid idő múlva a rendes katonai pályára lépett át s 1815-ig a Napoleon ellen való háboruk majd minden nevezetesebb csatáiban résztvett. A Lipcsénél három napig tartott ütközetben különösen kitüntette magát s Blüchen

porosz tábornokhoz megbízatásokkal küldetvén, lényegesen befolyt az ütközet sorsára azáltal, hogy másokkal együtt a nagyhirű porosz tábornokot rávette, hogy intézkedései által a közelgő Bernadotte megérkezésését és a csatábani részvétét lehetségessé tegye.

Legyőzetvén a korszikai hős, a szövetséges hatalmak kétszer vonultak Párisba; majd összeült a bécsi kongresszus Európa ügyei rendezése végett s Széchenyi katonai élete fénykora ezekre az időszakokra esik.

Az előtte felmerült jelenetek nagyszerűsége, a katonai dicsőség mámore, a legfényesebb körökben töltött órák folytonosan izgalomban tarták őt s tett után sóvárgó lelke kénytelen volt a szerelem, hir, fény és kaland tündérországaiban keresni szórakozást s kielégítetést.

Az európai béke helyreállításával mindezek a tündér, álmok örökre szétfoszlottak s a francia sasnak szent Ilona bérceihez való lánczoltatásával a hadi dicsőség gazdag mezeje, a hir ragyogó kalászainak aratása, az előléptetés reménye végkép megsemmisültek.

És mi maradt Széchenyi számára? Egy pár érdemjel, a huszárkapitányság, a katonai állomások foglalkozás nélkül, magánya s a mámorból kiőzöndös bűnbánó napjai, hetei s évei.

Széchenyi tevékeny szelleme nem talált nyugpontot, mint a sik tenger fölött szálló vándormadár s magába kezdett szállani. Üresnek találta szívét és agyát, untatónak a jelent s a multat minden fénypontjával együtt, nem elég nemesnek s nem hozzá eléggé méltónak. Ez az érzés, ez a tudat jótékony hatással volt lelkére s lassankint erős, de eredménydus rázkódást idézett elő nála.

Széchenyi átalakulásának idejét nem lehet meghatározni; de annyi bizonyos, hogy a bécsi kongresszus után csakhamar sokkal komolyabbá és ismeretek után sóvárgóbbá vált, mint addig volt. Ennek tulajdonítható, hogy szabadságidejét utazásra használta, nevezetesen beutazta a német birodalmat, Francia-, Angol-, Olaszországot. Mulatott Konstantinápolyban s megjárta az új görög államot stb.

Utazásaiban eleinte élvet és szórakozást keresett, később inkább okulást és ismereteket gyűjtött; 1819-től kezdve vas-

szorgalommal s kitartással s minden akadályt leküzdő eréllyel a komolyabb tanulmányokra adta magát; 1820. év végén pedig, atyjának halála után, életének legmélyebb feladatául a *magyar nemzet sorsávali foglalkozást tűzte ki s komolyan kezdett kémlelődni az iránt, hogy van-e még fajunk feltámadása körül remény, vagy nincs-e többé?*

2. Széchenyi István első föllépte.

Széchenyi Istvánt méltán nevezhetjük a haza napjának, mert első föllépése is hasonlított az éj homályából előtörő nap ébredéséhez s egész életpályája, mint a nap pályafutása melegített, éltetett és tenyészített.

Ő kora ifjúságát részint a katonaságnál s a Napoleon elleni háborukban, részint külföldön tölté, a magyar nyelvet csak hibásan beszélte és a tudományok s haza iránti szeretetének csak kevés jelét adta. Nem csuda tehát, ha mindenkit meglepett, midőn az 1825-diki országgyűlésen huszártiszti egyenruhában a közügyek fölötti tanácskozásokba vegyült. Már első fellépése oly megdöbbentő hatásu volt, hogy a diákul szónokló s németül társalkodó főrendüek, a magyar hangon megszólaló lelkes huszártisztben önkénytelenül a haza szebb jövőjének reménysugarát látták fellövelni. Arról folyt ugyanis a tanácskozás, hogy a magyar nyelv s tudományosság művelésére hogyan lehetne egy tudós társaságot állítani s a felállítandót hogyan lehetne legczélszerűbben biztosítani. Ekkor előlép egy akkorig csak a nagyok fénytermeiben ismert, de a közéletben egészen ismeretlen Hessen-Homburg huszárezred kapitány s egész évi jövedelmét, hatvanezer forintot a felállítandó akadémiára áldozza. E csuda példa varázserővel hatott a jelenvolt nagyokra, számos követőre talált s az akadémia felállítására megkívántató alapítvány csakhamar alá lőn írva s Széchenyi mintegy „legyen“ szavára, lett magyar akadémia.

— S miként fogsz egy évig élni? — kérdék tőle elámult barátai.

— Eltartotok ti, — ez volt rövid felelete.

E perctől fogva nem volt nagy és nemes lelkének más gondolata, más törekvése, más vágya, mint hogy a magyar fajt

biztosítsa s az európai polgáriasodás ösvényén, de önállólag mind tovább vezesse s szellemi tulajdonait s tehetségeit minél nemesebb irányban fejthesse. Hogy ez volt Széchenyinek nagy és mindent alárendelő törekvése, annak bebizonyítására saját szavait idézem:

„A magyar népnek nincs csekélyebb hivatása, mint képviselni — Európában egyedüli rokontalan sarjadék — ázsiai bölcsőjében rejtőző, eddigelé sehol ki nem fejlett, sehol érettségre nem virult sajátságait; sajátságait egy törzsofkfajnak, mely, jóllehet mindent maga előtt ledöntő dagályként már több ízben gyászba borítá földgolyónk legkiképzettebb részei s fel-felbőszülésében mint Isten ostroma mindenütt vérrel járt, bizonyosan annyi különöst s erejénél fogva, bizonyosan annyi jót és nemest rejt magában, mint az emberi nemnek akármely lelkes és erős családja.

„Az emberiségnek egy nemzetet megtartani, *sajátságait mint ereklyét megőrizni* és szeplőtlen minőségben kifejteni, nemesíteni erőit, erényeit s egészen új, *eddig nem ismert alakokban kiképezve*, végcéljához, az emberiség feldicsőítéséhez vezetni: — ez a föladat.

„Hivatásunk nem csekélyebb, mint a világot egy új nemzettel gazdagítani meg, mit azonban csak kitűzött terv szerint érhetnénk el.

„S minden jelenetek jövőndő fényt mutatnak, minek megjósolására egyedül fontolgatás, más nemzetek kifejlődésének ismertetése s nemzetünkkel egybehasonlítása és semmivel több profétai tulajdon nem kell, mint előre megmondani hogy a kisdéd makkból, ha nem romlott, idővel termő tölgyfa lesz, *csak senki el ne gázolja.*“

Ezek Széchenyinek szavai, ezekből látható politikájának alapeszméje s változatlan sarkpontja.

Vannak számosan, kik Széchenyi reformátori szerepét rögtönzötnek s őt, midőn feladatához kezdett, a közpályára egészen készületlennek állíták.

Katona bajtársainak, kik a Napoleon elleni háboruban vele szolgáltak, még „Hitel“ czimű munkája megjelenése után sem ment fejökbe, hogy az a Széchenyi István idézhetett elő tudós munkái által eszmeforradalmat, ki mindenkin tultett ugyan lovaglásban, testi gyakorlatban s nők körüli szerencsé-

ben; de Gutenberg találmánya, a könyvnyomtatás mestersége iránt kevés előszeretettel tanúsított.

Desewffy Aurél is azt jegyezte meg róla, hogy egészen készületlenül lépett a törvényhozói terembe.

Wesselényi Miklós pedig — Széchenyivel való utazásairól szólván, állítá, hogy Széchenyi sok világtapasztalást szerzett ugyan, de a gazdasági s államgazdászati tarkább ismereteken kívül csak a szépirodalomban birt jártassággal. A politikáról pedig keveset gondolkodott s hite se volt a magyar nemzet jövődjére felől.

Azonban bármint vélekedjenek is mások Széchenyi első föllépéséről — ha felteszszük róla, pedig fel kell tennünk, hogy hazáját nem ámitotta, akkor hinnünk kell, a mit „Kelet népe“ czimű munkájában mond magáról: „Oh mily sokszor látám — így szól meghatottan — még mint gyenge fiu szegény atyámat buba merülve s már akkor villant lelkemen keresztül, hogy magasabbnak, valami sokkal nagyobb érdekűnek kell hatni rá, mint családi vagy házáleti bajok keserőségeinek. Mert Epictetos elveivel megbarátkozott férfi, mint ő vala, ilyféle gyötrelmeket mosolylyal tűrt vala. Akkor nem tudtam felfogni bánatait. Be nagyok lehettek azok! Később tudám s most tudom, hogy nemzetünk alacsony létét gyászolta. A magyarnak napról-napra mélyebben sülyedése és azon reménynélküli nézet, miszerint nemsokára és elkerülhetlenül fogna életünk végórája ütni, okozá oly sokszori keserű epedéseit. Felfogta-e, hogy ránk nézve csak úgy lehet még üdv, ha nemzetiségünk megmentését még alkotmányunk szeplőtlensége elébe teszszük, nem tudom. Tán nem tulajdonított a mindinkább lankadó testnek elég erőt és életet halálos álmaiból kibontakoznia. S mióta annyi polgári erényekkel fénylő atyám, mint „magyar“ reménytelen szállott sirjába, azóta meg nem szünőleg hasonlítgatám más nemzetek életjeleit a magyarnak életfonalával össze, mikép kiismerném: van-e még feltámadása körül remény, vagy nincs-e többé. *Életem legmélyebb feladása ez vala.* S mindenben tapasztalám, hogy e keleti fajnak, de éppen virága, mert salakja e nemzetnek, mint a legnemesbbnek is van, már-már kétségbeesik, búban s mély melankholiában, eped mindig valami után, mi előtte ismeretlen. Mig más nemzetek a jelenben látszanak élni, s jellemzetők megelégedés és jó kedv, mintha már elérték volna

a nagy természetbeni állásukat, osztályrészüknek már birtokában volnának: a magyar, kinek egész létét oly sötét titok fedi, vagy nem remél többé semmit, s a multban hiszi örökre eltemetve hir s nevét, vagy a nagy idők folyamától vár lelki sebeibe írt, s néha, de csak futó csillámként, a messze jövőben sejtí nemzeti fényét s látja megnyilni egét. — Figyelmezz a németek társasági szellemére, figyelmezz zenéjének jellemére, a zenének, melyből oly valódiilag tükrözik ki a külön nemzetek legbelsőbb érzelme, s fogod-e tagadhatni, hogy a német a jelenben él, a jelennek szedi virágait, soha nem epedvén a jövőnek koczkajátéka körül. Halljad zenéjét s akaratod ellen vigalomra gerjedsz, az utolsó húr elhangzása után azonban vége a varázsnak, lelkedben nem marad semmi nyom. Laktam sokat németek közt, természetüket magamra alkalmazni iparkodván, s köztük a napnak, az egyébként kellemesen töltött napnak bezártával elvágva érzem a jövődöt, míg a jövő 24 óra végével minden jövődöbéli vágy nélkül szinte megint ott állék, ahol tegnap. — Mit érzek viszont magyarok közt, kiknek lelkét nem bélyegzé még meg az elkorcsosulás szégyene: mit érzek messze a világ zajától magamba vonulva? Bánatot és reményt! Zendítsd meg a nemzeti dal gyászshúrjait s a mult kor mélyeibe sülyedve édes kinok közt Berzsenyivel elsirom bus elegiámat, s ki nem vesz semmi azon hiedelemből, hogy a magyar nemzet „volt“. Fel-felhasad ismét előttem az ég és édeni kéjjel reppen lelkemen keresztül ily szózat: „Epedéseid nem holtakat illetnek, bús hangjaid nem halotti zene, a jövődö lehet korod.“ Oh mennyei öröm! S ime sötétre borul szemeim előtt az idő folyama megint, s örült gyanánt, kinok és kéjek közt hánykódva fogyasztom magamat, életemnek nagy része bánat, a reménynek sugárai vajmi gyéren öntnek pályámra fényt.“

Fentebb idézett töredékből kiviláglik, miként Széchenyinek első belépése a pozsonyi országterembe, első megszólalása a közügyek tárgyai felett, hosszú előkészület után, kifőzött terv szerint, sőt a mester önérzetével s éppen nem rögtönzésből történt.

Ha Széchenyi műveit olvasom, lelkem fölmelegül, szivem feldobog, gondolataim a multba szállnak vissza s úgy tetszik, mintha a dicsőültet hallanám szónokolni. Meg vagyok győ-

zódve, hogy minden honfitársam, kinek kebelében magyar szív dobog, hasonlóan érez velem s kedvesen veszi, ha Széchenyi vallomásait folytatom, melyek világosan lerombolják azon ellene emelt vádat, hogy első föllépése pillanatnyi föllobbanás és nem kiszámított megfontolás műve:

„Mióta élek — így folytatja vallomásait — kimondhatlan vágy létezik lelkemben Magyarország kifejtésére. A magyar nemzet feldicsőítése él minden csepp véremben. Azon remény azonban, miként nemcsak költői képzelgés, de száraz felfogás szerint, lehetőségét, sőt hihetőségét is látám nemzeti újjászülésünknek, csak később, jöllehet hosszú évek előtt derül bennem fel. Hideg, csálhatatlan számok, mert a nemzeti élet symptomáinak is vannak csálhatatlan számai, azt mutatják, hogy midőn Európának, vagy jobban mondva, a civilizált világnak, szinte minden népei elérték már tetőpontjukat s vénülésnek indulnak, a magyar népnek csak most derül hajnala s oly nyara, oly fénye fog bekövetkezni, a milyent a 24 órai ész, t. i. az ész többsége csak távolról sem sejt, a rozsdáiban elsüllyedt magyar nem is képzelhet, a magyar spherából kiesett német-magyar pedig gúnykaczajjal illet. Minden jelenetek jövődő fényt mutatnak nemzetünknek, minek jövődőlésére semmivel több jóslat tulajdon nem kell, mint előre megmondani, hogy a kisdéd makkból, ha nem romlott, idővel termő tölgyfa lesz, csak senki el ne gázolja... S így lőn, hogy vagy 16 évvel ezelőtt (1825-ben) kimondhatlan s több napi belső küzdések után és csak akkor, mikor látám, hogy senki azon talán egy kissé magasb nézőpontról nem fogja fel nemzetünk állását, mint én, vagy ha igen, nem mer s újraöntés helyett mindig csak nyomorult foltozás van napi-renden, bizonyos órában megesküdtém magamnak, hogy miután világosan mutatkoznak lelkem előtt nemcsak a feltámadásnak, de nemzetünk egykori nagy kifejtethezőségének is legbiztosabb jelei, mindent el fogok követni, habár magam maradok is, habár vesznem kell is, mit e kettős czélnak elérésére lelkem sugal. És ekkor léptem fejedelmemhez leg-hűbb 17 évi katonáskodás után, hátramaradó életemet a hazának szentelvén, a nyilvános élet tövises mezejére, s itt meg kell vallanom azon komoly elhatározottsággal, hogy én fognám, ha senki más, nemzetünk egykori fényének megvetni

alapiját, vagy legalább azon czélnak szentelni véglehellésemig földi pályámat. A nemzeti testben egy parányi, alacsony helyen álló kapitány nem csekélyebbet tűztem ki magamnak, valóban nem; jóllehet senki, s reméllem ez majd ki fog tűnni, senki sem tekintte mélyebben a szándékolt kivitelnek lehetetlenséggel határos tömkelegébe, mint én. És ez mennyire igaz, s én mennyire fogám fel szövevényes körülményeink közt a teendők sorát és céljaimhoz mily keserves utakon közelgeték, mind ezt most, és más alkalommal minden lepel nélkül előadom. Itéljen itteni állításaimról a jövőendő, melylyel érzem, hogy földi pályám s ittlétem némileg egybeesőve van. Addig is azonban annyit mondhatok, és ezt eldönthetlen bizonyossággal mutathatom be, hogy semmit sem tettem rögtönzéseként, vagy pillanatnyi fölhevülés következtében, de minden lépteim, minden tetteim egy előre kiszámított, messzeható tervnek szüleményei. Vérem meggondolatlanul s kitűzött elveimmel ellenkezőleg soha el nem ragadt, mert nem szenvedelemből léptem a nyivános élet mezejére, de kötelesség utáni elszántságból; minthogy véremnek felette kevesét tudtam becsülni több évvel ezelőtt, s általán véve a magyar nemzetet inkább a jövőendőben szeretem, mint a jelenben.“

Kell-e e szavaknál csattanósabb bizonyosság azon vélemény lerontására, hogy Széchenyi 1825-iki föllépése rögtönzött volt? A hang, melylyel Széchenyi fényes pályájának kezdetéről szól az önérzet oly magas fokára van emelve, hogy a kétkedésnek legparányibb árnyéka sem férhet hozzá a nélkül, hogy a legparányibb magyar őszinte, szívből fakadt hazafiui vallomását hiu kérdésessé ne törpítse.

3. Másik ellenvélemény Széchenyi pályakezdetéről.

Talán azért, mivel az a vélemény, hogy Széchenyi első föllépése csak pillanatnyi fölhevülés szüleménye s rögtönzött volt, a nagy hazafi vallomásai által tökéletesen romba döntett; mások, kik a nagy reformátor földi dicsőségére minden áron némi homályt szerettek volna önzés vagy félreértés miatt borítani, megvallották ugyan, hogy Széchenyi első föllépésekor nem volt készületlen; de azt állították, hogy Magyarország

az ő föllépésekor a reformkérdésekkel annyira megbarátkozott és az átalakulás útjaival annyira ismeretes volt, hogy a *Hitel* írója nem a nemzetet rázta fel álmaiból a haladásra, hanem a fölébredt nemzetnek volt egyik haladó tagja; nem a szabadabb röptű közvélemény teremője volt, hanem a közvélemény nyelve, hirdetője s eszköze lett.

Ha ez állítás bebizonyítható, akkor Széchenyi homlokáról eltűnik az a fénykör, mely most oly tiszteletreragadólag ragyogja körül, s ő a másodrangú szereplők sorába törpül s nevét a történet muzsája csak átfutólag fogja megemlíteni.

Szükség ennél fogva tisztába jönni e részben is, mert különben alkalmas kulcsunk nem leend, sem Széchenyinek, sem ellenfeleinek megértésére

Midőn Széchenyi, mint mondá „a nyilvános élet tövises mezejére azon komoly eltökéléssel lépett, hogy ő fogná, ha senki más, nemzetünk egykori fényének megvetni alapját“ tüstént a legkeserűbb gunnyal támadta meg korának gyöngeségeit, bűneit, előítéleteit, kinövéseit. Hangja éles és vereső, modora ostromló, politikája felforgató volt a régi tények és tanok irányában.

Széchenyit agitátornak, izgatónak nevezték, s az is volt ő bizonyos értelemben.

Ő a rombolásban találta gyönyörét, de nem azért, hogy a lerombolt épületek recsegése által zajt üssön, a világot maga körül csőditse s magát a bábász tömeg által csudáltassa. Ő nem tudott foltozni, tatarozni, hanem lerombolt mindent, hogy ujjaalkossa, csupán a hasznavehető anyagokat kimélve meg; ő a könyvek könyvének utasítását követte rontott, épített, plántált, gyomlált, sebesített és gyógyított.

Hogy milyennek képzelte Magyarországot, midőn a reformálás nagy munkájához készült, ez iránti nyilatkozatai el vannak szórva „Hitel“, „Világ“ és „Kelet népe“ című munkáiban.

„Álomkórságban dermedez nemzetünk; de még van idő a fölébredéshez, sok azonban többé nincs.“ Ezt mondja a „Hitelben“-ben.

„Hideg megfontolás s férfiúi érett elhatározás után közéleti pályámat oly hangulatban kezdém meg, mint mikor hajótörésnek induló szerencsétlen család megmentése végett,

látván, hogy másunnan jobb segítség nem jó, erejében nem, de egyedüli tiszta szándékában bizó hajós ül gyenge csolnakára.“ Így nyilatkozik a „Kelet népében.“

„Munkássági körömet a messze jövőndőbe tűztem, mint-hogy bármily sokszor voltam is közel, előmenetelünk csigahaladását tapasztalván, béketürelmetlenségemben bőrrömből pattanni, mindig volt valami bennem, mi nemzeti sülyedésünket olyannak szemléltetné, melyből mint *lassu nyavalyából*, ismét csak lassan lehetne kiemelkedni s ekkép szellemem parancsára, ha kellett, mindig hallgatott az ész.“ Így szól a „Kelet népében.“

„Közleményeim darabosak valának, s természetesen, mert nem tartám tanácsosnak a tökéletes egybehangzásban levő tervvel, roskadozó hazánkba ugyszólván kapustól rohanni be.“ Ezeket vallja a „Kelet népében.“

Szinte a „Kelet népében“ tiz küzdelem- és eredménydús évre visszagondolva, így kiált fel:

„Mennyivel édesb jelenünk búsan leélt napjainknál! Valódi elemünket megismertük, gyáva öngyilkolás által el nem veszünk többé. Hála, üdvözet! Örömünk azonban bár méltó, ne ámitson el, mint diadalos hadat a győzelem. Istenért ne! Mert valamint ez ismét elvesztheti a diadal legszebb gyümölcseit, sőt még ellene is fordulhat az ingó szerencse, ha minden gondoktól időelőtt kibontakozik: úgy mi is elveszthetjük még mindazt, mit eddigi előmeneteleink után biztosan várhatánk. Igen, ezt mind elveszithetjük, sőt hihetőleg el is veszítjük, ha a legmélyebb bölcseséggel nem folytatjuk diadalmi pályánkat. Mert valamint csoda volt nemzetünket oly közel a sirhoz, ismét az élők közé visszalépni látni; úgy nem távol esik a csodától nemzetünket oly felette szövevényes körülményei közt, gordiusi csomóként egybebonyolított mi-voltában alkotmányos férfiuságra emelni. S ha istenek nem könyörülnek, halandó ilyest soha nem visz végbe. Az istenek azonban megúnják érdemtelen buta csoportokat boldogságra ugyszólván szüntelen kényszeríteni s végkép egyedül azokat veszik pártolás alá, kik legszebb ajándékukat, az elmebeli tehetséget becsülni, kifejteni tudják, s nem vakon, vagy szenvedélyeiktől ostorozva, de gondos előrelátással élik életüket.“

Az általunk idézett helyen van felmutatva hazánk akkori állapota, midőn Széchenyi a tett terére lépett; vagy legalább Széchenyi felfogása szerint a nemzeti fejlődés ezen stádiumán állott.

Széchenyi ezen állításainak megczáfolására, saját műveiből ezeket idézik az ellenvéleményűek :

„Boldogok mi, hogy köztünk inkább a fiatalság jelei s hibái láthatók, hogy még távol tőlünk a vénség s korporsó.“ (Hitel.)

„Magyarország fejedelme, nagyhatalmu ur, mert élő s fiatal, nem vén s megholt nemzeten uralkodik.“ (Világ.)

Az elősorolt idézetekben előbb „álomkórságban dermedő nemzet, hajótörésnek induló szerencsétlen családhoz hasonlító ország, roskadó haza, nemzeti sülyedés, és a sir széléről visszalépő nemzet említettén; Széchenyi ellenesei ezen leírásával összeférhetlennek találták a másik állítást, hogy „nálunk a fiatalság jelei láthatók“ és hogy „a magyar élő s fiatal, nem vén s megholt faj,“ S ezen ellentétes mondatokból azt akarták következtetni, hogy Széchenyi nincs magával tisztában saját politikájára nézve.

Egyik ellenese azt állította, hogy Széchenyit 1825-ben nem a rothadás szaga vonta a nemzethez; hanem inkább varázserővel az a szellem ragadta meg, mely jelesen a nemzetiség ügyében az akkori országgyűlésen annyi erélylyel lépett fel, hogy mindazon eszmék, melyek Széchenyiben régóta felhalmozva voltak, s a nemzet javára gyümölcsöztek, csak egy ihlető szikrára vártak; de a nemzet fogékonysága nélkül hatásra nem számíthattak volna.

Másik ellenese így nyilatkozik: „A magyar nemzet, midőn a gróf nyilvános életét megkezdette, nem volt sir szélén álló vén beteg, ezt mutatja azon visszahatás, melyet az alkotmányhoz hűn ragaszkodó nemzet II. József önkényes kormánya ellen gyakorolt; ezt mutatja az 1790 diki országgyűlés, melyen annyi felvilágosodás annyi türelemmel, annyi lelkesedés, annyi méltósággal, annyi szabadságszeretet, annyi törvényességgel, annyi körülményismeret, annyi előrelátó gondoskodással, annyi engesztelő szellem a jövőbe oly mély belátással párosultak, hogy ezen országgyűlés történetét évről évről rajzaink legfényesebb lapjaihoz sorozhatnók; ezt mutatja az

azon országgyűlésen kirendelt választmány munkálata, a lelkesedés, áldozatkészség, a nemzetiség érdekében kitüntetett buzgóság, a folytonosan új erőgyűjtés, míg majd elkövetkeztek az 1823-diki események s elkövetkezett az 1825-diki országgyűlés. Hogy nemzetünk nem dermedett a sir szélén, tanusítja azon bámulatos hatás, melyet Széchenyi munkái gyakoroltak a nemzetre, mi bizonyosan elmarad, ha a nemzetben már előre kész fogékonyság nincs.“

„Gróf Széchenyi ujjait a kornak üterére tevé és megértette lüktetéseit és ezért mondható a legnagyobb magyar-nak, hogy százados hatásra számított lépései sem korán, sem későn nem érkeztek.“

A Széchenyi ellen felhozott idézetekben van elferdítés, mely nem szándékosan történt, s van félremagyarázás, melyre a grófnak nem egészen szabatos előadása adhatott alkalmat.

Hogy a nagy hazafi ellentéteseknek látszó mondásait érthetőkké tegyük s kiegyenlítsük, gyakorlati hasonlattal élünk.

Ha valamely uradalomról lehet mondani, hogy a gazdasági épületek romlásnak indultak, az investitio napról-napra kevesedik, jövedelem semmi; hogy a hosszas elhanyagolás következtében maga a föld is szomorú alakban tűnik föl; hogy a föld nem természetéhez illően műveltetik; szóval, hogy a sülyedés legalsó fokára szállott alá, s csak most kezd némi bár hiányos javítások után lábbadozni, s a sir széléről visszalépni. Ezer szerencse, hogy maga a föld termékeny s eszélyes szorgalom által paradicsommá varázsolható s szerencse, hogy sem meddő, sem kimerült. Mert ha kimerülve volna, ha nem mutatkoznának minden hanton a szüz ifjúság termékenyítő jelei, bizony kár lenne rája, ily mostoha előzmények után, időt és fáradságot vesztegetni. De mivel annyi eltemetett és még soha ki nem ásott kincs hever keblében, munkához kell fogni bölcs rendszerek, gyakorlati tapintattal és meleg ügy-szeretettel és ha ez megtörténend, akkor az az uradalom nem „volt“, hanem „lesz“.

Ha mondom, így szólunk valamely gazdaságról és senki nek sem jut eszébe minket következtetlenséggel vádolni: mi következtetlenség van abban, ha Széchenyi a magyarra vonatkozólag ezeket írta: „álomkórságban dermedez nemzetünk, sülyedésünk nagy, a sir elől menekültünk meg a semmivé

lételtől“, de szintén reményre biztatólag így kiáltott: még eszély és igyekezet által szép jövőndő van előttünk“, mert Istennek hála, ifju, ki nem merült és gazdag visszapótló erővel bíró nemzet vagyunk?

Hogy Széchenyi a magyar nemzet reformátora volt e, azt tetteiből lehet megítélni melyek, elősorolásának majd egy új fejezetet fogunk szentelni.

4. Széchenyi jellemzése.

Ha utazási leírást olvasunk, kívánjuk legalább ismerni azon tájakat, melyeken az utazó átvonult, hogy annál könnyebben beláthassuk a távolságokat, melyeken bizonyos idő alatt áthaladt; annál könnyebben felfoghassuk a nehézségeket akadályokat, melyekkel küzdenie kellett; ha csaták, ütközetek leírását olvassuk, figyelemmel szeretjük kísérni a földabroszt, hogy láthassuk az ellenséges táborok álláspontját, előre-nyomulását vagy hátravonulását; ha világtörténetet olvasunk kezünkbe vesszük az országok ó és új térképeit, hogy azokból megismerhessük, micsoda változásokon mentek át az országok, haráiraik terjedtek vagy szűkültek-e, hol keletkeztek új városok, vagy hol enyésztek el a régiek: nagyon természetesnek találom, ha életleírásoknál óhajtjuk ismerni hősnünket rajz vagy leírás után, s kívánunk megismerkedni annak modora s aprólékos szokásaival, hogy a kép egész kerekdedségében álljon szemeink előtt.

Hogy tehát olvasóim kívánságának e tekintetben is eleget tegyek, menjünk át a nyilvános pályáról a magánkörbe, a dolgokról a személyre és Széchenyi jellemének kifejtését itt szőjük tovább, mindaddig, míg a tárgyak érdeke ismét másfelé nem vonja figyelmünket.

Széchenyi annyira sajátságos, annyira eredeti lény, miként semmi rámába, melyet nagyságról, vagy közepszerűségről formálunk, be nem illeszthetik.

Külsőalakját azon időről vázoljuk, midőn népszerűségének süllyedő és erejének tetőpontján állott: midőn hitték, hogy kezdi magát lejárni, mert kombinációi gyengülnek és ő hitte hogy azért kezd csökkenni hatása, mert a haza izgatók által veszélynek sodortatik; midőn a sajtó némely kezelői siralmas

epedéssel sajnálkoztak az ő hanyatlásán és ő viszont a közelítő vihar sejtelme miatt álmatlan éjeket virrasztott át a haza borongó láthatáráért.

Széchenyi erős, de nem athletai, magas de nem túl emelt alaku férfiú volt, a legarányosabb növéssel, hajlékony tagokkal, jól formált mellel, izmos, edzett karral és közép-nagyságu napsütött kezekkel. Arcza miatt, mely széles s eléggé telt vala, inkább látszék testesnek, mint szikárnak. Arcza sötétsárga, rézvörös szinezettel az arcz közepétől fogva a száj és szem vonalai közt.

Homloka magas, széles, gondolkodó és redőkbe vont. E méltóságos, de sötét homloknak jellemét kiegészítette a sűrű, nagyszálú, szögletes ivű és egymásba folyó két szemöld, mely annyira komor, annyira kivételes vala, hogy maga a gróf is élczekeket csinált reá s népszerűsége egyik akadályának mondá, Széchenyi tekintete most fürkésző, éles és a kebel titkaiba ható ; majd andalgó, borult s a szellemélet és eszmevilág tévetegeibe merülendő volt. Orra vastag tövű, merész hajlásu és tágnylatu volt. Sűrű, nyirott, fekete bajusz fedte a középszerűnél nagyobb száját. Álla oly erős, oly csontos, oly széles és tömör, hogy az állati élet és a nyers erő kinyomatát, a szigorú akarat daczát s majdnem durvaságát veté az arcz alsó részére. Hangja erős, férfias volt, ha emelni nem akarta, de a magasabb fokon vékonynyá, sipítóvá, rekedtté vált. Koponyája nagy volt, de a kiformált hátulsó és közép rész fölött uralkodott az előagy tanyája, a széles átmérőjű, magas, domboru homlokkal s az emelkedett felső főcsontokkal.

Ha nyugalomban képzeljük az izgékony reformátort, ha azon állapotban nézte az ember midőn semmi terv, semmi a házára vonatkozó remény vagy aggály nem foglalkoztatá, lehetetlen volt hideg lángesze s vasakarata felől tökéletesen meg nem győződni.

Előnkbe lép egy szabályos testalkatu, ért koru, de teljes erőben levő nagy ur. A széles s redőkbe vont homlok, göndör fekete hajjal körözve, a komor sötétszürke szemek, a szokatlanul dus és összevont szemöldök, az egész arcz sötétsárga s verhenyeg színével, a törzsés és erős hajlásu orr, a majdnem széles száj az ajkszögleteken a gunyor és fásultság

kinyomatával, a szilárd és rendkívüli erélyt tanusító áll, az egyenesen tartott derék, az elegáns, de kiválólag kényelmes öltözék, melyhez mindig valami badar s felőtltö vegyül: ezek együtt tették a jellemzőt Széchenyiben ama gyéren előkerülő perczek alatt, mikor sem elméje, sem érzése nem volt felhangolva. Megtört s eldobott szenvedélyek, a világtól elfordult érzés, egy kevés különczködési hajlam, mély gondolkodás s tetterő; ebből áll Széchenyi nyugodt alakjának kifejezése.

Azonban vessünk Széchenyire egy pillanatot, midőn agyának gépezetét élénkebb forgásba indította, midőn szokott eleven hangulatát visszanyeré.

Kísérjük egy gazdasági, egy tudós társasági, egy ipari, egy kereskedelmi, egy városi szépitési vagy éppen megyei gyűlésbe, hol a szőnyegen levő tárgyak nem különösen ingerlők, de nem is érdektelenek.

A gróf, bár nálánál több valóságos kényelmet kevesen tudtak maguk körül teremteni, szerette a testi és szellemi fáradságot. Már reggel tíz óráig, midőn a magyar táblabírói világnak mindennemű és minden irányu tanácskozmányai kezdetőket szokták venni, köz- és magánfoglalkozásaiból sokat elintézett, noha éjfélig társaságban volt s később vagy a kaszinó éttermében barátaival, vagy íróasztala mellett munkái közt töltött pár órát.

Palotája lépcsőjén találjuk őt tíz óra után néhány percczel, arcán azon sötét erélyű és féllankadt kinyomattal melyet imént rajzolánk le.

Öltözéke, ha nincs szükség a kardra s attilára, midőn aztán hintóba veti magát s úgy robog a gyűlésbe, rendesen kék frakk, a divatosnál valamivel rövidebb gallérral, kékföldű nyakkendő, nedves időben egy nagy schwallal eltakarva, koczkás kelméjű mellény, bőrszabásu nadrág, a szokottnál szélesebb karimájú és törpébb kalap. Derekán néha vörös szövétű vékony szervián öv látható, mely közé, midőn nyugodtan társalog vagy értekezik, ujjait dugja. Kezén majd soha sincs keztyű, mert annyira szereti a fizikai munkát, annyira szeret valamit megvizsgálni, megragadni, valamin erejét és ügyességét próbára tenni, hogy örökké szabadon kívánja hagyni a kezét, mely jártas és ügyes volt az alsóbb foglalkozásokban, ugymint a

lovagias gyakorlatokban. Bal hóna alatt fekete bőrű nagy fekete tárcza van, tömve levelezésekkel; miután ő idejét annyifelé osztotta el, hogy széles összeköttetéseit mellékesen, a gyűlések és társulati összejöveteleik alatt kénytelen intézni, másként folyamban alig tarthatná.

Mig Széchenyi a lépcsőkön alább száll, már több rendeletet vagy megbízást intézett a körüle levőkhöz, néhány fokon gyorsan haladva, aztán megállva és visszatekintve.

Az utcán mindenki ismeri őt. A rang és foglalatosság, ipar, tudomány, vagyon és születés képviselőivel, szóval mindenféle osztály embereivel sokszori érintkezésben lévén, egymást felváltva, találkozik egyénekkel, kikkel szót cserélni, a dolgok fölött értekezni, tervekről, vállalatokról, vagy a napi kérdésekről kell beszélni. Ezalatt rendre élénkülnek mozgulatai, most az öröm, majd a szenvedély szikrái gyuladognak szemében és szelidítik vagy alakítják át a gondokba merült arcz hidegségét. Amint a gyűlésterem ajtajához ér, minden szem feléje fordul, vegyes indulatok villanyozzák át a tömeg kedélyét, kiki vár, vagy tart tőle, egyik a nagy hazafit, másik a keserű polemizálót látja benne, a pártok tekintélyei vagy közbeszólását, vagy néma jelenlétét tartják alkalmatlannak, mihelyt a tömeg közé furódik, minden ajak csak róla beszél, s midőn ülőhelyéhez érkezett, már a jelenlevő népösszeg hangulatában változást idézett elő, a kíváncsiság, figyelem s találgatás összefolyik a nagy hazafi iránti tisztelettel, vagy a kétséges pártemberre vonatkozó ellenszenv eltakart érzéseivel.

Székébe vetvén magát, kinyitja kulcsával a tárczát s mig az érkezett levelek boritékait felvagdálja, szomszédjától az ülés irányáról s részleteiről tudakozódik. A hírekre, melyeket hall, arcjátéka már élénkebb mozgásba kezd jönni. Ajkain már egy keserű gunyt vagy pajzán mosolyt, felvont szemöldein s félig hunyt szemén a történetek sokallását, vagy a modor hibáztatását lehet kiolvasni. Minthogy elégedetlenül nyul tárczája tartalmához, olvassa a tudósításokat, a sürgetőkre néhány sorral válaszol. De nem kell gondolni, hogy figyelmét visszavonta a tanácskozmányoktól, sőt az írás s olvasás daczára is szüntelen cselekvő volt, küzdött a tényekkel, szónokolt a szónokokkal, megbírálta, ledorongolta, föl-

magasztalta a szőnyegen lévő tárgyat s a mellette vagy ellene használt eszméket.

Széchenyinek arcza minden érdekes tanácskozás alatt protaeusi változásokon ment át, részint heves érzései, részint bizonyos színjátszói hajlama miatt, mely a tréfát s apró színléseket gyakran cél nélkül, sőt saját kárára is üzette vele.

Meglepő, hogy sok nagy férfi szereti erejét, mint a gyermek a bábót, különböző jelmezekbe öltöztetni s pedig korántsem csak ravaszságból, sőt igen gyakran kedélyének titkos nyugtalansága miatt, Széchenyinél is a taglejtések és arcváltozatok, ha nem örökké heves érzésből eredtek is, de többnyire azonnemű komédiázásból támadtak, mely a kedély nyugtalanságára esik vissza.

Nála az élesen jellemzett arcon kívül, mely csekély elvonás által már tulságig felöltő lett, igen segítette a mimika külső mechanizmusát homlokbőrének mozgékonyasága, melyet a felső részekig emelni és onnan a szempárcányokig lebo csátani oly könnyen tudott, hogy vastag s bozontos szemölde és homlokredői a legtorzabb, s néha a megható kifejezésekre is szeszélye szerint valának alakíthatók.

Ezen rövid megjegyzések után képzeljük magunkat ismét a gyűlésterembe, hol Széchenyi már a szónoklat és tanácskozás szellemét az ásitásoktól kezdve a komoly levél-írásig, a mimika s a taglejtésektől kezdve pedig az éles epigrammai közbevágásokig minden szeszélyes vagy érzékeny eszközökkel kommentálta, felvilágosította, megczáfolta, támogatta és kigunyolta.

Azonban míg a közönséges dolgokkal és eszmékkel ily csodálatos érintkezésben van, a tanácskozás szőnyegére rögtön fölmerül egy nagy eszme, vagy a vita sorompóiba lép egy kitünő szónok. Széchenyi egyszerre felüti fejét, komolyabb s élesebb szint vált arcza és arczjátéka. Huzogatni kezdi kezével felső öltönyének karját, mintha tusára készülné, néha székét odahagyja, s a mellette állókkal élénk értekezésbe merül, s ilyenkor közli rendesen legelmésebb ötleteit a szónok és tárgy iránt; midőn pedig a sor reá kerül, már tért nyitott ülőhelye körül s jobb kezével feje tetejét surolva, többnyire igen mérsékelt hangon, de támadó és polemizáló modorban kezd rögtönzött szónoklatához, melynek még váz-

latát sem csinálta előre ki, magát teljesen a percz ötleteinek és az agyában csapongó eszméknek engedvén át. Mig beszél, taglejtései emeltebbek, hangja folyékonyabb és érczeesebb, arcjátéka a gondolatok menetével összhangzóbb lesz. Ha az előadás fonalát felvette, az ülőhelye körül nyitott téren fel és le kezd vonulni. Most szenvedélyesen csap az asztalra tenyerével, majd hidegen látszik a közönségtől s nyert jóváhagyástól elfordulni. Midőn nem helyeslő szavak és tompa mormogás követik nyilatkozatait, még fullánkossabb ötleteket, vagy a közvéleménytől még inkább elütő nézeteket lök a tömeg közé, s dacza az ellenhatással arányosan növekedik; mert az ő leigázhatlan s makacs jelleme, ha eszméi iránt idegenkedést lát a hallgatókban, ritkán veszi igénybe azon apró fogásokat, melyek által a gyakorlott szónok a duzzadozó kedélyeket visszahódítja és az ingadozó csatát köztapsok közt nyeri meg. Széchenyi ügyes volt a szalonokban, mester a rábeszélés taktikájában, szeretett az irodalom által hatni a közönségre, de követelő tömeg előtt nem tudott alázatos lenni, azért, hogy annak kegyét megnyerje.

5. Széchenyi irodalmi és társulati működése.

Mielőtt Széchenyi politikai élete ismertetéséhez fognék, szükségesnek tartom irodalmi működése rajzát adni, hogy annál inkább kitűnjék élete óriás munkássága, mert valójában megdöbbenve gondolkodik az ember, hol vehette a roppant időt ennyi jeles munka megírásához azon ember, ki csaknem minden közhasznu hazai vállalatnak megpendítője, alkotója s fentartója volt, ki a közügyekért fáradott s utazott.

Hogy Széchenyi egy rövid emberi élet folyama alatt annyi szépet, dicsőt és nagyszerűt volt képes létrehozni, onnan magyarázható, hogy rendet tartott működésében, percznyai időt sem vesztegetett el, s helyesen, czélszerűen tudta felosztani idejét, semmit sem tett rögtönözve, pillanatnyi felleobbanás következtében, kiszámítás nélkül, tehát mindenütt s mindig eredménnyel. Első gondja volt, mihelyt a politikai pályára lépett, tettei s könyvei által forradalmat idézni elő az eszmékben, közszellemben, institutiókban, gazdaszat, ipar, vállalatok hazánkban addig kopáran álló mezején.

Először is a magyar lótenyésztés elhanyagolt állapotára fordítván figyelmét, már 1826-ban Pozsonyban a magyar lótenyésztő társulatot alapítá, mely 1827-ben Pestre tételt át s évenkénti díjak, versenyek által nem is reményelt eredményeket idézett elő; később azután az állatok más fajaira is kiterjeszkedvén, magyar állattenyésztő társasággá alakult. 1828-ban jelent meg a „Lovak“-ról irt munkája. Midőn a főherczeg József nádor, mint a magyar akadémia pártfogója, annak alapítóit s több tudósból álló küldöttséget a szervezési munkálatok elkészítésére Pestre hívá, gróf Széchenyi is, akadémiai elnök gróf Teleki Józseffel együtt legnagyobb tevékenységet fejtett ki e nagy tárgy körül, s az igazgatótagok bizalma által 1830 november 17-én az akadémia másodelnökévé választott, mely hivatalában évről-évre meg erősített.

Széchenyi, mint a politikai, ugy az irodalmi téren is megtudta az „egymásutánt“ határozni s munkái mint lánczszemek folynak egymásból. Ő anyagi jólétet akart nemzetének teremteni s biztosítani: de a szellem fegyverével. Tudta, hogy minden anyagi vállalat létrehozásához pénz kell, a pénzforgalomnak pedig hitel az alapja, azért első nagyobb irodalmi műve, mely 1830-ban jelent meg, „Hitel“ címet visel homlokán. Széchenyi „Hitel“ című munkáját gróf Desseffy József „Taglatat“ című munkájával támadta meg s Széchenyi „Világ“ című munkájával válaszolt rá 1831-ben, melyben a „Hitelben“ előadott nézeteit bővebben fejtegeti s magyarázza. Ugyan 1831-ben a „Magyar játékszinről“ bocsátott ki egy röpiratot, melyben egy Pesten a középponton felállítandó nemzeti színház, s azzal összekötött conservatórium létesítését indítványozta. 1833-ban gróf Andrássy Györggyel Angolországba utazott, hogy a Pest-Budát összekötendő lánchíd tárgyában adatokat gyűjtsön, s miután ott a leghiresebb vízi építészekkel értekezett, kiadta a „Budapesti hid egyesülethez intézett jelentését“ 1833-ban. Még ugyanazon évben készült, de csak később jelent meg Lipcsében „Stádium“ című munkájának első kötete. Ez időben történt, hogy a Vaskapu melletti vízépitészeti működésekhez teljhatalmu királyi biztosnak neveztetett ki, mely célból 1834 elején ismét Angolországba utazott s az év többi részét a Vaskapu mellett töltötte. Ez

időtájjra esnek a Duna-gőzhajózást s a Fekete-tengerrel összeköttetést tárgyazó számos, jeles hirlapi cikkei, melyeket az általa organumul választott „Jelenkor és Társalkodó“ című politikai lapban bocsátott a közönség elé. 1838-ban írta „Néhány szó a lóverseny körül“ című munkáját, melyet 1841-ben „A magyar akadémia körül“ és az oly nagy irodalmi forradalmat előidézett „Kelet népe“ című munka követett. Hogy lenne a magyar nemzetnek egy Mekkája, hová évenként vagy naponként elzarándokolhatna a tisztelet, hála és kegyelet adóját lefizetni, nagyszerű nemzeti sirbolt felállítását indítványozta s kiadta e czélból „Üdvlelde“ című munkáját 1842-ben. 1843-ban jelent meg tőle „Adó és két garas“, 1845-ben „Magyarország kiváltságos lakóssaihoz“; Eszmetöredékek különösen a Tiszavölgy rendezését illetőleg; 1846-ban írt a „Balatoni gőzhajózásról.“ 1847-ben jelent meg tőle a Politikai programmtöredék“ s a „Közlekedési ügy rendezéséről“ szóló szakértő jeles munka.

Széchenyi fentebb előszámlált műveiből láthatja az olvasó, hogy alig mult el év, melyben egy vagy több jeles munkájával nem adott volna lendületet az ébredő, s folyvást emelkedő közszellemnek, s megítélheti az ő óriási tevékenységét. Az irodalmon kívül, mely által oly nagyszerűen hatott, az egyesületi tér volt azon kedvencz mezeje, melyet legnagyobb előszeretettel mivelt, melyet legbiztosabb sikerhez vezetőnek tartott s melyen annyi dicső eredményt is vívott ki. A polgáriasodás nagy tüzhelyeinél sokszor s huzamosan tartózkodván, csak magában Angolországban tizenháromszor fordulván meg, a világkereskedés és ipar s gyakorlati ész ezen klasszikus földjéről gazdag kincseket hordott hazájába. Gyakori utazásaiban először csak élvezetet s szórakozást keresett, utóbb ismeretet s tapasztalatokat gyűjtött, a távol országokban is mindig csak imádott hazájára, s a kelet népére gondolva.

Midőn a hazáért működés terére lépett, a logikai egymásutánt, melyen az érdekek összeolvasztása s a nemzeti erő emelése felé haladni szándékozott, ekként állítá fel: „szabad és biztos birtok; ezt megelőző jó törvény; ezt megelőző eszmesurlódás; ezt megelőző egybepontosítás; ezt megelőző kedvessé tétele a hazának, s a haza központjának“. Nála tehát a teendők fokozatán Budapest érdekessé tétele volt az

alsó és első lépcső, hogy azután az anyagi és értelmi erők innét vezéreltethessenek. Ezért a lófuttatás, ezért a nemzeti kaszinó felállítása, Pest szépítése, mind megannyi eszközök s császszerék, hogy a tehetős magyar főurakat Pestre edesgesse s azok, lemondva a külföldieskedésről, itt töltsék az évnek legalább egy részét. A felső lépcső pedig volt a birtokviszonyok feudális alakzatainak megsemmisítése, a szabad és biztos birtok, mint az ujabbkori polgáriasodás mellőzhetlen kivánalma s feltétele. Az egyletek a társadalmi téren a részvényes vállalatok, melyeket Széchenyi indítványozott vagy vezetett, mindezen most mondott célra; az eszmék érlelésére, összpontosítására s Budapestnek vagyoni, szellemi és izlési felvirágoztatására voltak irányozva.

Széchenyi anyagisággal vádoltatott azon irányért, melyet magas céljai s tervei kivitelére követett; de mindezek alól szorosabb s nem felületes vizsgálódás után kitünik a mély szellemiség. Minden cselekvésének, egész rendszerének vezéreszméje az volt, hogy „csak úgy remélhetünk üdvöt, ha szellemi alapon nyugszik jelenünk s jövődünk, ha azon emelkedik anyagi kiképzésünk s nem viszont“. Széchenyi, mint mindenben, úgy e téren is sajátos egyéniség volt s nem csoda, ha modora miatt kortársai félreismerték, királyi biztossá neveztetését a sérelmi politika emberei rosszalták, ő pedig nem idegenkedett attól, mert kineveztetését eszközül tekintette tervei kivitelére. Ő minden elemet, minden módot felhasználott, mely által az ügyet, melyet keresztül vinni kívánt előmozdithatta s minthogy politikai első föllépése óta az utilisatio embere volt nem annyira ellenzeni, mint alkotni törekedett. A tettek mezején az erők s eszmék egyesítése, assotíatiók s közvállalatok, eszmesurlódás s összetalálkozó érdekek által kívánt hatni: a jogi reformok mezején annak megmutatása által izgatott, hogy a gyökeres változtatások nemcsak a hazára, hanem a jogait feláldozó egyénre is hasznosak; a kormányval való érintkezés mezején igyekezett az ellentállást lefegyverezni, bebizonyítván, hogy a szándékolt lépések a kormány s birodalom érdekeit meg nem támadják. Szóval elvokonait összpontosítani, elvelleneit okokkal meggyőzni, a birodalmi kormányt megnyugtatni s megnyerni törekedett, a mely utóbbi csak a teendők oly sorozata mel-

lett volt képzelhető, mely a kormányérdekekkel szemközt álló kérdések vitatását hátrább utalta.

Foglaljuk rövid képbe Széchenyi irodalmi működése hatását. Művei millió agyat hoztak mozgásba, kimeríthetlen eszmecserére adtak alkalmat, németre fordítottak, európai hirre kaptak. Széchenyi teremte nálunk a politikai irodalmat. Írásmódja egészen sajátos, különbözik minden egyébtől s a legügyesebbek által is csak tökéletlenül utánozható. Tele van közbeszurásokkal, kitérésekkel, de azért az egészen a legnagyobb következetesség s nagyszerű logika vonul végig. Hosszu körmondatai olykor fárasztók lennének, de enyhíti azokat az eszmék gazdagsága, az elmés ötletek, a jóízű, táplálatos tartalom, a csipős gunyor. Nyelve sohasem magyar-talan. Azért e könyvek örökké érdekes olvasmányok maradnak s roppant kiterjedést nyertek; vette, elnyelte a közönség, mely a gróf munkáit akkor is mohón élvezte, midőn ő már népszerűségét veszítette a nép bálványoltjainak kiméltlen megtámadása miatt. A gyakorlati irányu, sarkasztikus könyvekben, melyeknek olvasására az olvasó majd felkaczagott a jól találó elmésségek miatt, majd feljajdult a döfések alatt, helyenkint a legmélyebb s legszentebb költészet szívet átrázó hazafiui fájdalom s azon sötét, édes melancholia tűnik fel, mely ezen, az egyoldalú közvélemény által kizárólag anyagi irányu s prózai felfogásu embernek kürtölt nagy államférfi lelkiületének fényoldalát képezi.

Láttuk Széchenyit, mint az eszmék országának reformátorát; láttuk, mint az irodalom erős bajnokát, vessünk egy futó pillanatot oly dicsőn kezdett s oly megrázóan gyászosan végzett politikai pályájára.

Széchenyi politikai pályája a „Hitel“ megjelenésétől, vagyis 1830-tól kezdve szomorú végéig három korszakra lehet osztani. Az első tart 1830-tól az 1840-iki országgyűlés befejezéséig, ez a dicsőség és népszerűség fénykora; a második korszak a „Pesti Hirlap“ megjelenésétől kezdve 1848-ig az a félreértetés, népszerűtlenség s küzdelem kora; végre a harmadik korszak a miniszterség korszaka, mely csakhamar a döblingi tébolydába vezet s a hazáért megtört szív fájdalmaiból s aggodalmaiból áll.

A „Hitel“ egy lángésznek ragyogó és szabálytalan műve,

egy higgadt tervű agitátornak a lelkesedés és költői képzelem virágai közé rakott kezdeményezése, az eszmékben, s később az institucziókban nagy forradalmat idézett elő.

A főbb emeltyük, melyek által az ő statusnézetek egész szerkezetét félre tolta s új irányoknak nyitott tért, igen egyszerűek, de óvatosan választottak valának.

Széchenyi megtámadta a magyarországi feudális birtokrendszert, mely a tulajdon valóságos eszméjével ellenkezik; melynél fogva a birtok, a fekvő vagyon sem értékben, sem jövedelemben nem növekedik, sem el nem adható, sem be nem ruházható, következésképp a birtokost ahelyett, hogy védené süllyeszti, ahelyett, hogy szabaddá tenné, bilincsbe veri s hozzálánczolja a szegénységhez s előítéletekhez.

Megtámadta az adóssági törvényeket, a csalóknak vagy rossz fizetőknek kedvező magyar pörrendszert.

Megtámadta a robot rendszert mely a nemzeterőből nagy összeget majdnem oly eredmény nélkül fecsérelni el, mintha egy országnak kötelessége volna millió kezek által fél év alatt egy óriási gödröt, ásatni, a következő félévben megint betölteni és ezen bőszt fáradságot szünetlenül azon derült arczczal végezni, hogy valami kincsaknát mível, melyből pénz és kényelem serked.

Megtámadta különösen a közlekedési eszközöknek jobbagymunkán nyugvó rendszerét, mely által mindig sárba sárba fog fektettetni; megtámadta az országos vonalaknak is megyei kézben tartását, mi miatt a kiállítási erő és forgalom örökre pangani fog s kijelölte a centralizációt a közlekedési vállalatokra nézve, mint a siker egyedüli eszközét.

E pontok által hadat üzent az egész multnak. Ostrom alá vette „a régi magyar szabadság“ fogalom összegét.

Széchenyi, hogy céljaira a lelkesedés zászlaja lobogtassék, a fiatalság és erély képviselői által, a könyv izgatóság tartalmán és virágos írmodorán kívül, két jól kiszámított és csábító kiindulási pontot állí ott fel.

Az akkori közvélemény azt hitte, hogy hátramaradásunk oka a kormányban fekszik, Széchenyi ezt határozottan tagadta s azon elvet állította fel, ha magunkat, ha a jogviszonyokat, melyeknek változtatása tőlünk függ és a birodalmi érdekekben

nem ütköznek, gyökeresen reformáljuk, megmentve és felvirágozva leend a haza.

E nézet lefegyverezte a kormányt, felvillanyozta a becszomjas egyéneket, élénk mozgalmat idézett elő a kedélyekben.

Másik közvélemény az volt, hogy a magyar dicsősége a múltban van s hire mohácsnál elenyészett s most már mi, mint nemzet, a kor végnapjait éljük, boldogok, midőn a zordon jelenből a leélt idők dicső emlékei közé menekülhetünk. Széchenyi ezen, a lélek ruganyosságát megtörő nézet ellen tiltakozott. A nemzet valódi dicsőségére sehol nem talált a múltban; a nemzet fiatalságán kívül semmi egyébre nem a jelenben. A történetet megkicsinyíté, hogy a multról elvett sulyt a jövőre vesse s hogy a koporsóról az életre, a tettek nyomozásáról a tettek végrehajtására fordítsa a közfigyelmet. Soha eszme nagyobb benyomást nem tőn a kedélyekre, mint Széchenyinek következő állítása: sokan azt mondták „a magyar volt“ én azt hiszem „a magyar lesz.“

A nagy izgatónak ily véleménye szerencsés ihlet volt, eszélyesen felhasználva. A nemzet erőtlől pezsgő része szentírási igének vette a jóslatot, hogy: „a magyar lesz.“ Az epe-dést a nemesebb kedélyekben tetszomj váltá fel. Ezen eszme: „a magyar lesz“ az erély; az pedig: „a magyar volt“ a csüggedés. A magyar „fiatal nemzet lőn“, vagy, mert az vala, vagy mert egy egész lángész által annak kiáltaték ki.

A Hitel hamar gyűjtött proselitákat, de inkább az eszme, mint a hatalom emberei közt, inkább a tanhelyeken és nagyobb városokban, mint a régi politikai pártoknál és a vidéki nemesség soraiban. Falun megégették a könyvet az apák, míg a tanodákban fiaik áhitattal olvasták. A régi táblabíró parasztlázítónak és birtokrablónak hitte Széchenyit, de a tiszteletbeli aljegyző és fiatal ügyvéd a haza megváltójának.

Gróf Dessewffy József kiadta Taglalatait, utána vagy vele megmozdultak az ő rendszer kisebb tekintélyű pártolói is.

Széchenyi a „Taglalatra“ a „Világ“ című vastag könyvvel felelt, melyben az országgyűlések és tudományos világ köztisztületben álló férfiát Dessewffyt megsemmisítette, nevetségessé, sőt gyűlöletessé tette véleményével együtt. Széchenyi „Világ“ című munkája a tespedés tanait felforgatta, a hala-

dás barátait merészebbekké tette, a kétkedőket a reform ügyéhez vonta, a félénkeket elnémitá.

„A Világ — így kiált fel egykori bírálója — előhírnöke a tűzozslopnak, mely minket magyarokat egykor a terméketlen és sötét pusztából az ígértföldre vezetend ; a Világ első derengése a ragyogó keleti csillagnak, mely a hatalom embereinek és a népnek utat mutat a megváltó felé ; a Világ egy fénytorony, mely vigasztaló sugarait messze kiküldi és irányt jelöl, midőn a viharos éjben megtörhetetlen talaját a hullámok siker nélkül ostromolják.“

Csakhamar elkészült, bár a sajtó alá későbbben került ki, a harmadik munkája is a „Stádium“, mely berekeszti az általános politikai reformokra vonatkozó izgatásainak ciklusát.

A közelgő országgyűlés teendőit jelöli ki, kézi könyve radikális reformoknak, mérsékelt és csábító külsőbe öltöztetve.

A „Stádium“-ban bebizonyítja Széchenyi, hogy az általa ajánlatba hozott teendők nemcsak a hazának, nemcsak azoknak, kik a régi rendszer megbukásával jogokat nyernek, de a mi a földolog, még azoknak is, kik a jogokról le mondanak, gazdagodására nagy mértékben fognak hatni.

Azon reformok, melyeket Széchenyi a „Stadium“-ban a nemzet első teendőül jelöl ki, a következők: hozzassék be a hitel emelésére a váltójog; az ősiség és a fiskálítás töröltessenek el; mondassék ki a nem-nemesek szabad birtokszerezhetési joga s a haza minden polgárának törvény előtti egyenlősége; a nemtelenek válasszszanak maguknak megyei pártvédet, kik a tagosítási és arányosítási pörökben érdekeiket a földesur ellenében képviseljék; a házi pénztár és országgyűlési költségek terheinek hordozásához mindenki birtokaránylag járuljon; a főközlekedési vonalok az országgyűlés által jelöltessenek ki s létesítésükre és fentartásukra szintén mindenki egyenlőleg adózzék; végre a monopoliumok, vagy más szavakkal a regálék, a czéhek és limitácziók töröltessenek el.

Széchenyi nagy, de a nemzet egész történeti multjával összeütköző reformjai, hihetőleg eldöntő hatást nem gyakoroltak volna a közvéleményre, ha ő nem bir oly szokatlan ügyességgel, előrelátással és mélységgel az egyesületi és vállalkozási szellem fölébresztésére.

Széchenyi reformjait azért pártolta a többség, mert anyagi vállalatának rendkívüli sikerét látta s tapasztalta, hogy amihez nyul, annak okvetlenül létesülni kell. Ezért vetette el legerősebb, sőt egyetlen fegyverét a régi rendszer, midőn Széchenyi által ostromoltatott, ezért nem merték mondani: ez csak szép theoria, mert attól féltek, hogy azt fogja választolni: bizzák csak reám. majd eligazítom.

Széchenyi értvén a közlekedési reformok és iparvállalatok erkölcsi és szellemi hatását, összhangzásba akarta hozni az anyagi javításokat az elvkérdésekkel, a kézimunkát és gőzerőt a nemzetiség és alkotmányos lét fejlődésével.

A magyar tudós társaságot, a kaszinót, lóversenyt, miknek még azelőtt adott életet, új és szintén eldöntött hatásu kezdeményezések váltották föl. Egész sora a gazdaszáti, ipari és közlekedési feladatoknak mozdított elő egyletek, részvénytársulatok és kereskedelmi vállalkozások által, melyeknek indítványozója, létrehozója, éltető szelleme Széchenyi volt.

Az ő neve csakhamar a siker kezességévé lön. A nemzetben felköltött egyesületi és vállalkozási erő minden nyilvánulása legalább 10 év leforgása alatt kizárólag a gróf személyében összpontosult.

És politikai pályájának ezen befolyásos korszaka alatt Budapest fényben, gazdaságban, kiterjedésben oly óriásilag kezdett emelkedni, mint csak Amerikának szerencsés városai szoktak. A dunai gőzhajózás és a budapesti lánczhid által Széchenyi Magyarországot az európai polgáriasodás részvényesei közé lajstromozta be.

Széchenyi tettek és eszmék általi ostroma néhány év alatt hátrálásra kényszeríték a régi rendszer csökönyös pártolóit. Népszerűsége a diadaltropheumok által mindig magasabbra emelkedék, felsőségét mindenki elismerte, utmutatásait követé, intéseit meghallgatta, nem engedte a haladás előharczolásának homlokára virágfüzér helyett töviskoszorút tétetni, inkább bizott benne, mint hitt a gyanúsításoknak: — ilyen vala Széchenyi népszerűsége.

Azonban későbbben minden másképp alakult. Széchenyi nem állhatott meg ott, ahol akart; művei a felébresztett megyéket teletöltötték előretörekvő, türelmetlen és tulcsapásokra hajló erőkkal és a fáklagyujtót elérte az izgatói szerep

szokott szerencsétlensége, hogy nem birt többé a felizgatott elemekkel. Hitele, Világa s Stadiuma által országszerte kivívta az új irány, az új eszmék diadalát; a reformok a haladás szükségére lett, a „miként“-nek intézése azonban kiragadtatott a pangó nemzet felébresztőjének bölcs és óvatos kezéből.

Széchenyit megrázták a heves mozgalmak és ő hangosabban emelte szavát, de elhangzott az a lelkesült tömeg zajában s neki nem jutott osztályrészül más, mint azon tudat, hogy sokkal könnyebb egy izgatási politikát megindítani, mint megállítani.

És itt kezdődik Széchenyi politikai pályájának második korszaka.

A „Pesti Hírlap“ szárnyrakelésekor Széchenyi és a közvélemény már észrevehető távolságban állottak egymástól. E távolság, ha nem nyelte is el a nagy hazafi iránti kegyeletet, de nehezíté az ő hatását a jelenben s gátolta a rokonszenv fejlődését, melynek derült s meleg légköre nélkül lángész és szeplőtlen hazafiuság legdicsőbb terményei sem birhatnak elegendő életvidor és dus tenyészettel.

Az ellenzék többségre vergődött csaknem minden megyében. A nővilágban lovagiasabbnak találtattak azon jeliszavak, melyek az ellenzék zászlóit diszesíték, lassankint társaskörökben is az ellenzékiek váltak a divat eszméivé; ily körülmények közt természetes vala, hogy a közvélemény egészen azonosult az ellenzék nézeteivel. Az ellenzék nem szakított ugyan Széchenyivel, de mégis inkább ragaszkodott az 1831-iki, mint az 1841-iki Széchenyihez, mert annak jelene és múltja közt nagy ellentmondást vélt felfedezni. Régen demokratának tartották, most arisztokratának hitték.

Mennyi alappal birnak e vádak? Vizsgáljuk röviden.

Széchenyi több mint hét évet vállalatokkal, parlamenti s egyleti munkássággal, egyes politikai vagy anyagi kérdések fejtegetésével töltött. A Stadiummal általános izgatásait bevégezte. Ő kizárólag magyar volt s a magyarság terjesztése s emelése volt főtőrekvése, de ez gyakran ellentétben állott az alkotmány terjesztésével is.

A nemzetiségek és szabad institucziók közti összeütközések súlygyenezése Széchenyit az említett hét év alatt a teendők sorának, a reformok mértékének és átalakulásra vezető

mellékeszméknek némi változtatására birta s az ellenzék ezen változtatásban visszaesést látott, most pedig azt mondhatjuk, hogy érettség és óvakodás volt.

Széchenyi „Kelet népe“ című munkájával támadta meg az ellenzék. Célja nemes volt, az áradatnak akart gátat vetni, mely — véleménye szerint — a hazát végveszélylyel fenyegeté; de míg egyrésről a felzudult vagy eszméi által felzuditott kedélyeket nem hozhatta csillapatra, másfelől régi népszerűségét tökéletesen eljátszotta. Könyvei azontul is keltek, szónoklatai figyelemmel, vállalatai bizalommal kísértettek, de az egyén iránt hosszas ideig igen kevés rokonszenv mutatkozott, lelkesedés többé soha.

Széchenyi ezután apró táborozásokat folytatott az ellenzék irányai s tekintélyei ellen. Első támadása volt a tudós társaság 1842-iki gyűlése megnyitásakor mondott elnöki beszéde, mely súlyánál s szépségeinél fogva egyike Széchenyi legszebb beszédeinek, de népszerűtlen volt, mert néhol keserű gunyor vegyült bele. Második táborozása régi barátja, a graefenbergi szenvedő báró Wesselényi Miklós ellen volt intézve s a közönség gyöngédtelennek mondta. Harmadik táborozása a vukovár-fiumei vasut, negyedik a védegyleti agitációk ellen volt, mely küzdelmek mind csak népszerűségét ásták alá.

Széchenyi 1846 ban a helytartótanácsnál a közlekedési osztály főnökévé neveztetvén ki, nagy látkörű, de kevés alapu tért nyert a hatásra. Neki ott mindent teremteni kellett és pedig semmiből. Sok nehézséget leküzdeni, sok érdeket egyesítve támadt a Tiszaszabályozás óriási terve, mely minden ellene gördített akadályok daczára, Széchenyinek minden akadályokon diadalmaskodó erélye következtében megkezdett és gyorsan haladt. Általa százötven négyszög mértföld — egy kis ország — szereztetett meg a hazának. különösen a magyar fajnak, melynek anyagi s erkölcsi emeléseért birt Széchenyi előtt oly varázserővel a Tiszaszabályozás. A Tisza vidékein ujra emelkedett Széchenyi népszerűsége.

Közelgetett az 1847 iki országgyűlés. Széchenyi két munkát adott ki, mintegy előkészítőül ezen országgyűlésre, a „Politikai programtörödek“-et és a „Közlekedési ügy rendezéséről“, de mivel az ellenzék gondolkodásmódján s irányán semmit nem változtattak, felsőházi fényes állásáról

lemondva, hogy az ellenzék működését ellensúlyozza, megválasztatta magát Mosonymegye követének s itt kezdődik politikai pályájának harmadik korszaka.

Csak futó pillantást vetünk azon alig tizenegy hónapra, mely Széchenyinek a pozsonyi képviselőterembe és Görgen tábolydájába lépése közt fekszik.

Az országgyűlés kezdetén Széchenyi minden fáradságát egy középpárt alakítására fordította, mely a jobboldal csöknyösségét s a szélső baloldal szenvedélyes követeléseit megtörve, a haladás útját az érdek-kiegyenlítés eszközei által nyiltabbá és kevesebb akadályokba ütközővé tegye: de az akkori követi tábla elemei nem engedték, hogy Széchenyi közvetítő szerepet játszhasson. Így ő parlamenti pártot nem teremthetett, annnyival inkább nem, mert a konzervatívok és ellenzék sokkal régebb óta és sokkal nagyobb gyűlölettel küzdöttek egymással, mint hogy összeolvasztásról vagy csak közelebb vitelről is szó lehetett volna; de nem teremthetett azért is, mert az európai mozgalmak sebesebben hullámszórtak egymás után, mint hogy a magyar országgyűlés egyes kérdések vitatása, vagy a pártok összeolvasztása fölött időzhetett volna.

Bécsben, azután Pesten is mozgalom mutatkozott s 1848 április 7-én a törvények szentesítették s általuk a felelős magyar miniszterium lépett életbe.

A felelős magyar miniszterium igen különböző politikájú férfiakból volt összealkotva; de azért elfogadták a tárczát, mert meg valának győződve, hogy visszavonulásuk a hazát végveszélybe ejtené; azért, mert egyfelől a régi institúciók többnyire megszűntek, másfelől igen kétségesnek tartották, hogy az ő visszalépésük után vajjon fog-e új miniszterium és pedig teljes számmal kineveztetni? Ezen aggodalmat Széchenyi is osztá s így a kötelességérzet bilincsei által volt a kormány rudjához csatolva s iszonyu keserűség közt viselte hivatalát, mert csakhamar a miniszterium megalakulása után mind-mind komorabb fellegek tornyosultak az általa imádott haza egén.

A Magyar- és Horvátországot több század óta összekötő kapocs megtört s a két ország testvéries összeköttetése teljesen megszűnt. Jellasics beütött az anyaországba, a rácok

befészkeltek magukat a római sánczokba s a haza megmentése vagy legalább a veszély elhárítása iránti tanácskozás végett országgyűlés ült össze Pesten.

A pesti országgyűlés nem fordithatta el a gátáttört, áradatként rohanó veszélyt. Szeptember negyedikén száz tagból álló országos deputáció Bécsbe küldetése határozatott az országgyűlésen hozott hadi és pénzügyi törvényjavaslatok megerősítéseért s Ő felségének Budára költözéseért esedezni, mivel mindenki belátta, hogy csak ez állithatja vissza a megingott bizalmat, ez csillapithatja le a felzúdult kedélyeket s ez oszlathatja el a birodalom, de különösen a haza fölött összetornyosult fellegeket. A fényes deputáció felment Bécsbe, de míg ott minden eredmény nélkül járt, azalatt idehaza mind-mind bonyolultabbá váltak a viszonyok, mind-mind tágabbá a Bécs és Pest közti összeköttetés.

Ez időtájban mondta Széchenyi azon nagy szavakat, melyeket mint felmagasztosult jó mintegy megírva látott a jövő könyvének lapjára: „Én a csillagokból olvasok: Vér és vér mindenütt. A testvér a testvért, a népfaj a népfajt fogja mérszárolni engesztelhetetlenül és örülten. Keresztet rajzolnak vérből a házakra, melyeket le kell égetni, Pest oda van. Száguldó csapatok dülnek szét mindent, mit építünk. Ah, az én füstbe ment életem!”

És az az ember, kit hidegnek, szivtelennek gunyoltak, annyira szerette hazáját, hogy e jóságék kimondása után harmad-negyednapra megőrült.

Gróf Széchenyi Ferencz végrendelete.

Gróf Széchenyi Ferencz a nemzeti muzeum nagylelkű alapítója szívből jövő bölcs tanácsokat intézett fiához *Széchenyi Istvánhoz*, a legnagyobb magyarhoz. Ezekből a tanácsokból adunk egy kis mutatót:

Azt mondá egy bölcs, hogy az ember élete olyan, mint valami könyv, amely, ha jól van megírva, egy jó íróra lehet következtetnünk. De, hogy ilyenné válhassunk, életünk folyamát a leghiresebb tanok és példák szerint kell berendeznünk. *A legrégibb és leghitelesebb kétségkívül a mi jó urunk Jézus Krisztus tanítása és élete.* Ez legyen tehát a támasz, amelylyel férfikort elérni s vénségedben magadat föntartani törekedjél. Ne szégyeld annak az Istenségnek mintaképét bevallani, akinek képmása lettél. Kerüld az olyan embert, könyvet, de még saját elméd sugallatát is, mely téged a te Teremtőtől elidegeníteni, jóltevőd iránt hálátlanná s jövőendő birád irányában közömbössé tenni képes lehetne, mert csak is azt fogja ama végzetes napon felismerni, aki őtet megismerte.

Ha fölébredéskor eszedbe jut, hogy te semmi sem vagy, semmivel sem bírsz, semmit sem tehetsz, úgy lehetetlen lesz arra nem gondolnod, s hálával el nem telni az iránt, aki által vagy, aki által tehetsz valamit. Ez az egy kis gondolat kísérve e szavaktól: „Isten én hiszek, reménylek benned, szeretlek és dicsérlek téged“ meg fogja adni neked Isten és embertársaid előtt is azt az alázatosságot, melyre bocsásd meg nekem azt, annál nagyobb szükséged lesz minden reggeltől napestig, egész életed utolsó napjáig, mert az Istentől érdemtelenül reád ruházott javak, ugymint születés, testalkat, ész és vagyon úgy is már nagyon felköltötték benned az önszeretetet, s egyelőre ugyancsak az ifjúkori tetszeni vágyást, a becs és dicsőség szomját idézték elő, de később okvetlen

gőgre, irigységre s a nagyravágyást kísérő minden egyéb bűnökre fognak vezetni.

Igen jól mondja egy bölcs, hogy aki mindenektől dicsérve akar lenni, az szerfölött sok tisztelettel adózik a dicsőöknek és kevéssel a tisztességes embereknek. Te csak az utóbbiak tiszteletét és a hitűek becsülését keresd és taszítsd el magadtól azt a mérget, *amelylyel vesztedre azok kindígnak, akik egyre tömjént hintenek talentumodnak, bátorságodnak és egyéb fényes tulajdonaidnak.* Igaz, hogy a közvélemény mindnyájunk ítélőszéke, mely elől kitérnünk sem nem kell, sem nem szabad, de annak föltétlenül hódolnunk, csakis annak kedvébe járnunk még sem lehet, mert ezeknek az ítélőbíráknak nagyobb része hizelgők, élősdiek vagy irigyekből áll, kik csak addig vesznek részt ily tárgyalásokban, míg szavazataikból valami hasznot huzhatnak. *Egy önérzetes ember megvet minden czégért.* A papagálynak szüksége van czifra tollaira, hogy jó hírét fentarthassa, a fülemülének és pacsirtának nincs. Ugy fukarkodjál te is inkább Istentől nyert talentumaiddal, hogy azokat méltatlan és esztelen emberek vagy gonoszok időelőtt kipelengérezve, be ne szennyezhessek, nehogy Isten tőled visszavegye és másoknak adja oda, akik majd takarékosabban tudnak vele bánni. Nincs nevetségesebb, mint mikor egy ember az ő születésével, vagy testalkatával páváskodik, mert ezekhez ő maga éppen semmivel sem járult hozzá, de igazán elronthatja s megbecstelenítheti mind a kettőt, ha az egyiket más talán alatta álló embertársával érezteti főleg érdemessel, a másikat pedig meggyöngíti és lealjasítja mindenféle kihágásokkal, akár erejének vakmerő tulfeszítése, akár határtalan kényeztetés által.

Tartsd azért becsben fiam a te születésedet, hogy valami szégyent ne hozz reá s fordíts gondot a tested ápolására, hogy az abbanlakvó lélek és szellem szabadabban fejthesse ki jótékony működését.

„Minden bölcsek között az a legbölcsebbik, aki azt hiszi magáról, hogy semmit sem tud: de e semmit tudási önismerethez csakis az juthat el, aki folyvást több és több ismeretek után törekszik, nem pedig az, aki elhiteti magával, hogy már mindennek fenekére látott s bármiről szólhat és ítéletet mondhat. Igaz ugyan, hogy néha egy kis emberkének is elég nagy árnyéka van, de ezt csak a mélyen alászálló nap okozza. Azért igen találóan mondja Montaigne: „a tudomány és olvasottság némely kézben királyi pálcza, de sokkal több kézben bohóc ostor.“ — Te édes fiam inkább egy bölcsnek azzal az előrelátásával élj, aki azt javasla: mindarról, amit nem tudsz, soha ne beszélj, s arról, amit tudsz is keveset, mert habár mindenkit abban a kön-

tösben fogadunk, amelyben előnkbe lép, de csak ahhoz a belátáshoz képest kísérik tovább, amelyet azután tanusított. “Ebben leginkább szoktak hibázni azok az ifjak, akik a mostan divatban levő fesztelen és fecsegő modort követve, *egy-két felületes fogalomtól megzavarva, tapsoló hallgatóktól, s őket megbámuló léhűtőktől körülvéve, a társaságban vezérszeretpet visznek*, tetteikben, ruházatukban mintául akarnak szolgálni s valóban annak is képzelik magokat mindaddig, míg őket más, divatosabb uracsok e polczról le nem szorítják, mint valami elviselt ruhát félredobják, s testüket csak gyéren takargató tollaiktól teljesen megkopasztják. Való, hogy a szerény visszahuzódás és az illemtudás olyan tulajdonok, melyek mai napság ritkán állapítják meg a szerencséjét valakinek, de biztosan s állandóan megóvják azt s melletted is, édes fiam, hiven meg fognak maradni sírodig, sőt haláloed után is kíséroid lesznek, ha neved emlékéhez kötve hagyhatod utódaidra.

A vakon ítéletet mondó világ mende-mondái fölé emeljen Téged önérzeted! *ismerd föl saját bensődben értékedet. Az irigyek és éretlen gyerkőczök gáncsolódásait pedig büszkén lenézheted.*

Egy dicsszomjas és becsvágyó fiatal emberre nézve nem kevésbé veszedelmes sziklát képez a gazdagság. Tégedet édes fiam e tekintetben is millió más embertársad felett ki-tüntetett a te jóságos teremtőd. Kiváló bizalmat helyezhetett benned s hű kezelésedben, mikor az ő kegyének, gondoskodásának a szegény árvák és özvegy irányában kiosztójává tett. *A pénzt úgy tekintsd, hogy az nálad csak letétben van és semmikép sem a te tulajdonod: s egykor nem azt fogod az ő ítélőszéke elé vinni, hanem csak arról való számadásodat.* E tekintet indítson téged, mindig a pénznek becsben tartására, ha netán annak könnyű megszerzése arra csábítana, hogy azt nem a szükséges és hasznos, illő vagy bár kényelmi kiadásokra, hanem haszontalan, kérkedő vagy éppen káros czélokra fordítsd.

A te alattvalóidnak veritéke s nem egy talán beteségben, inségben, étlen, szomjan élő munkásnak könyve tapad ehhez a pénzhez. E könyvek leszáritása végett, annak nem csekély részét ismét vissza kell hozzájuk származtatni, a minden szenvedők atyjának nevében. Ebből beláthatod, mily szigoruan kell e szegények pénztára kezelőjének, valamint az ő alárendeltjeinek is a takarékoság, rend és felügyelet elveihez ragaszkodni. Ha ez utóbbiak benned fogják a jó rendnek, belátásnak, szorgalomnak és jótékonyáságnak példáját látni, úgy ők maguk is szorgalmasan és lelkiismeretesen fognak neked szolgálni s *jobbágyaid iránt igazságosak és emberségesek lesznek.* Távolítsd el szolgálatodból az erkölcstelen, rossz kereszt-

tény, káromkodó, könnyelmű életet folytató embereket. Ezek megfosztanak téged Isten áldásától, megbotránkoztatják alárendeltjeidet, s utóbb mint csalók végzik pályájokat.

Még egy nagy adományt kell felemlítenem, melyet a te jó Istenedtől ajándékba nyertél. Ezt én több alkalommal nem csekély örömömre, mint olyant ismertem fel, mely könnyörülettel, jótékonyssággal s igazán nemes érzelmekkel van eltelve, tartsd meg s hiven ápold magadban ezt a gyöngéd érzületet.

Az Istenségnek egy szikrája az, melynek soha sem szabad kialudni, hanem mindig magasabban s áldásosabban kell fellobognia. De legyen gondod arra is, hogy azután gyöngeséggé ne fajuljon. Ebbe eshetik az ember könnyen-hívóségból, hiúságból s szerfölött izgékony és hirtelen fellobbanó érzékenységből, melyet hizelgők szemben alázatos tömjénezők, a becsvágy és a népszerűség tetszés nyilvánításainak földidézése által mindinkább ingerelni és tulfeszíteni szoktak. Ezekről óvakodjál édes fiam, s szived minden gerjedelmével ahhoz fordulj, ki azt alkotá, *Istenhez*. Ő nem fogja tőled megvonni az ő ihletését, ha őt hívod segítségül s elibe teszed bármely emberi sugalmaknak.

Minő tanácsot is adhatna egy ember, ki maga-magának sem tud a legtöbb esetben tanácsot adni, más embertársainak az isteni szellem ihletése nélkül, jól mondja tehát egy tudós, hogy az emberek bár fölhuzzák a vitorlákat s rendezik a köteleket s hozzá oly komoly képeket vágnak, mintha e készülődések csálhatatlanok volnának, de egy magasabb ül ott a kormányrudnál s mosolyog hozzá, mondván: „Igy lessz ez és nem másképp.”

Végzem most már édes fiam! Ezek tán utolsó hozzád intézett szavaim, megáldalak újra s reménylem: hogy a siron tul is áldhatni foglak. Szived biztosít engem arról, hogy Isten előtt meg fogsz aztán emlékezni, hogy a legjobb anyának vigasztalója, a kedves testvérek öröme, az ország reménye, az ifjuság disze, szolgálidnak ápolója, *jobbágyaidnak jóltevője*, a szegény özvegyek és árvák gyámola s mindenek fölött pedig hitsorsosaid mintaképe fog válni belőled. Hallgassa meg kérésem az Atyaisten, a Fiuisten, a Szentlélekisten. Amen, Amen, Amen.”

Gróf Széchenyi Ferencz atyai intéseinek hatása fiára, gróf Széchenyi Istvánra.

Ha *Szent István* királynak fiához, *Szent Imre* herceghez irt intéseit, tanácsait a gróf *Széchenyi Ferenczével* összehasonlítjuk, találunk eltérést, de eszmerokonságot is.

A legnagyobb magyar mélyen szívébe véste atyja tanácsait és e szerint rendezte be életét, fejlesztette jellemét,

Széchenyi Ferencz levele nyomról-nyomra kedves fia jelleméhez van alkalmazva, mondhatni lelki és testi egyéniségéhez hozzá szabva. Hü tükörben láttatja velünk — írja *Zichy Antal* — az élet terhe alatt immár roskadó öreget és életbe kilépendő erőteljes ifjut: azt nagy érdemek árnyékában ezt reá váró, még nagyobb föladatok sejtelmében: mindkettőt, mint fényes nevek örököseit és utókorra bocsátóját.

Széchenyi Ferencz is a nagy király nyomdokait követve Istentől indul ki és Istennel zárja be.

Széchenyi Ferencz óvja a fiát a *hitetlenségtől* a XVIII-ik század sokat magasztalt, sokat ócsárolt bölcsészetétől. A jó katolikus érzülettel párosult türelmességet ajánlotta fiának ugyszintén az előítéletekkel való szakítást és emberszeretetet.

Széchenyi Istvánban ugyancsak ezt látjuk, csakhogy még nagyobb vegyülékével a tisztult világnézetnek s fölvilágosodásnak. A valláshoz hozzáköti ő is az egyháznak és papjainak megbecsülését, csakhogy éppen nem nevezi ezeket szemevilágának s minden emberi törvények fölött álló kiváltságos osztálynak. Tudjuk, hogy Széchenyi Istvánt a vegyes házasságok kérdése alkalmából nálunk is lábrakapott papi hajsza nagyon is megbotránkoztatta; noha különben egy alkalmat sem mulasztott el, mely a keresztény hitfelekezetek egyenjoguságának, közjogunkban érvényesítésére vagy legalább megközelítésére kínálkozott. E téren mindig következetesen az ellenzékkel szavazott.

Széchenyi arra inté fiát, hogy minden földi javait, mint reábizottakat csak letétnek tekintse, melynek hováfordításáról, mint az evangéliumi sáfárnak majdan számolni kell. Amit e tárgyban mond, az valóban megható, s a gazdagok és szegények közötti nagy jövő kérdésének, korát talán századokkal megelőző, de tisztán *keresztényi* alapra fektetett megoldását jelzi. S e jó mag — mindenki tudja — termékeny földbe hullott, Széchenyi István nemes szívébe.

Ezeknek az intéseknek fonalát megtaláljuk, ha lépésről-lépésre követjük *Széchenyi István* egész politikai pályáját: küzdelmeik régi ellenzékünk soraiban az *önkényuralom ellen*, ősi alkotmányunk specifikus magyar jellegéhez való ragaszkodását, e mellett az idegeneknek, a külföldi értelmi és pénzerejének közgazdasági tekintetből oly fontos ide édesgetését, az ország gyérnépességének szaporítását.

Széchenyi Istvánnak a jogegyenlőségért, jobbágyak felszabadításáért elkövetett örök nagy tetteit, alkotásait, melyekkel nevét földbe, kőbe, vízbe megörökítette.

Gróf Széchenyi Ferencz levelét mindig magával hordta gróf Széchenyi István. Akkor is vele volt, mikor a Lánchíd felső láncza az építéskor alázuhant és Széchenyit csolnakából a Dunába lökte, melyből csak uszva menekült a budai partra. Az elázás nyomait megtartá a levél. Így került a nemzeti muzeumba, ahonnan át kellene vinni az akadémia Széchenyi muzeumába.

Országos Széchenyi Könyvtár

Széchenyi mint katona.

Széchenyi István gróf, a legnagyobb magyar katonáskodásáról nemcsak saját, de híres katonák leveleiben és a haditörténetben is találunk adatokat.

Széchenyi nagy lelkét katonáskodása és levelei épp oly kétségbevonhatlanul jellemzik, mint egész élete és nagy tettei. Katonáskodásában is látjuk, mint egész élete folyamán, a bátorságot, önzetlenséget s a páratlan kötelességérzést. Soha maga, sem leveleiben, sem beszédében, hős tetteivel nem dicsekedik. A dicsekedés nem rutította be erős jellemét. Semmi erényét nem tartotta erénynek. A bátorságról is úgy vélekedett, hogy az *oly kelléke minden férfinak, mint a bőre.*

Első katonai hőstettével a győri csatában (1805) találkozunk. Nagy katonai fontosságú volt, hogy József nádor a magyar fölkelő hadsereg főparancsnoka, biztosan tudja Meskó tábornok mozdulatait. A Duna mindkét partját egész Gönyőig ellenséges csapatok szállták meg, s ezek előőrsei lépten-nyomon előbukkantak a Rába és Rápcza mentén. Ezt a megbízatást csakis olyan ember végezhetette el, ki szemes, bátor és körültekintő. Gróf Széchenyi Istvánt bízták meg vele. A tizenhét éves főhadnagy, ki vizeken, éjnek, szürkületnek idején gyorsan jutott célhoz ezer veszély között. Pozsonyba is őt küldik futárnak. E mellett a számadásokat pontosan vezette és elől ment a tűzbe. Báró Ertel ezeket írja Győrből *Gróf Széchenyi Ferenczhez*, gróf Széchenyi István atyjához, a nemzeti muzeum alapítójához: „Profozbüntetés terhe alatt tiltottam meg Istvánnak a világos parancs nélkül való puska-tűzbe menést, majd adandó fontos alkalommal odaküldöm én magam. Ha ott marad, excellentiáddal együtt fogom siratni, ha pedig visszajő, mint egy hős fog a világ előtt állani.”

Már a katonaságnál kitűnt óriási munkaereje. Soha nem pihent. Szabad óráiban folytonosan elméleti és gyakorlati hadtudományokkal foglalkozott, térképeket maga rajzolt.

Ez volt katonaéletének bevezetése. Németország felszabadításáért Napoleonnal vívott hadjáratban már mint ki-próbált katona arat babérokat. Folytonosan a legveszedelmesebb helyekre futár. A legnagyobb pontossággal végzi el küldetéseit, pedig rettenetesen leli a hideg. Széchenyit *akkor is a lélek táplálta*, beteg testének engedelmeskednie kellett. Egy napi pihenés, olykor pár órai is elég volt, hogy ruganyosságát visszanyerve, uj meg uj erőfeszítésekre vállalkozzék az ifju kapitány.

Szüleihez irt levelében megbírálja a hadviselést is, méltányolja az ellent és kijelenti pl. hogy a francziáknak rendes csatasorban sokkal biztosabb átnézetük van, mig az osztrákok apróbb támadásoknál vannak előnyben.

A történetíró higgadtságával adja elő, hogy mily nehéz a szövetséges hadseregben a helyzet. Mennyire nehéz Schwarzenbergnek, a fővezérnek a többivel kijönni, azután az orosz császárral, a porosz királylyal, az angolokkal, kik mind bele akarnak szólni a dologba.

Hogy mit művelt a lipcsei ütközetben, ezt sógora gróf Zichy Ferdinánd írja le 1813. november 15-én kelt levelében: „Meg nem foghatom, hogy Stepheerl (ez volt a neve a család körében még Ferencz császár előtt is) mit sem szölt róla, ergo nekem kell ezt tenni, mert Neiperg nem tudta. Stepheerlt Schwarzenberg herczeg 16. és 17. közt éjjel Blücher tábornagyhoz küldte, hogy ötlet 18-ára meghívja az ütközetre, (mert nálunk az a divat, hogy mint valami ebédre, beinvitálják az urakat). Eljárt megbízatásában s egyuttal átvitte a parancsot a svéd koronaherczegnek is meghívására. Blücher s még inkább Kreisenau legkevésbé sem biztak abban, hogy ezt az ingadozó félbolondot ily lépésre rábirhassák. Ekkor Stepheerl gyors elhatározással így szölt Blücherhez: Adjon kegyelmességed nekem egy jó lovat. — Mit akar ön fiatal ember ?

Felelet: Rábirom a koronaörököst, hogy jöjjön hozzánk, bármibe kerül is. Tetszett az öreg hadvezérnek, s a fontos vállalathoz egy lovat és áldását adta. Stepheerl elvágta a svéd koronaörököshöz, kit számos tiszt társaságában talál. Kijelenti ezek előtt szándékát, hogy e herczeget fel fogja hívni mind a két császár és a porosz király nevében, hogy Lipcse felé induljon. Egyikök azt kérdezte, van-e megbízása ? Megvallotta, hogy nincsen, *de hát legföljebb a saját fejét kockáztatja, mely a közjóért nem drága*. Bejelentették. Stepheerl bátran a koronaherczeg elé lépett és elmondta mit akar. A koronaherczeg nemmel felelt, majd himelt-hámolt. Stepheerl nem vesztí el lelkibátorságát és írást kér róla, hogy a három monarka meghívását Lipcsére átadta. Ezt a herczeg megadja, de azután gondolkodik, visszaszölitja Stepheerlt, behivatja a

tábornokait. Stepherl kijelöli az utat, a koronaherczeg megindul, kellő pillanatban érkezik s eldönti a lipcsei csatát, mely menthetetlenül elveszett volna.“

Egy más forrás azt állítja, hogy Széchenyi István figyelmeztette a habozó Bernadotte-ot, hogy koronája forog kockán, ha most az események színhelyén nem mutatja magát és nélküle nyerik meg az ütközetet.

Széchenyi tömérdek lovat lovagolt tönkre a hadjáratban és ki is lőttek alóla, köztük híres szürkéjét is, mit az egész tábor megsajnál. Széchenyi 1814. márczius 3-án kelt levelében érdekes ez a részlet: „A tábornagy ismét Blücherhez küldött, kivel nem volt összeköttetésünk. Ezer akadály között francia katonáktól és parasztoktól nyulként hajszoltatva, részint gyalog, részint lovon hihetetlen sebességgel érkeztem el Tére-Campe roise-ig. Senki nem tudott Blücherről és hadtestéről. Istenhez fohászkodva segítségért, ködös éjszakán, leégett falukon, kifosztott kastélyokon át bolyongtam anélkül, hogy egy lélekkel is találkoztam volna. Csak a hold kísért, a felhőkön bágyadtan áttörő fénye, mintegy védelmébe látzott engem és lovamat fogadni. Így tartott ez reggelig, míg végre katonákra s Blücher tábornagy seregére akadtam.“

Elvégződött a hosszú harc. Széchenyi így adja ezt szüleinek tudtául: „Vége van a hosszú harcnak, szépen, dicsően ragyog a jövő előttünk, mely nemrég oly sötétnek látszott. Szabaddá lett az emberi nem, szívhatja ismét szülőföldje levegőjét.“

Széchenyi egy levélben csodálkozik azon, hogy a nyugdíjazott világ ura oly békén türi sorsát, pedig senki sem volt *oly alantjáró gondolkodásu*, hogy ily lealázás tul-élésére képesnek higye őt.

Széchenyi ezután 1815-ben az 5-ik huszárezreddel Olaszországban Bianchi altábornagy vezérlete alatt a Murat ellen folytatott hadjáratban vett részt, hol szintén nagy hősiességgel harczolt s Murat pompás gárdaezredét támadásával megsemmisítette. Az olaszországi hadjárat kimenetele után látva, hogy a katonai élet tétlenség lenne. Londonban és Párisban hosszabb ideig tartózkodott és 1816-ban hazajött s ezután 1818—19-ben beutazta keletet és hazatérve megkezdette hadjáratát és hőstetteit a potitkai életben hazája javára.

Igaz szó.

— Gróf Széchenyi Istvántól. —

A magyar haza soha nem volt derék, sőt kitünő férfiak hijával. Egy nemében a hazafiaknak azonban mindig szűkölködött; olyakéban t. i., kik tartózkodás nélkül a nemzet szemére lobbantják az igaz szót. Mert hiszen a legjelesebbek is, vagy hallgatva türték, sőt türik fajtánk nem egy árnyékol-dalát, vagy ilyeseket leplezve mindig oly hizelgő szavakba burkolják s burkolák gáncsoló észrevételeiket — míg a dicsé-
rők és tömjénezők sora mindig felette hosszú volt — hogy a sok hizelgés közepett, melynek a magyar minden időben oly édesörömet adá magát áldozatul, bizony ekkor sem jutott még s pedig a nemzet nagyobb része, a „nosce te ipsum“ tökéletes birtokába; és ilyesbe mindaddig bizonyára soha nem is jut, míg tán ezen téma szerint, mert nem dicsér minket más, tehát dicsérjük magunkat minmagunk, nem egy magyar gondolja szoros tisztében járónak és ilyesért köz-tapsot is arat, ha mindenütt palástolni, kiszépitni ügyködik a haza bűneit, s minden legkisebb gáncsra is ex officio achillesi (!?) haragra lobbán. Mintha bizony egy kissé fényesb külmáz nagyobb kincs volna nemzetekre nézve, mint belső jobblét! Mely utolsó azonban soha nem szokott lenni édes ámtások, de inkább csak igaz, habár fanyar szavak eredménye.

Az igaz szó nem türése kimondhatlan nagy szerencsét-lenség. Mert valamint csak azon egyén üdül, ki erejét ismerve azon sem tul, sem innen nem cselekszik, szintugy éri csak azon nemzet kifejlődhetésének legmagasabb fokát el, mely te-hetségével bölcsen sáfarkodva, sem elbizottságra soha nem vetemül, sem soha kétségbe nem esik.

Az igaz, habár marczone szót terjesztetni ehhez képest szintoly kötelesség, mondom, éppen nem érdem — valamint az ilyest nagylelkűen elbirni, midőn a legférfiasb tett egy-szersmind a leghasznosb számítás is.

És e tekintetben tán én voltam első — és ha van a magyar haza körül kis érdmem, az bizonyosan ez, melylyel egyébiránt nem kérkedem, hanem az csak mint eldönthetlen tényt hozom fel — ki soha nem csepegtetém a hizelgés mér-gét legkisebb mértékben is honfitársaim kebleibe.

Gróf Széchenyi István imái.

„Mindenható birája az embereknek, s a megfoghatatlan mindenségnek, eki előtt bámulattal és imádással borulok le, s csak gyöngeségemet s aggódó szívem dobbanásait érzem, engedd mérlegelnem magamban azt az erényt és tökéletességet, melyet az ember minden hibái s tomboló szenvedélyei mellett itt e földön elérhet. Add nekem a benső vigaszt s a lélek csendes nyugalmát mely nélkül a röghöz kötött ember a te szemléletedben nem gyönyörködhetik s lelke ama magas földfeletti szárnyalást el nem érheti, melyre a tétovázó kedélyt az ájtatos ima rövid perczekig képesítheti. Engedd hogy ily magaslaton megmaradhassak s aczélozd meg elmebeli tehetőségemet, hogy bár még életben vagyok lelkileg halott lehessenek s tiszta képzelettel hozzád fölemelkedve a te jóságodat és nagyságodat megismerjem, s földi létem czélját fölfoghassam. Tedd meg magad, hogy eszem megértsen téged. Tisztítsd meg lelkemet az előítéletektől, s töltsd el szívemet véghetlen béketüréssel és szeretettel az egész emberiség iránt. Vess fátyolt az elmúlt életemre s engedd meg, hogy tapasztalataimból, kalandjaimból, hibáimból és vétkeimből, végre az a mi legjobb lesz, háramolják reám, boldogult öreg atyámra és szeretett C* sógornőmre, s oly utakon, melyeket Te legjobbnak vélsz, vezess el engem végre hozzájuk, akiket oly forrón szerettem. Engedd, hogy életem napjait S.-val oszthassam meg s általa találhassam meg azt a vigaszt és békét, melyet magam soha se fognék magtalálni, s hogy vele egyesülve szentelhessem neked s a te dicsőségednek életemet. Ha pedig jobba nem lehetnék általa, sem ő jobba nem lehetne általam, úgy inkább válassz el bennünket, s engedd, hogy különböző utakon valamikor az örökkévalóságban ismét össetalálkozhassunk“

Mindenható Isten, hallgasd meg minden órai imámat. Töltsd el szívemet angyali tiszta szeretettel embertársaim, hazám s honfiaiim iránt. Világosíts föl engem egy cherub lángszellemével, erős eszével. Engedj a jövőmbe pillantanom s megkülönböztetnem a jónak magvát a gonoszok magvától. Add tudtomra, mit tegyek és miként kezdjem, hogy neked egykor azon tőkéről, melyet reám bízál, beszámolhassak. Gondolkodni akarok és dolgozni éjjel és nappal, egész életemen át. Segítsd sikerre azt, a mi jó; tipord el csirájában azt, aminek rossz gyümölcse lehetne. Nyujtsd segélyedet, hogy minden heves indulatot elnyomhassak magamban. Engedd, hogy igaz lelki alázattal tekintsek mindent a világon s fogjak hozzá bármihez. Azt az angyalt pedig, akitől világosságot nyerek, engedd élni békében s csendes boldogságban!

Ezen imám ne szóval legyen elmondva, hanem tetteimben szünetlen az éghez bocsátva. (Decz. 1826.)

*

Isten, te foglalatja minden jónak, magasztosnak, tökéletesnek, befejezettnek, töltsd meg szívemet és lelkemet a Te szellemeddel.

Erősíts meg engem mennyei hatalmaddal, hogy földi gyarlóságaimon erőt véve, elmémet hozzád fölemelhessem!

Tisztítsd meg érzékeimet minden hozzám tapadó földi salaktól s világosságoddal töltsd be emberi természetemet, hogy ez a te műved hozzád méltó lehessen.

Önts bizalmat lelkembe s ne engedd meg, hogy a te végzéseidet bírálgassam, vagy éppen kételkedhessem a te mindenhatóságod, mindentudásod és véghetetlen irgalmasságodban.

Add végre a te legjobb áldásodat minden hozzátartozóimra s barátimra, hogy egykoron mindnyájan együtt Téged dicsőíthessünk és magasztaljunk mindörökké Amen. (Decz. 16. 1832. Cr. — imakönyvébe.)

Zarándokoljunk Nagy-Czenkre.

A magyarok igazi zarándokhelye legyen *Nagy Czenk*, hol a legnagyobb magyar, *gróf Széchenyi István* örök álmát aluszsza s ahol szép és sikerült szobra áll.

Imádkozzunk hamvainál, hogy legyen Magyarország olyan, aminővé ő akarta volna tenni.

Széchenyi ébred.

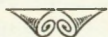
*A kriptá sűrű éjjeléből
Rózsaszínű hajnal fakad.
Ébred Széchenyi! Harang szól!
Pihenni többé nem szabad.*

*Eszméd, szellemed ihlesse
Mindazt, aki hű magyar.
Veszélyben a szent föld,
Mely ápol s eltakar.*

*Örökünkbe im pogányok törnek,
Védjük meg hát a hazát.
Nem lehet már többé tétovázni,
Rozsda marja a munkás kaszát.*

*És ha fénylik, az a másnak haszna,
Szolga a nép saját otthonában.
Bűn, czédaság virul mindenfelé
És a magyar roskad jármában.*

*Ébredj s ébredésed mindnyájunk szentelje,
Áhitjuk mi, mint a falat kenyért.
Ki fajunkat újra urrá tegye,
Szólíts nekünk, kérünk oly vezért!*

Egy vonás a multból.

Az időkörök szintugy hordozzák magukon jellemeiket, mint egyes emberek a magukéit.

Az 1832/36. országgyűlés előtt választmányt nevezett ki Pestmegye, mely Széchenyi és Andrássy György grófoknak, londoni utjuk után beadott értesítésük következtében, előkészítendő vala a Pest és Buda közt felállítandó hid tárgyában adandó követi utasítást. Hire járt már, hogy Széchenyi az új hidon mindenkit meg akar fizettetni. Ez eszme akkoron még legtöbbeknél hátborzongató, némelyeknél éppen hajmeresztő vala. E szerint a bár közóhajtásu pest—budai hid legtöbb kiváltságosainknál, azon régi dialektikai kifogássá vált: *concedo maiorem, nego minorem*. Egy előkelő tisztviselője a megyének, lángba borult arczczal nyilatkoztatá, hogy ő inkább Paksra kerül le átkelni a Dunán, ha Budára menni leendő kénytelen, mintsem nemes létére hidvámot fizessen.

És mégis, Széchenyi Pestmegyébe, melynek szabad-elvűsége már-már tekintélyesedni kezdte a hazában, veté legtöbb bizalmát s ennél kívánta első ostromba venni tervezett hidja közteherviselését. A választmány igen különböző egyéniségekből állott, s köztük olyanokból is, kik a grófnak nem éppen vallának barátai.

Az első ülésben indítványt tesz egyik tagja a választmánynak: kéretnék meg gróf Széchenyi — mert Andrássy nem vala Pesten — az ülésbeni részvételre, miután eszme, terv, nyomozás, nem megvetendő előkölség, mind övé, s mi tagadás — tárgy-értés is inkább lehet sajátja, mint a választmánynak, melynek tagjai tán *padlót sem tettek vizárkon keresztül soha*, s hidak építéséről is alig tudnak többet, mint mit a rendes mérnök megyehidi költségvetéseiből, mikre aztán *ex cassa domestica miserae contribuentis plebis*, nagy-lelkűen megszavazták a költségeket — elsajátíthattak: s így a gróf kifejtései és felvilágosításai, a választmányra nézve

csak kíváncsiak, sőt nélkülözhetetlenek fognának lenni. Az indítvány — ki hitte volna? — szerencsésen megbukott, azon oknál fogva, mert a gróf *nem megyei táblabíró*.

Második nap ülésében, miután az első napi, tárgy-ismeretlensége miatt eredménytelen lőn, mégis végre elfogadtatott a tegnapi megújított indítvány, s a gróf meghivatni rendeltetett, de azon óvatos kikötéssel, hogy csak értesítő szavazatja lehessen az ülésekben. Megjelent Széchenyi, azon boru s nyugtalanság jeleivel arcán és huzott szemöldökén, minek bizonytalanság s annak érzete idézett elő azokra, hogyha Pestmegyében vállalata megbukik, keveset fog remélhetni annak sikerére a többi megyéktől is, miután amannak már központisége is nagy nyomatékka birt. Némi elfogultsággal ejtette első kifejtéseit, több biztonsággal, szilárdsággal a későbbeket, végre szokott lelkesedéssel, plasticitásával és humorával az utolsó felvilágosításokat. — Szép! dicső! hangzott itt is, ott is, a választmány tagjai közt, s amint a gróf, tervének üdvét a nemzetre annak létesítéséből érdemlő dicsőségét kitará: „de — itt vállat vont Széchenyi és keserűs s félgunyos mosolylyal folytatá s fejezé be szavait. — de ha ilyesmi üdvöst, szépet, nagyot s dicsőt előállítani kívánunk, bizony kissé *szegre kell akasztanunk* kiváltságunkat, zsebünkhöz nyulnunk és — vámot fizetnünk az új hidon.“

Elhallgatott Széchenyi s paúzált utána néhány perczig a választmány is. Ekkor feláll egy inkább szavakban, mint eszmékben bővös ur, s „noha, ámbátor, ugyan, jöllehet“ concessiva-szócskák egész halmazába burkolván Göthe „Verneinend Geist“-ját, hogy tagadása mellett udvariasnak láttasék, bugyogó áradattal magasztalja a vállalat eszméjét, tervét, dicsőségét, azonban természetesen annak létesítési eszközei nélkül s ellene nyilatkozik az általános hidvám-fizetésnek; mert ugymond, ha megkezdjük egyszer nyirbálni a nemesi szabadságot, majd folytatjuk is, s végre olyanná lesz az, mint a manchester-nadrág, mely ha egyszer szakadozni kezd, nem igen állja a varrást.

Másik azt állítá, inkább kikerülésül, mint számítással, hogy más utak, mások is vannak a hid létesítésére, s az ismeretes buvó ajtócska: a subsidium, s a só árának föl-emelése felé sietett. Harmadik ideiglenesen néhány évre, és nem tovább hajlandónak nyilatkozott a hidvám elvállalására. Így többen erősb és gyöngébb ütegekkel ostromolák a tervet, magát az eszmét egy sem. Akadt azonban egy-kettő a választmányi tagok közt olyan is, ki győződéssel s nem alaptalan okokkal védte egész terjedelmében a gróf tervét. *Különösen egyike hosszabb szónoklattal fejtegette a még Széchenyi által nem, vagy kevésbbé éritett okokat, előnyöket; kárhoztatta a kiváltságos osztályok rögzött idegenkedését minden közteher*

viseléstől, mely a polgári állam és élet egyik elválhatatlan föltétele stb. Végezvén szavait a szónok, annak a szónoklatban kissé fölhevült vérét jónak látta egy szomszédjában ült agg táblabíró — lelkes pörölye minden tiisztviselő vagy más egyéni kihágásnak, visszaélésnek és törvénytelenységnek, buzgó védője az alkotmányos jogoknak de ezek közt a kiváltságoknak is — ezen jeges szavakkal hűteni le: „*Nem hittem volna, hogy öcsém uram ennyire megunta legyen azt a kis nemesi szabadságát!*” Mélyen hatottak e szavak a fiatalabb szónok lelkére, mert tisztelve szerette az öreget s viszont szeretették attól, s csak ez egy keresztutnál tértek el egyszer s csak kis időre egymástól. „Majd megértjük mi urambátyám itt is egymást!” — szóla engesztelve az öreghez. „Soha!” — felelte az lángoló szemekkel. S a vita folyt ellen és mellett, amarra hajló többséggel.

Széchenyi féltve ügyét és sejtve a még friss ingerültséget, elővette szokott s nem ritkán sikerült fortélyát: „Aludjunk rá tisztelt urak!” — kiáltá a vita közé, mely már-már ugynevezett laterisatióra fajult el, s a tárgy további vitatója elhallgatott. Más- és harmadnap más tárgyak fölvételével tétetett intermezzo, Széchenyi s elvrokonai ügyesen használták fel az időközt magán értesítésekre, s a negyedik napon csekély módosítással a hidvám általános fizetésének határozott föltételével, elfogadtatott a gróf terve, magának az öreg táblabírónakj is beleegyezésével, noha nem épen fogaközi mormogása és baljósolgatása nélkül. A közgyűlés, miután a választmány birta volt a annak főbb szónokait, rövid vitázás után szinte magáévá tette az utasítást.

Tantae molis erat ily nehéz vajadások közt születék meg 1832-ben az első lépés azon nagylelkű lemondáshoz, mit néhány évvel később a magyar kiváltságosok csaknem példa nélküli nemes buzgalommal s öntudással maguk önkényt sürgettek s hoztak áldozatul hazának és és igazságnak!

Fáy András.

Emlékbeszéd Széchenyi István grófról.

Irta : Ifj. Unger Béla. *

Ha volt valaha olyan férfiu, akiről elmondhatjuk, hogy csak hazájának élt, ha volt valaki, aki egész életét, minden tehetségét a haza zsámolyára tette le, kinek minden tettét, minden gondolatát egy szent cél irányította, ki nem ismert más érdeket, csak egyet, a haza szent érdekét, akkor bátran állíthatjuk Széchenyi István grófról, hogy ő volt az.

Igen, Széchenyi volt ez a legnagyobb hazafi — és az a legnagyobb hazafi most már halva fekszik.

Szó nem elégséges arra, hogy elmondjam — milyen veszteség ért minket, nem arra, hogy e nagy csapást leírjam. De ha láttatok viharzó sötét éjben vakító villámot a földre cikázni, akkor halvány fogalmatok lesz halála hírének rettenetességéről és ha hallottátok a villámot követő dörgést, amelytől megrendül a legerősebb szikla, ha láttatok szélvészt, mely a legerősebb tölgyet is kettétöri, akkor talán sejteti fogjátok, miképen érintett minket e csapás. És most, midőn a borzasztó vihar elmúltával feleszméltünk és körültekintvén, nem láttuk az ő alakját, óh, mely elhagyot érzés vett rajtunk erőt. Élhetünk-e hát nélküle, éltetetőnk nélkül?

Valóban éltetőnk volt nekünk, mert ha azt nevezzük életnek, midőn tehetségünket és szorgalmunkat egy szebb és jobb jövő megalapításának célja vezeti és nem azt, mikor tétlenül hagyjuk napjainkat leperegni, akkor éltetőnk volt, mert ő vezetett minket a nemes élet ösvényére.

Széchenyi a magyar népet felébreszté lánglelke harsány szavával.

* Széchenyi szellemének ébredése az ifjuság szívében a legfontosabb. Ezért közöljük egy lelkes tanuló ábrándját Széchenyiről.

Mi volt a magyar nemzet előtte? Puha báb, mely nem tudta, hogy él. Nemessége egy része a bécsi udvarhoz szegődött, elfelejtette nyelvét, szokásait; a vidéki nemesség visszvonult az ország vezetésétől, hogy lehetőleg nyugodtan élvezhesse a rég óhajtott békét. Jobbágysága? Oh, az miért élt volna, hiszen hazájában nem talált hazájára. Semmi sem lelkesítette ezeket, a semminek éltek; a legkevésbé élt azonban bennök a nemzeti tudat.

Széchenyi azonban felismerte azt a nagy veszedelmet, amely hazáját fenyegeti, ha a tespedés halállá változnék... Felismerte és segíteni akart rajta! Ő megszerette azt a népet, amely már tespedésében önmagát sem tudta szeretni; ő kutatta bajait és azokra gyógyírt akart találni. Azokat a szenvedéseket, melyeket a nemzet már nem érzett, magára vette és érző szive kimondhatatlan sokat szenvedett alattok. Hányszor látjuk őt egész éjszakákon át virrasztani! Hányszor látjuk őt tépelődni, önön tehetségét mérlegelvén, hogy elég erős-e arra, hogy egy nemzet vezetését átvegye? Végre kimondá a nagy szót, mely minden magyar szívét érinté, amely minden szívbe, lélekbe reményt öntött: *a magyar nem volt, hanem lesz!* S ha volt eddig valaki, ki busult, megsirattván a szomorú jelent, ki talán még lelkesült a haza nagy multján, az belátta, mert be kellett látnia, hogy a magyarnak még nem tűnt le csillaga, elhomályosult csak, talán azért, hogy egykor még fényesebben ragyogjon! A magyar nem volt, hanem lesz ez egy varázsigé, amelynek hallatára ébredezni kezdtek a szendergő szívek.

Érezték, hogy ez azt is mondja: ha azt akarjuk, hogy *legyünk, tegyünk is* érte valamit. Tudták, hogy minden szebb jövő alapja a munka lehet csak!

Tudták és körültekintettek. De mibe fogjanak? A haza ezer sebe közül melyik legveszélyesebb? Nagy és nehéz feladat volt ezt megállapítani.

Voltak olyanok, kik azt hitték, hogy a magyar nemzetet már nem lehet megmenteni, mások pedig csak kötözgették a sebeket; sőt igen csodálatos, akadtak még ekkor is honfitársai, akik őt egyáltalában nem értették, talán azért, mert már igen messze estek attól, amit hazaszeretetnek neveznek. Ilyen körülmények közt dolgozott Széchenyi a haza érdeké-

ben, végre azonban megtalálta azt a bajt, a mely mindent befoglal, hogy a magyarnak nincs tudománya. Ő felállt az 1826-iki országgyűlésen és felajánlotta egy évi jövedelmét arra az esetre, ha a magyar tudományos akadémia megalakul. Törekvéseinek célját el is érte, mert 1831-ben megalakult az Akadémia ez örök emlék, melyet ő nagy nevének állított.

Meg kell azonban hálálni nekünk is Széchenyinek e nagy tettét, igen, háláld meg magyar! Háláld pedig azáltal bogy fáradhatatlan munkássággal és kitartással dolgozzál unokáid érdekében. Dolgozzál erősen, különben soha sem róhatod azt le, amit ő tett nekünk. Többet tett, mint Themistokles, mert az hazáját a veszedelemtől, Széchenyi a haláltól mentette meg; többet mint Demosthenes, mert az csak mások fondorlataira, ő pedig önhibáira mutatott a magyar nemzetnek.

Hitel, Világ és Stadium, a három mű, amelyben ő nemzetéhez szólt, megmutatván neki az utat amelyen haladt és annak ezer hibáját és azt, amelyen haladnia kell és amely a helyes ut volt, különben nem sikerült volna neki az, ami sikerült. De tekintsük csak! Miután ő kijelölte nekünk a célt és megmutatta az utat, az eddig tespedésben levő nemzetten lázas izgatottság vett erőt: a ki eddig henyélt, az most nem bír bele fáradni a munkába; aki eddig lemondott már minden szebb reményről, az újra feltűnni látja az elveszettnek hitt csillagot. Hazaszeretett lelkesített mindenkit pályáján, ami a legbiztosabb utja az annyira óhajtott közjólétnek.

Megelégedés és igaz öröm tölti el a nagy hazafi szívét, midőn látja, hogy hazájáért dobogó szívét az egész haza kezdi megérteni, midőn látja hogy az elvetett mag milyen szépen fejlődik. Ekkor azonban fellépett egy férfiú, kit ugyanaz a cél lelkesített és kinek kebelében ugyan az a nemes láng lobogott, de a nemzetet más uton akarta vezetni. Ő nem birta megvárni azt a lassu fejlődést, ő látni akarta a magyar nemzetet mindjárt teljes dicsőségében. Ez a férfiú, Kossuth volt. Kossuth félretette Széchenyi eszközét, a türelmet és hathatós fegyverekkel lépett fel mindazok ellen, kik a magyar nemzetet fejlődésében akadályozták. *Széchenyi jóslatával fel fogta azonban azt a nagy veszedelmet, mely a magyar nemzetet fenyegeti, előre látta a forradalom borzalmaait és a magyar*

nemzet bukását. Nem Kossuthot okolta ezért, hanem önmagát, ki a magyar nemzetet felébresztette. Midőn pedig 1848-ban beborult a nemzet láthatára és a távolban cikázó villámok a forradalmat sejtették meg vele, szelleme már nem bírta ki a nagy fájdalmat, megőrült. Így kellett e nagy férfiúnak távol hazájától, Döblingben, eltölteni sötét napjait.

Két évet töltött ebben az állapotban, ekkor azonban ismét derengeni kezdett hajnala és ő újra felkarolta a magyarság ügyét. *Midőn azonban 1850-ben Kossuth munkáinak eredményeül ismét csak a forradalmat látta, azt hitte, hogy a magyar most végkép meg fog semmisülni, végképen megtört nagy lelke és önkezeivel vetett véget életének. Husvét vasárnapjának reggelén halva találták a 69 éves aggastyánt, ki méltán viseli a legnagyobb magyar nevét.*

Meghalt Széchenyi és a magyar nemzet halálakor mutatta meg legjobban, mennyire szereti őt. Örülj, Széchenyi, ott fenn a magasban, mert munkásságodnak szeretet lesz jutalma.

Nagy tetteknek nagy legyen a jutalma! Milyen emléket állíthatna a magyar nagy fiának? Melyik emlékoszlop lenne hozzád méltó Nagy hazafi? Nem is kell számodra semmit sem építeni, magad építetted meg magadnak a maradandó emléket, munkásságod eredményét. Fel van neved aranyos betűkkel írva Buda magas falaira, fel a Lánchidra, a Te nevedet zugják a hatalmas Duna hajjai, amint Traján táblája előtt elhaladnak! A Te neved jut eszünkbe, valahányszor a Duna, Tisza hajjain büszkén látjuk tovasiklani a karcsu gőzhajót . . .

Sokat tettél irányunkban Nagy férfiú, de óh, voltak sokan a nemzet fiai közt, kik csak most értettek meg! Igen, mert mialatt e nagy férfiú áldásos keze működött, meddig mindenre kiterjedő figyelme mindenütt gyógyítgatá a sebeket, ő nem mutatta nyíltan nagy szeretetét irántunk, mindig palástolta, mindig takargatta. De most, halála után, igazán érezhetjük szeretetét, hisz minden tette arra vall!

Ha életében voltak némelyek, kik egyik-másik tettét félreértették, azok most, halála után, belátták, hogy azok is csak *önzetlen hazaszeretetéből* eredtek. Belátták különösen azok, kik hazafiatlannak találták Széchenyi magaviseletét

Kossuthnal szemben, be kellett látniok azon az óriási áron, hogy a nemzet a forradalomban elbukott és hogy a nagy férfiú is a hazáért halt meg. Mert ha látták a magyar nemzetet, amint ott áll Világosnál vérző szívvvel és megtört lélekkel és lerakja ősi fegyverét . . . és ha látták a nagy férfiut magát, szétzuzott fővel a ravatalon feküdni, meg kellett érteniök! A magyar nemzet bukása és a nagy férfiú halála rája nyomták minden tetteire a *feltétlen igaznak bélyegét*.

Amit tehát vétettünk ellene életében, pótoljuk azt most, tegyük jóvá, jerünk, boruljunk sirhalmára és kérjük, hogy tekintsen le onnan felülről arra a népre, amelyet egész életében oly hiven szeretett, bocsássa meg neki, ha néha félreértette! S ő meg fog bocsájtani, teljes szívéből, mert hisz ebből csak azt láthatja, mennyire viszonozza szeretetét nemzete. Viszonozza szeretetét és megérti, ez az a kettő, amit a nagy férfiú mindig óhajtott, ami után egész életében vágyott, de amit csak halálában érhetett el. Megértette és követni fogja nemzete, mint vezércsillagát, mely ott fénylik előtte, mert ha meg is halt teste, lelke örökre itt fog élni köztünk, itt az az eszme, melynek ő volt a megteremtője.

És ha egyszer utatok a dombos Dunántulon vezet keresztül, ne mulasztátok el a legnagyobb magyar sirját megtekinteni. *Nagy-Czenken*, Sopronmegyében nyugszik a nagy férfiú holtteste őseinek elhamvadt tetemei közt . . . Lágy dalt zeng sirja felett az esteli szellő, az is talán az ő dicsőségét hirdeti. Boruljatok akkor le sirjára, áztassátok könyeitekkel a hideg, érzéketlen márványlapot, amely őt a világtól elzárja, és emlékezzetek meg az ő nagy tetteiről. Megérdemelte tőletek, meg az egész hazától.

Keljetek azonban azután fel és tekintsetek végig a hazán és látva azt a nagy gyászt, mely fiait eltölti nagy emberök halálánál, látva, mennyire megérdemlik a jobb sorsot, lelkesedés fogja megszállni lelketeket, mert egy édes sejtelem fogja éreztetni, hogy az a nemzet, amely annyi véren és viszonytagságon ment keresztül, megérdemli, hogy ismét feltünjék csillaga, amint fel is fog tűnni, *ha nagy fiának kijelölt útját követi*.

A magyar ifjuságnak.

Pünkösd ünnepén összegyülnének az apostolok. A szentlélek tüzes nyelvek alakjában rájuk szállva, megihleté lelkeiket az *eszményi érzelem tüzével, elméjüket a jónak akaratával* és szívöket az Eszme küzdő erősségével, s ők szétmenvén az egész világon, minden népeknek hirdetik vala az ígét.

Valának pedig ők tizenheten.

Hazám ifjusága! Fiatal Véreim! Ti is összegyülnétek Pünkösd ünnepére. Hogy tanácskozzatok bajaitokról, kötelességeitekről, a jelen és jövő nagy feladatairól, testvér-békében, testvér-szeretetben, a magyar nemzet művelt ifjuságához méltó komoly jóakarattal.

Es mi, — a *jelen* nemzeti munkájának öreg katonái, őszülő apáitok, a kik magunk is az ifjui lelkesedés tüzétől égünk, mikor Titeket a *nemzeti Ideálok* harczosainak sorában látunk, a kik forró szeretettel, megbocsájtjuk hibáitokat, tévedéseket is, hiszen ti vagytok a magyar ifjuság, a kik utánunk következtek majd a magyar nemzeti állam ezeréves épületének munkálásában — mi, apáitok, — büszke örömmel és ezer reménységgel küldjük üdvözlő szavunkat felétek, ifju apostolok!

Mert azok vagytok Ti! — a kik apáitoktól örökölt honszerelmetek tüzével hirdetik ma még, — munkáljátok majdan az ígét! *a szebb jövőt s a tevékeny hazaszeretet* munkájával vagytok hivatva azt megvalósítani.

Oh! lesz-e hozzá erőtök? Türelmetek a szenvedésre, a lemondásra, kitartástok az akadályok özönében, le nem hülő hevüléseitek a jéghideg közöny és ellenséges hatások sivatagában?

Méltók vagytok-e, hogy az igaz *magyar ifjúság* büszke nevét viseljétek? Lázba tud-e jönni véretek a *Legnagyob-
baknak* magasztos buzdítására!

„Hazám reményei! Romlatlan ifjak! Nem veszhetsz-e bennetek a szív, nem emelkedik-e a mindennapiság fölé

lelketek, nem hangzik-e bennetek isteni szózat, hogy ti vagytok hivatva egy sarjadék népet megmenteni, egy fejletlen törzsökös nemzetet eszményi magasságra emelni? *Egy szebb jövőnek uraivá lenni vagytok hivatva, ha mertek nagyok lenni! Lépjetek hát valódi hazátok hű szolgálatába, melyen kívül ugy sincs számotokra hely!*“

Oh, megértitek-e a prófétai jóslat nagyszerű szavát?

Nem a köznapi harczok kufár demagógja, nem a hasznothajtó hazafiaskodások jött-ment, hamis prófétája és alapostola kiáltja néktek e nagyszerű buzditást, de a *legnagyobb magyar*, a ki haldokló hazáját életre kelté, ujjá teremté, — a ki hazafiui nagyság és önzetlenség ideálja mindenek között, — a ki annyira tudta szeretni hazáját, hogy lelkét annak sorsa örületbe kergeté: gróf *Széchenyi István* szelleme szól hozzátok e szavakban: „*Merjete nagyok lenni, mert tiétek, a magyar ifjuságé a jövő, az ut és az élet a Magyar haza nagyságához, dicsőségéhez, csak szolgáljátok hiven valódi hazátok szent érdekeit!*“

Hogy ezt tehessétek, — szállja meg lelkeiteket a Szentlélek ereje pünkösdi ünnepén!

Lobogjon sziveitekben a *hazaszeretet* olthatatlan tüze, mint az irás csipkebokorjának tiszta lángja.

Indítsa tetteiteket a magyar hazánk vérben, dicsőségben gazdag történetének nagy tanulságaiból meritett *nemzeti öntudat*.

S legyen legszebb erényetek, minden harczaitokban diadalt biztosító fegyveretek a *Jézus Krisztus* keresztény erkölce: akkor nem tévedhettek, nem hibázhattok, egymást megértitek a gróf *Széchenyi István* jóslatát.

Ha kérdezitek, miért szólok Hozzátok a mai napon, — feleletül csak azt mondom Tinéktek, a mit *Szemere Miklós*, a magyar ifjuság legigazabb barátja s a nemzeti eszme önzetlen vezére mond *Fiatal Véreim* című művének zárószavaiban:

„Hát azért teszem, mert szeretlek Titeket, mert sziveitekhez, lelketekhez akarok szólni! . . . Szólok, mert szeretem fajom és akarom, hogy éljen szabadon, boldogan, ne vesszen el.

Szólni késztet szívem, parancsolja eszem, szükség van rá, a magyarok Istene ugy segéljen!“

Gróf Széchenyi István mint bölcselő.

(Felolvasta a Magyar Tudományos Akadémia 1850. szeptember 12-én tartott ülésén Hetényi János.)

Szívünk mélyéből érezzük mindnyájan, tek. Társaság, mily fényes napunk, mily fényes vezércsillagunk sötétült el egy idő óta gróf Széchenyi Istvánban, aki valaha nemzeti becséről elfelejtkezett hazánkat oly hatalmasan fölemelte, eredeti irataival e haza minden ereibe életerőt lövelt és a polgári nyilvános életet oly dicsőn elkezdte. Élete aranykorában minket a pusztában vezérlő Jóbáb vala ő, kihez az Izrael fiaival méltán sóhajtunk még ma is ekképen: „Miért hagysz el minket Jóbáb? te tudád, merre kell mennünk e pusztában.“

Egy alvó nemzet fölserkentésére és a nemzeti dicsőség ösvényén való vezetésére oly roppant észerő, oly magasan feldobogó szív, és oly gyakorlati bölcselés kíváztatik, minőt nem minden században hoz elő a takarék törvényét követő természet és kétségkívül a bölcselők Pantheonában nem mást, hanem az ilyeneket illeti az első hely, ezek bizony-nyal a filozófusok egének első nagyságu csillagai.

A hellének, kik közt születik a rendszeres bölcselés, legelső bölcselőiket a nemzeti életrendszer alkotóiban, a törvényhozókban tisztelik; és valóban boldog is a nép, melynek életirányt nem az avult szokás és hagyomány, hanem a kiképzett elméjű, saját nemzetöket és más mivelt népeket mélyen ismerő bölcsek adnak. Ilyen vala Solon, kit Görögthon nem azért számlál főbölcsei közé, hogy elméleti fölséges rendszert alapított, hanem azért, hogy egy aljasodni kezdő, különben még szabad nemzet életének alakot birt adni, melyről később Pericles elmondá, hogy „Athenae, Hellasznak tanítója, népe pedig oly kitünő, hogy mind az élők, mind az utódoktól csodálatni fog“

Mindenki elismeri, szép, igen szép szellemi szárnyakon fölemelkedni az emberész Olympusára és innen másoknak is fölséges kilátást mutatni, az emberiség legmagasb tárgyainak, eszméinek, sőt eszményeinek fölfogására; miket a nép nagy tömegén csupán a kétes hagyomány festett üvegén át

lehet szemlélni; szép, igen szép hőiesen megvívni a balvélemény hydráival az egek várát ostromló babona szörnyeivel; szép a természet bámulandó rendszerét nem a babona, hanem a tudomány szempontjából fölfogatni, miként tették Thales és Anaxagoras; végül szép az erényt és jogot szellemi fenségében megmutatni és azt, miként töri szét mindkettő, mintegy isteni hatalommal, egyénben úgy, mint nemzetben átkos sorsa bilincseit: — de ne feledjük, hogy van még ennél szebb koszoruja, hervadatlanabb pályája is a bölcselőnek. Mert bár nem kis érdem az is, ha kinek lángelméje és bölcsesége főleg a tanításban és a szavakban csillog; nem kis érdem, ha bir nagyszerű életideálokat alkotni, bir élni, tanítani és kiképezni jeles ifjakat akár akadémos ligetei között, akár az oszlopcsarnok boltjai alatt, akár a gargettusi bölcs kertje árnyékában; ez, úgy véljük, inkább gyönyörrel, mint fáradalommal járó munka. De már egy egész élő nemzetet felkarolni, ennek szellemi betegségét kitanulni, ez ellen a gyógyszereket ügyesen megválasztani, e kényes működésben kimélettél és gyöngédséggel járni el, elkezdve a paloták urain és végezve a kunyhók daróczfedte lakóin: szóval milliókat az álomkórságból kigyógyítani és prometheusi ügyességgel minden szépre, nemesre és dicsőre föllelkesíteni, ez az, mi hajdan nemcsak oltárt és templomot érdemlett, hanem még ma is a hálásabb és boldogabb nemzeteknél ércszobrokat biztosít.

Ámde nem így gondolkozik legnagyobb embereiről az aljas néptömeg, mely magában Athenaeben iszonyu és soha le nem mosható vétket követett el a filozófia ellen, számüzve Anaxagorast és méreggel itatva a nagy Socratest, kinek aztán utóbb mégis szobrot emelt és oltárt épített. A kelet népe honunkban is lelépteté dicsősége trónjáról egykori imádott vezérét és még ma is ekkép szólana: „Ércszobor és gránit oszlop Hunniában Széchenyinek? hol van álomkép, hol van ábránd, hol ellenmondás, ha ez nem az? Ott, hol a hon-szerző Árpádnak, a hazamegmentő Hunyadiaknak sincs külérzékeinkhez szóló emléke, hogy létezhetnék ilyesmi Széchenyi számára? Hiszen meghalni és ugyancsak meg kell hallnia embernek, hogy az örök dicsőségre feltámadhasson, azután akit isteníteni akarunk, azt igen közről megnézni nem jó, mert a közelség, mint egy nagyító, a sima tün is göröngyöt mutat.“

Hagyjuk tehát a népet és magyar bölcselőinknek általunk már építeni kezdett Pantheonában, melyben Horváth Ádám és János, Apáczai, Makó és Imre, mint bölcselők fénylenek, említett nemzeti Solonunknak és Medicisünknek, emeljünk emléket mi addig, míg a méltányosabb maradék őt feltördelt sirjából kiemelve, úgy mutatja be az utókornak, mint nem-

zetünk életében korszakot képezett férfiut, mint legszerencsésebb nemzetképzőt, sőt mint látnokot.

Igen, mint látnokot, Tek. Társaság! Széchenyi István, kinek nevét a magyar mindenkor tisztelettel s hálával említi, oly ritka tünemény vala honunk egén, hihez hasonlókat kelet népei között, csupán a héberek története mutathat fel látnokaiban, kik e nemzetnek bölcsei, képzői és még ma is dicső fénynyel övedzett csillagai voltak. Ernyedetlen hazaszeretet lelkesíté a héber látnokokat, észfenség tündöklött rajtok, kik még a mennyből alászállt vallást is tisztogatni és mint Ezsaiás tőn, a józan észszel összhangzásba hozni el nem mulaszták. Szigorú szemlét tartának nemzetökön, királytól a legalsóbb néposztályig, főpaptól a levitáig és mi több, ki-kiáltva vérök romlásnak indulását, háromezer évvel ezelőtt bámulatosan megjósolák azt hogy ez elfajult nemzet meg nem hal ugyan, hanem szétszóratik a világ minden részeiben élő nemzetek közé, mely jóslat mindnyájunk szemeláttára még ma is pontosan beteljesedék.

Széchenyit tehát én az eredeti, mintegy mennyei ihletéssel teljes és fensőbb erővel nagy mértékben megáldott bölcselőkhöz számlálom. Ő az élet, a tett, a kivitel embere volt és azzal tartá, hogy az elméletek hamar megöszülnek, ha csak az élet kertjébe nem ültettetnek, itt arany gyümölcsök termendők. Ő vala első, ki a bölcséletet élettudománynak nevezé s e szót: filozófia, bölcsélet által akará magyarosítani; ellenben az iskolai filozófiára keveset adott. Ő tehát világbölcselési rendszert nem készített, ilyent írni eszéágában sem volt; a szabad és szabadatlan lények végokait soha sem fürkészte; az ész-, isme- és erkölcsstan végelveit nem vizsgálta és írásmodora is, mely kitérő, áradozó, eleinte zseniális és mulattató, később csipkedő és így hatást gyöngítő vala, a filozófia, kristálytisztá, szabatos és félreérthetlen előadásra épen nem vala minősítve. Szóval, ő európai és tudományos értelemben vett bölcselő nem volt.

És mégis, akár fedhetlen életét vizsgáljuk, akár jeles elme-műveiben rejlő elveit tekintjük, akár nemzeti élettervét szemléljük, oly filozófusi felfogásokra, eszmékre, sőt eszményekre találunk, ezek közt oly pár nélküli összhangzásra, tanoknak az érzelmekkel, ezeknek a tettekkel oly dicső harmoniájára ismerünk, hogy őt e szempontból tekintve, előtte háttérbe vonulnak az elhíresztelt világbölcselők is és olyanokká lesznek, mint a Parnassus tövében hivalkodó és verselő költők, azok, kikről Horácz ekképen szól :

Ingenium quis magnum, et mens divinior, atque os
Magna sonaturum, des nominis huius honorem.

Hogy Széchenyit, mint bölcselőt igazán megítélhessük, arra tudnunk kell, hogy az iskolai bölcselés, mely szereti magát

világfilozófiának tekinteni, korunkban főleg a németeknél nagyon háttérbe tolá a nemzeti bölcselést. Nálunk is, miként az elhunyt derék Schedius egykori nyilatkozatából kitetszik, nincs helyes fogalom arról, mi a világi, mi a nemzeti filozófia. Sokan ezeket egymástól elválasztják, és ez utolsót még filozófiának sem ismerik el; úgy ítélve, hogy az igaz bölcselének tisztának kell lenni a hely és kor mocskairól. Ámde, éppen ezen bonczolgatás, elemzés és taglalás által teszszük sikertelenné filozófiánkat és az elmélet s gyakorlatnak ezen elválasztása által idézzük elő ama szomorú helyzetet, melyben sinylik ma a némethoni bölcsélet, melyet Biedermann ekkép rajzol: „A filozófiának nem kell elvakítani a nemzetet természetesi és legközelebbi érdekei iránt, mert egyetemi, kozmopolitikai tudományosság vajmi szomorú pótlék, valódi nemzeti állás és érdem helyett. Nem kell elfecsérelnünk legjobb erőnket tiszta eszményi irányokra, azokat a nyilvános élet és gyakorlati szolgálatomtól elvonván.”

Művészet és tudomány holt tőke, ha mit sem kamatoznak, azaz, ha a tudat meddő és gyakorlati irányt elő nem idéz. A nemzet férfiassága, önállósága és nemzetisége abban áll, ha magát az életben megkísérti, ha teremti, ha gyakorlati ügyességre és politikai jelentőségre vergődik. Az itt leírt szellem lelkesíté Széchenyinket is, ki semmitől oly idegen nem volt mint az életet az elmélettől, eszményt a realétől elválasztani, mivel ezek egymással elválhatlan kapcsolatban, úgy és akkép teszik a filozófia lényét és teljességét, mint test és lélek a személyt. Már pedig teljességben az üdv és igazság mindenütt.

Én, Tek. Társaság! a világfilozófiát úgy tekintem, mint egy tiszta és felhőtlen eget, melynek tájfestményről hiányzani épen nem szabad, de szintugy nem szabad abban hiányzani a szép és változatos tájnak is; és ez a nemzeti bölcsélet, az első is oly lényeges rész ugyan, mint a major tétel a szillogizmusban; de a második is amabból ép úgy ki nem maradhat, mint emitt a minor tétel; különben amaz magában egy nagyképu glossa, egy üres átalány, üres felhő, melyből a földre hasznos eső alá nem száll. Igaz, teljesen igaz, mit Schedius egy osztálygyűlésben mondott, hogy: „egy a filozófia;“ de úgy vélem, jól meg kell különböztetnünk a benső lényt a külső tüneménytől. Mikép a főlény saját szép világában, úgy a filozófia is sajátlag az életben és az irodalomban tűnik fel, melyek a hely és kor változékhaihoz képest ezer alakuk. Hiszen az emberi természet is lényegében egy az első embertől fogva maig, azonban mégis minden egyénben ezen egység más-más színezet alatt tűnik fel és így minden nemzetben és minden korban is máskép módosítva.

A filozófia életbölcsesség tudománya lévén, az ettől ma-

gát el nem szigetelheti és mivel az élet leánya a kornak és helynek, bizonynyal amaz fölveheti, sőt föl is veszi szükségkép mind a hely, mind a kor színezetét, ezt fölvevén a filozófia soha sem lehet egészen tiszta és általánosságba merült, különben sikerét elveszti és életkalauz lenni megszűnik

Kérdik most már nyájas olvasóim: miben különbözik Széchenyi filozófiája a nagyhirű, főleg német bölcseletől? Felelem: abban, hogy ezek nem egyebek, mint major tételek, minor és következmény nélkül; körülfelhőzve műszavakkal és úgy szólnak a völgyben rejlő néptömeghez, mint a delphi-beli orakulum. A nemzeti jeles bölcselet, ellentétben, ugyiszólegy egész nemzetnek, hogy ez őt nemcsak megérti, de szavára föl is lelkesedik. Midőn amaz fölemelkedve a Sinai hegyre, szókokol a felhőknek és a szeleknek és szavait itt alant senki nem hallja, ha hallaná is, nem érti: akkor a nemzeti bölcselet úgy tűnik fel, mint nemzete és kora Prometheusa, aki a tüzet lelopva az égből, azaz előbb hosszadalmas és komoly tanulmány által elsajátítva az ész derült és a sziv istenmelegét, ezek hasznára kortársait is megtanítja. Nem akarom az elmélet becsét egy szemérral is alábbszállítani, jól tudom az ész Olympusára felhágott bölcseletök érdemeit, magam is jól ismerem ez ut darabosságait sőt elmondám már, hogy a major tétel mi szükséges a syllogismusra; csak azt jegyzem itt meg, hogy vannak *enthymemák*, mikből az egyetemes tétel egészen kimarad és mégis jó, mégis derék az okoskodás. Így Széchenyi is azért, hogy a majort mindig nem biggyeszté észjárása elébe, nemzeti enthymemája által oly csodadolgokat vitt végbe, hogy ha ő e nehéz pályán dicső haladásában nem gátoltatik, ha messzevágó tervét még olyanok is nem gátolják, kik őt „*legnagyobb magyarnak*” nevezve nyilvánítták, miként: „senkit históriánkban nem ismernek, kikről elmondhatnók, hogy százados hatásra számított lépései sem korán, sem későn nem érkeztek”: — ítélve abból, mit tett ő egy rövid évtized alatt, mik voltak a paloták urai és hölgyei ő előtt és utánna, minő lábon állott a nemzeti értelmiség, nyelv, irodalom és tudomány — bizonynyal mondhatom hogy most más nap és más csillagzatok fénylenének felettünk.

Ámde korán sincs czélomban panegyrist írni és e nagy emberünket minden oldalról, saját fényében feltüntetni: én most csupán úgy állítom őt elő, mint *nemzeti bölcselet*öt, aki az életnek és így a nemzetnek is csupán nagy egészletét tekinti, ennek nagy körrajzát teszi műtárgyául; részletekbe elegendni óvakodik, pártok tekéjévé lenni idegen; szóval:

Udam speruit humum fugiente penna.

Horatius.

Hogy valaki nemzetének Prometheusa és Socrate-se lehessen, *nemzetideált* kell annak elsőben is agyában létesíteni, de kivihetőt és éppen nem ábrándost és valósíthatlant. Minő népidéája vala Széchenyinek, előadja maga, melyet élénk színekkel fest egy akadémiai naggyűlést megnyitó beszédében: mely nagyszerű, bár akkor félreértett, sőt sokaktól megrótt nyilatkozatban rejlik az üdvözölt gróf mind messzevágó tervének *kulcsa* — ebben rejlik azon *szirt is*, melyen párnélküli terve megtört: — mind pedig azon *gyógy-szer*, mely, ha e nem csüggedünk, a sir széléig vitt nemzetünket még egyszer halálos ágyából felköltheti és nagygyá teheti. Hogy ezen nemzetideál életbe nem lépett és ő a magyarból, miként akará, „*ok' népét*“ nem tehetett, ennek egyedüli okát nem ő benne, hanem a kelet népe természetében kell keresni, mely olyképp áll ellene a legnagyobb művész lángeszének, mint morzsalékszó kő phidiaszi vésőnek. Tett ő, mit e kiskorú és gyermeknépből tehetett; de oly nép közt, „melynél, mint maga panaszoja, mindent már csirájában megront, meggyilkol a viszálykodás és az irigység démona, melyet sötétség vesz körül és amely saját kebelében dúl“, ily nép *oknéppé* alig lehet valaha. mert e között szabadon üzendi szeszélyeit mindig a rabulizmus.

És már most itt eljutottunk azon tárgyhoz, mely értekezésem főczélja, e vállalatom élő és melegközepe. Teljes meggyőződéseim szerint vallom, hogy míg mi magyarok nemzeti és magánéletünkben azon elveket nem követjük, melyeket nagy életvezérünk, Széchenyi, ezer meg ezerszer előnkbe adott, szívünkre kötött és fényes példájával tanított, addig soha ki nem kelendünk nemzeti és filozófiai neveletlenségünk bölcsőjéből. Két nagy gönczöle van bármely életnek, egyik a derült, hideg, egészletet és nemcsak részletet felfogó, férfias és nem könnyen elferdíthető *ész*; másik az isten melegével lelkesedő, az ész parancsától semmi csáb, semmi sophisma, semmi alsóbb érdek által nem tántorítható *szív*: ezeket kell bölcs egyezésben és egymást átölelő harmóniában tartani és oda munkálni, hogy cselekvényeinket a hideg megfontolás, a mindent jól előre kiszámító eszély s ildom jellemezze; főleg mérsék, mely tetőpontja minden bölcseségnek; úgy, hogy midőn Tacitus derék ipát, Agricolát, a legügyesebb statusférfinak akarja velünk tekintetni, azt mondja róla: „Retinuit, quand est difficillimum in sapientia, *modum*.“ Ezen *mérsék* hiányzik a magyarban, mint kelet népében; és e hiányban gyökerezik filozófiai és politikai éretlenségünk. Valóban igaz, mit a czenki bölcs oly sokszor mondá rólunk, hogy: „mi keleti, azaz gőgös, magunkat tulbecsülő, saját keblünkbe nyulni, önismeretre jutni éppen nem akaró és így elfogult, makacs, irigy, a jobb előtt meghajolni, a szebbet

és nemesebbet elismerni nem bíró, még kiskoru, sőt gyermek-nép vagyunk“. Már pedig a filozófia egyedüli feltételei: önvizsgálat, öngondolkodás és öncselekvés. Mig ész, szívet, jellemet összhangzólag ki nem mivelünk, addig örökké báb-játékai leendünk heves érzelmeinknek nemcsak, hanem a rosszakaratu szofistáknak, szavakban csillogó Gorgiusoknak és politikai himpelléreknek.

Őszintén és ünnepélyesen megvallom itt, Tek. Társaság, hogy én Széchenyit, igen nagy előszeretettel mindenkor nemcsak úgy tekintém, mint arany éveiben honunk áldott nemtőjét, hanem részemről mint bölceleti rokonomat. Reménylem, lehetek én még oly boldog helyzetben, hogy harmonisztikai rendszeremet, melynek alkotására szenteltem élttem legnagyobb részét, melyet már „Magyar Parthenon“ czim alatt összeírni el is kezdettem, a tisztelt közönség előtt fölmutathatom és földerithetendém e nagy igazságot, hogy: miként a világegyetem örök elve és egyetlen nagy törvénye a harmónia, úgy az egyéni, a nemzeti és a világfilozófia főelve is nem más, mint ezen más nyelveken teljesen ki nem fejezhető szó: harmónia! ez az alfa és omega életben, úgy mint tudományban, e tengely körül forog minden való, minden szép, minden jó; ez a világ és élet gönczöle: e felé delejt minden nemzetnevelő, sőt minden országlár és ha ettől eltávozik, sirba dönti a hont, s mint a vak Sámson magára s népére zuhantja az ország nagy épületét, melynek boltjai alatt millió élet, millió érdek nyugszik.

Ezen rendszert követé gyakorlatban Széchenyi és igen örülök, hogy amit én elméletben és rendszerben itt tanítok, épp azt látom elvekben és gyakorlatban feltűnni nagynevű nemzeti bölcselőnk fényes tettei által, vajjon nem úgy képzelé e ő a magyar nemzetet, mint egy összhangzó egészletet, melyet önmagával harmóniában kell tartani, nem pedig egyes részeit egymástól elválasztani, vagy éppen ellentétbe hozni egymással. Ő, midőn nagy reformját elkezdé, canonul tévé ugyan az észjogot és a magyar törvények tömkelegébe a bölcelet vezérszövétnekével behatva, ezeknek főleg észbeli alapját fürkészve, főlemelkedett az ész derüs fellegvárába; de ne feledjük, hogy midőn ő ezt tévé, távol vala más részről attól is, hogy mindent, mi az észjoggal ellenkezni látszik, vakmerően fölforgasson, okulva némely újabb nemzetek forradalmi rémjain. Ő az észjogot becsülte, mint palladiumot, miből megtetszik, hogy korát érté és ennek kívánatait ügyesen felfogta ámde a tételes jognak sem vala megesküdt ellensége, becsülte ebben is, mi az ész örök elveivel összhangzott, legalább metsző ellentétben nem állott: bölcs közép-tartott, tehát a históriai és észjog között: józan filozófiai tapintata, egykor hadi ember létére, jobban vezérlé őt itt,

mint sok szakbölcselőt, kik a bölcs mérsékről mit sem tudnak és vagy Lermínier és Savigny, vagy pedig Roteck és Thibaut tulzó tanainak hódolnak.

Harmonistának nevezhetem őt abban is, hogy valamint a kivihetőséget soha sem választá el az eszményiségtől, úgy a kormány érdekét sem szakasztá el soha a nemzet érdekétől. Ő mint mágus, bár ahonnan első szülöttje közé tartozott e honnak, mely egyetlen osztályért millió gyermekeit magától eltaszította, Széchenyi mégis az önérdek syreni csábjait nagy lélekkel megvetve, e személyválogató és részrehajló anyának szemére lobbantá kiméletlenül e nagy hibáját és ezt jókor figyelmezteté: mit várhat ezért keblétől méltatlanul eltaszított gyermekeitől. Ámde más részről, főrendü társai észjogait is oroszánilag védé a magas elveit rosszul alkalmazó és tulhajtó politikusok ellenében és a jakobinizmus megesküdt ellenségéül mutatkozott.

Bölcs vala ő, a nemzetélet egyes részleteit mindig az egésznek szempontjából tekinteni; nagyszerű terve összhangzatos volt és éppen nem ábrándos, hanem szilárd és tömör alapra épült. Ezért sikerültek oly jól minden vállalatai, mik az ügyetlen átalakítóknál azért nem vezetnek célra, mivel ezeket az egyes részletek sokkal inkább elfoglalják, mintsem, hogy az egésznek áttekintésénél gyarlóság ne keverednék nézeteikbe. Nemzetünk ama mótelye, a rabulizmus, az ő szüziesen tiszta életnézetét el nem ferdíté, természeti józan tapintata mindenütt kitaláltatá vele a középösvényt és azt, miképp kell magunkat viselnünk kormány és nemzet ellenében és midőn ellenfelei úgy tekinték Magyarhont, mint egy izolált egészletet, mely szerintök légtünet és meteorképp lebeg a többi társországok fölött, ezeknek is némileg mintapéldányul szolgálendő: Széchenyi kimondá az igazat, melyért fejét betörék és „filozófusi felfogással belégondolá magát amaz eldönthetetlen ténybe, hogy Magyarország az osztrák tartományokkal biz egybe van házasítva és a közállodalomnak csak egy kiegészítő részét képezi: úgy, hogy egyedül e kapcsolatban találhat szerencsét, vagy sehol.”

Bölcséleti rokonomnak ismerem őt abban is, hogy mint volt hadi ember, jól kimutatá helyét mind a kormánynak, mind a népnek. Népfönségtől idegen volt, bár a népért szívért feláldozni kész vala. Népnél az ugynevezett felsőbb filozófiára, melynek a tetőpontja a politika, nincs is semmi szükség, elég ennek a természetes és józan logika, elég a közérzésre és tapasztalatra alapított erkölctan: ha őt többre akarjuk vinni, ha előtte népjogokat emlegetünk: bizonyos, hogy kárt teszünk neki, mert saját alárendelt köréből kiveszszük, tudalék által a kétely tengerébe meritjük, mi több, békétlenné, elégületlen és forrongóvá teszszük. Kevés Newtonra

van szükség, ki egy álma leeséséből kitalálja a világegyetem rendjének kulcsát, a nép emberének elég ha az erkölcsi világ rendetlenségének kulcsát a tiltott alma megevésében, vagyis a törvény áthágásában teljesen feltalálja. Ő népjogok helyett kötelességérzetet tanított, de előbb „Hitele“ által a haza nagyjainál lelkiismeretet ébresztett: népjogokat, a konvent tagjai példájára, soha sem követelt: mert szent volt előtte, mit egykor Schlözer oly jól mondott: „Üdv u. m. az emberjogok hirdetőinek, de ezek ne mulasztják el előbb népeiket az emberi kötelességekre jól megtanítani. Hogy amazokat a nép életében egész terjedelmökben érvényessé tehessük, szükséges hogy oly embertöbbség létezzék, mely képes legyen emezeket egész terjedelmökben létesíteni.“

Igy lőn aztán, hogy nemzeti életrendszere nem hasonlita Plátó köztársaságához, amaz nem a betegesen ingerült radikalizmus, hanem a méltány, a mérsék az erkölcsiség alapelvéből indulva ki, nemcsak hogy felforgató és forradalomra izgató nem vala, hanem inkább békítő és engesztelő: mely míg káros beavatkozások nem történtek, gigási erővel ragadá meg a társas élet ezer viszonyait, üdvös irányt ada a polgári és büntető törvényeknek, anélkül hogy a bölcs és méltányos kormánytól feltartóztattnék: és öröm vala látni mi fölséges hatást tőnek jeles elméművei az összes hon nagy testében mindenütt; mikben annyi lelkesedés, annyi fölvilágosultsággal, annyi honszeretet, annyi hűséggel a fölséges uralkodó ház iránt, annyi szabadságszeretet annyi törvényességgel párosultak.

Igaz, hogy későbben bölcs tervéből kiűtette, oribiliusi szigort gyakorlott, eltaszítva magától azt, ki e darabos beszédű Mózesnek ároni szolgálatot tehet és aki neki eleinte homokhordó napszámosul is kínálkozott; fájdalom gyakran beköszönte nála a komor szeszély és ami országos szerencsétlenség vala, nem birt sem Periklesz, sem Szokratesz sem Antonius stereotyp hangulatával és kedélyegyenével: ámde ezen szomoru jelenetet már most úgy tekinthetjük, mint előfutását e nagy szellem elsötétülésének, melyet lélektanilag is megfejtethünk hona iránt lángoló pár nélküli szerelméből és vasakaratóból, mely, mint Achilles, hajlani nem tudott; meg azon előérzetéből, mely neki, mint rendkívüli egyéniségnek, mint följobb emlitém, látnoki tulajdona vala.

A filozófia ugyan már régen pálczáat tört a jóslatokon: az ezekbeni hitet úgy tekintve, mint amely minden alapos okot nélkülöz; azonban a német bölcselők ama királya, Leibnitz, még sem veté meg egészen ezeket; maga a fölvilágosult Herder sem; mert „A kitünő nagy emberek jóslatai, ugymond, nem egyebek, mint jót irányozó javaslatok; nem viziókra vannak ezek építve, hanem mély tapasztalatokra és oly ész-

elvekre alapítvák, melyek állandóak és a legkésőbbi jövőndőkbe is mintegy beszögellenek.“ Van is rá elég példa, hogy a legnagyobb elmék, a jelenből ítélve, megjósolák a távol vagy közel jövőndők derűs vagy borus fordulatait. Így Seneca megjövendölé, hogy valaha egy új világrész fölfedeztetik. Leibnitz és Rousseau előrajzát adták a XVIII-században történendő nagyszerű erkölcsi és politikai forradalomnak, hogy most Tacitus, Macchiavelli, Canning és Lottichi valóban figyelemreméltó jóslatait mellőzzem. Miként a holdkórosokban testük, minél gyengébb annál bámulatosabb erőt fejt ki a test kötelékei alól felszabadult lélek, kik látnak behunyttal szemmel, látnak, ha a magnetizálók előadásainak hiszünk, messze tartományokban történő dolgokat: így Széchenyi is, e nagy Apolló, már 1840-ben látá hogy: „Honunk forradalmi előzvényekben támolyog;“ 1841-ben a „Kelet Népe“-ben figyelmeztet bennünket, hogy: „A magyarság terjesztésével felette csínján kell haladni, a más nyelvűeket vegyük be alkotmányunkba, hogy ők is bevegyenek minket — azaz magyarságunkat — magukba.“ 1842-ben, elnöki megnyitó beszédében már ezt mondja: „Rövid idő múlva egyedül e négy betű: *volt*, fogja illusztrálni valahai létünket.“ Az 1848-iki diaeta alatt pedig, míg mások a bekövetkezendő nemzeti ujjászületésnek örültek, ő szomorú vala és látá e honnak utolsó halálos vonaglásait. Míg mások képzelének magok előtt egy nagy üdvleldét, ő látott egy nagy sirt és, mint egy második Jeremiás képzelé, hogy a leégett és lerontott Jeruzsálem romjai között jár.

Széchenyi lelkivilága.

A gondolkodó írók nagy előszeretettel foglalkoznak gróf Széchenyi Istvánnal. Alig telik hónap, hogy egy figyelemreméltó munka ne jelennék meg a legnagyobb magyarról. Tűz-oszlop volt és ez a tűzoszlop mindig erősen világít és biztos utmutatónk az ígért földjére.

Széchenyi alkotásai, tervei, indítványai nagysága kezdik megértetni Széchenyit. Megértette *Milhoffer Sándor* is, kinek nagy sikerei vannak a gazdasági irodalomban és a gazdasági alkotások terén. *Széchenyi lelkivilága* című füzetével behatolt Széchenyi lelkivilágába s azt különösen az ifjúságnak tárta fel.

Milhoffer Sándor nemcsak megértette, de át is érezte Széchenyit. Könyve azért is hasznos, mert nem teng túl a terjedelemben, tehát az olvasó a becses tartalmat gondolkozva, a tárgynál maradva élvezheti és szívébe, fejébe vésheti Széchenyi emlékét és nagyságát. Milhoffer könyve a *Széchenyi-irodalomban* előnyösen tesz számot és az olvasót határozottan megerősíti a Széchenyi-tiszteletben.

Becsés művéből megkisértjük idézetek útján festeni meg Széchenyi alakját és lelkivilágát:

A hideg ész erejével akart győzni s azért hideg embernek tartották. Pedig érző szíve volt, ha ugyan az egyessel nem is mindig tűnődött. Ő a köz érdekében fáradott. A haza, az összeség javára törekszik, annak boldogulásán dolgozik. *Az egyesekhez leereszkedett, az összeséghez felemelkedett.*

Sokszor erőt vesz rajta a kétely s mindent sötét színben lát, máskor viszont önérzettel tekint munkájára. *Szereti, ha elismerik érdemeit, de a hízlegést utálja.* Jól esik lelkének,

ha megértik, ha méltányolják igyekezetét, tetteit azok, kiket maga is sokra becsül.

Példányképe a hazaszeretetnek, példányképe a kötelességérzetnek.

Ellenségei hidegségét, kiméletlenségét kárhoztatták, pedig ő a hidegséget, kiméletlenséget csak eszköznek tekintette a legnemesebb cél, a haza boldogításának előmozdítására.

Ő irányította az eszméket, irányította a haza sorsát éveken át.

Széchenyire csak feltekinthetünk, Széchenyi lángelméjének megnyilvánulásai előtt csak bámulattal adózhatunk.

Minden gondolata hazáé, minden tette a haza jóvoltára van irányozva. Életének folyásán a haza sorsán való töprengés, mint vörös fonál huzódik végig. A haza sorsa aggasztotta, a haza állapota fájt beteg lelkének. Más nagy embernek is fájt a haza sorsa, más is szerette hazáját, de *oly odaadással senki, mint Széchenyi*. Más is szívvél-lélekkel előmozdította a haza javát, más is igyekezett minden lehetőt megtenni, a hazát elmaradottságából kiemelni, de *Széchenyi egyénisége e tekintetben még összehasonlítást is alig tűr meg.*

Ő kora ifjúságától kezdve szomorkodott a haza sorsán, kora ifjúsága óta alárendelte minden érzelmét a honszeretet magasztos eszméjének; lánglelke egész hevével kereste a megoldás módozatát, *szíve, minden dobbanása a haza, a nép jóvoltáért vert.*

Mint egy eszményi ember áll előttünk, kiről lemálik a gyarlóság meze s egy eszme: a hazaszeretet megtestesülését jelképezi.

Méltán alkalmazható reá a legönzетlenebb ember neve, mert élete rögzös utjain, saját céljai mindig megegyeztek a haza céljaival. Más vágya nem volt, mint a haza nagysága, más törekvése nem volt, mint a haza jóléte iránt való igyekezet.

Rajongó lelke egész hevével adta oda magát a célnak, *elemezte lelkületét, kegyellen, szigorú önbírája* volt maga magának, mert nézete szerint nem szolgálta elég odaadással a haza ügyét, keserű szemrehányásokkal illeti önmagát. Felkivánná karolni a nemzeti munkásság minden terét, át akarná ölelni a nemzeti tevékenység minden részletét, hogy lángoló

hazaszeretete tűzénél megedzve azokat a törekvéseket, melyeket szellemének magas szárnyalása gyengének hitt a nagy cél elérésére.

A gyakorlati életnek dolgozott, a gyakorlati élet tűzébe helyezte előbb lelkeszemei előtt a teendőket s csak azután küzdött, fáradozott azok érdekében.

Vajmi ritkán volt önmagával megelégedve, mindig magasabb után törekedett.

Bámulatraméltó az a lelkiemelő, melylyel önmagát ostorozza s gyengeségeinek még nyomát is igyekszik hatalmas erejével kitörölni.

Széchenyi jellemét sohasem szabad más ember jelleméhez mérni. Kivételes egyéniség volt ő, melyre a rendes mérték nem alkalmazható. Az utókor arra az eredményre jut, hogy Széchenyi kifejezést adott annak, ami mindenki lelkében élt, *de onnan előtörni nem tudott*, kifejezése lett nemzeti törekvéseinknek és a nemzet jobbjai gondolatának. Kifejezést adott a nemzeti haladás szükségességének. *Megszabta az utat, melyen haladni kell*, irányította a fejlesztés eszközeit s önzetlenül, odaadón dolgozott a haza javára, annak élt, az volt minden gondolata. Ezt az eszményi célt *minden emberi gyarlóság nélkül* szolgálta. Ezt bizonyítják tettei, naplói és könyvei.

Nagyravágyással és annak minden tartozékával vádolták. Tény, hogy nem volt ment a nagyravágyástól. De mennyiben különbözik ez más emberek e tulajdonságától. Más embereknél a nagyravágyás a legféktelenebb szenvedélyeket, a legkárhoztatandóbb cselekedeteket váltja ki, míg nála az csak annyiban mutatkozott, amennyiben a haza nagyságának s annak felvirágoztatásában részt követelt s ő maga akarta kezébe venni annak irányítását, mert meg volt győződve, hogy annak meg fog felelni, tudta, hogy ő nála a szó valódi, legönzetlenebb értelmében áll az, hogy a haza minden előtt. Széchenyi a nemzet vezére volt s így nem vehető hibának, ha a nemzet egyedül hivatott orvosának tekintette magát. Ha nincs annyi önbizalma, tettei nem vágnak oly széles nyomot a közélet mezején.

Széchenyi nézeteinek egyedüli helyességében hitt rendületlenül, hitt szilárdan s attól nem tért el, lett volna bár akár-

mily csábos kép, vagy veszedelem kilátásban. Politikai meggyőződésének helyességében való hite mélyen gyökerezik lelkületében. Lelke egész erejével, meggyőződése egész súlyával szállt sikra nézetei mellett, latba vetette egész tekintélyét, mert félt, aggódott, hogy ha tervei nem sikerülnek, ha nem az általa kiszabott utakon halad a nemzet, úgy veszély éri, romba dől a százados tespedés után nagy erővel, munkával s fáradtsággal létre hozott alkotás. Roppant tevékenysége minden legcsekélyebb részét áthatotta mindent mérlegelő, bonczolgató szelleme s csak ha annak helyességét látta, tudta, érezte, szállt sikra érdekében. Ha nem gyökerezik Széchenyi minden tevékenysége mély hitben, vasakaratban, ha nem ereszti le gyökereit minden gondolata, minden tette lelkületébe, ha nem helyezi egész ambícióját tervei sikerébe, ha nem működik, dolgozik lelke egész erejével tervei sikerén: úgy Széchenyi nem lett volna hazánk legnagyobb fia.

Széchenyi vélt hibái csak nagyságát emelik.

Széchenyi minden gondolata fajunk biztosításának eszméje körül jegeczesedett ki, melynek alárendelte minden gondolatát. Nagysága érintetlenül áll előttünk. Mint világító fáklya fog az ő neve állani nemzetünk történetében örök időig, mint mérföldjelző fog kiemelkedni a legnagyobb magyar a századok utvesztőjéből.

Széchenyi a tett embere volt, tetteit azonban a gondolatok mélysége jellemezte. Hiányzott belőle az a felületesség, mely a sokoldalúság jellemvonása. Atható gondolkodása, logikus eszmemenete felismerte mindennek végokát, belátta a következményeket s a kettő egybehatásából állította maga elé azokat az eszközöket, melyekkel célját elérni remélte. Tetteiből kiküszöbölte a beteges érzékenység gyarlóságait; öntudatosság, higgadtság, tárgyilagosság, következetesség jellemezte cselekedeteit.

Agyának csodálatos műhelyéből készen jöttek a tervek, melyeket a gyakorlati életbe beilleszteni igyekezett. Nem kísérletezett, nem próbálkozott, hanem cél tudatosan haladt eszközeivel azon cél felé, melyet jónak tudott, melyet a haza boldogítására nélkülözhetlennek tartott.

Mindenről megformálta véleményét, mindenütt a maga

sajátos felfogásával mondott ítéletet, ezért is tettei, szavai, iratai mindig rávallanak gondolkodására. Gondolati egy rajongó lélekérzelem világára engednek következtetni, melyek eszményi célú tüzetek maguk elé, de amelyekre Széchenyi egyénisége a gyakorlatiasság köntösét tudta reá adni; azért tűnnek fel gondolatai eszményinek és gyakorlatiasaknak egyszerre.

Önképzése alatt hatalmas szárnyalással tört elő a dolgok megítélésénél egyénisége. Mindent átölelő tudása megtöltte gondolatvilágát olyan eszmékkel, melyeket roppant tehetsége átgyurt, átformált oly alakba, mely eszményeinek megfelelt. Gondolatvilága tele volt a hazaszeretet gondolatával. Magánélete nem is volt, mert lépten-nyomon felszínre vetődött életcélja, a haza boldogítása.

Ábrázolja a szervezet nagysága. Barátság, szerelem, multság mind a hazaszeretet alapeszméjét váltja ki. A nemzet nagyságát rajzolja fantáziájának hatalmas ereje elébe, ezután megy, ezt akarja elérni minden igyekezetével. Ez tölti be gondolatvilágát, ez a legrejtettebb gondolata, ez életcélja, mely köré központosítja lángszellemének minden megnyilvánulását.

A józan ész éles bonczkésével veszi sorra a haladást gátló tényezőket, kiszedi a beteg részeket, mindazt, ami terveibe vág, magáévá teszi s felépíti azt a tervezetet, melynek végrehajtása a magyar állam hatalmával egyenértékű. A viszonyokhoz alkalmazkodik, mérlegeli az adott körülményeket, igyekszik céljaira felhasználni azt ami életrevaló.

Gondolatvilágában ott van felépítve a rekonstruált magyar állam, a minden erőszak nélkül megifjodott magyar nemzet, mely él, dolgozik s fentartja a magyar fajt örök időkre, melyet Széchenyi Magyarország nem ideig-óráig ujjaalkotott. Százados haladás alapját veti meg fenkölt gondolkodása. Mélyen megfontolt tervszerűség a gerince minden ténykedésének, melyből kiágaznak azok az eszmék, melyek az új Magyarország alapját veti meg. A gondolat felvillanása s a megvalósítás eszméje nála egyesül. Igen, a megvalósítás, a kivitel az, mely üz és hajt, mihelyt tudtára ébred szükségességének. A gondolat felvillanásával együtt kialakul lángelméjében a gyakorlati kivitel módozata is s ez az oka, hogy tervezetén kivetni való nincs, hogy azokat helyesnek találja az utókor,

hogy azokért rajongott kora, hogy Széchenyi közreműködése mellett balsiker a terveket nem fenyegethette.

Széchenyi egész élete lázas tevékenységben folyt le: egész életében forrongott agyában a mély gondolatok tömkelege. Az általa felvetett eszmék, mint hullámgyűrűk terjedtek tova, mind szélesebb, mind nagyobb területet öveztek körül s mind többeket hódítottak meg az általa kimondott igazságoknak. Az általa kijelölt uton haladtak a nemzet nagyjai, ugyan egyes elégedetlenek azok irányát megváltoztatták. Tevékeny agyának gondolatai mint lángnyelvek haladtak tovább s megtermékenyítették a közélet mezejét.

Az érzelmek vezették, de azok utjait az ész jelölte ki; viszont gondolatainak irányát a szív szabta ki. A kedély hatalma uralkodott gondolatvilágán, ez irányította tetteit.

Ebben rejlik a sikere.

Széchenyi mindig az adott viszonyokat mérlegeli, azokat hasznosítja. Szerzett tapasztalatait a haza javára akarja gyümölcsöztetni, de úgy, hogy minden nagyobb rázkódást elkerüljön. Az európai színvonal, amelyet irányadónak tekint. Kiméletlenül ostorozza a hiányosságokat, kiméletlenül rántja le a leplet a hibákról.

Széchenyi nagyobb arányu politikai tevékenysége egybeesik a közélet terére való lépéssel. Más politikus a szárnypróbálgatással kezdi; Széchenyi a szárnypróbálgatásokat lelki világában éli át. A fajszeretet végig vonul egész politikai életén. A nemzeti egyéniséget érvényre akarja juttatni, azt akarja, hogy uralkodó legyen a magyarság az országban minden tekintetben. A nemzeti hatalom intézményeivel akarta az ország gazdasági állapotát fellendíteni, a nemzeti öntudatot kívánta felébresztetni, hogy azzal erősítse a magyarság ellenálló képességét. Látjuk, hogy szinte erőszakkal tolja a nemzetet a haladás ösvényére, tulteszi magát az apróbb, majd a mindjobban tornyosuló akadályokon s viszi nemzetét az ígéret földje felé, melyet látnoki szemei a küzdelem jutalma gyanánt már előre látnak.

Szinte emberfeletti erővel igyekezik legyőzni a közönyt, az emberek korlátoltságát. Oly irányeszmék felé szorítja őket, melyek a sérelmes politika utvesztőjében rég elmaradoztak. Érzéktelen a nép a saját nagysága és jövője iránt.

A fajfentartásban záródik minden törekvése, melyet főképen a magyar nyelv kultuszával akart elérni, Széchenyi nevével szorosán egybefügg a magyar nemzeti eszme föllendülése. A magyar nyelv kezd jogaiba lépni az irodalom költészet vele kapcsolatban fellendülni. A költészetbe beviszik Széchenyi törekvéseit, Széchenyi eszméit.

Széchenyi lánglelke átalakító hatást gyakorolt egész korára, kora műveltségére, haladására, fejlődésének irányára. Széchenyi gondolkodása világította be a jövő útjait s vezetett ki a múlt idők sötétségéből. Mondhatnánk, hogy átalakította az egész korszellemet, melyet vitt feltartóztatlanul a legeszményibb célok felé.

Széchenyi később ellentétbe jutott a nemzettel, mert ez letért a békés haladás útjáról.

Kossuth után indult a nép, mert a jövőről alkotott ábrándképe elragadja. Széchenyi a válság rideg, göröngyös útjain halad, óvatosan, nem akarja fölforgatni a társadalmat. Minden jóslatai teljesülnek a jövő alakulásról.

Ez a csoportosítás hiven jellemzi Széchenyit. Milhoffer elének állította úgy, aminő volt.

Milhoffer abban téved, hogy Széchenyit nem tartja filozófusnak. Olvassa el, hogy méltatta a tudor és bölcs Hetényi Széchenyit, mint bölcselőt és belátja, milyen nagy filozófus volt a legnagyobb magyar.

Gyász-ünnepélyek gróf Széchenyi Istvánért 1861-ben.

Május 16-án a reformáltak templomában tartatott gyász-szertartás. A „szénatér“-felé közeledve, a gyászszal bevont erkélyek és házak ablakaiból lobogó fekete zászlók, az ifjúság diszsora, mely a tér szélességében a templomajtóig felállott, a torony kettős, nemzeti szín- és gyászlobogója: mutatták, hogy ma e szent helyen is ünnepet ülnek, nemzeti és gyászünnepet.

Már kilencz órakor nagy része megtelt az elég tágas templomhajónak, melynek kettős karzata szélen gyászszal vala bevonva, valamint a templom sarkában álló menyezetes szószék, az előtte álló „Urasztala“ és a borostyánkoszorúval s a Széchenyi-nemzetség czimerével fedett ravatal, mely az „Urasztala“ irányában volt helyezve. A szószék fekete posztóval takart párkányáról Széchenyi mellképe függött gyászszal, nemzeti szalaggal és borostyánkoszorúval; az a képe, mely őt a férfiuság legszebb korában, az érdemjelekkel rakott meggyoszint mentében s azon időben ábrázolja, midőn mellére minden keresztjeit felrakva jelent meg az országgyűlésen, olyformán szóllván: „A lipcsei csata reggelén felrakta Blücher minden érdemjelét, ma ő is ugy cselekedett, nem csekélyebb csatára, a „közteher elfogadásának“ csatájára készülvén.“ Ezt a pillanatot hozta vissza emlékünkebe ma, a gyász és borostyán árnyában nyugvó kép. A karzat oldalai a sűrűn rakott Széchenyi-czimerektől ragyogtak s a ravatalt hat fiatal levante állta körül diszkardosan. Fáklya nem égett, miután az a reformált egyház szokásaival nem egyeztethető; de könytől ragyogott minden szem és lángtól égett a szertartás alatt minden szív, mintha szem és szív ezernyi fáklya lett volna.

Tíz órakor, midőn a diszes közönség begyülekezett: a tetőtől talpig gyászba öltözött hölgyek, az akadémia, művészet és irodalom, nemzeti kaszinó, biztosítási társaság, kereskedelmi és minden egyéb testületek képviselői, a nemes ifjuság, mely az egész idő alatt a rendet oly szépen fentartotta s az idegen vallásfelekezetűek egyházi tagjai stb. és megzendült volna az orgona kísérete mellett a XC-dik zsoltár: „Te benned biztunk eleitől fogva, Uram! téged tartottunk hajlékunknak!“ Az iskola énekkar éneklése után a szószékbe lépett Török Pál ur, a pesti reformátusok buzgó lelkesze. Lelkes beszéde, melyhez hasonlót e templom hajója alatt még nem hallottunk, betölté a közönséget szentlélekkel, hogy midőn egyházi beszédének az imádság felé közelítő részét, rebegő hangon, ezen szavakkal végezné: „éljen a haza!“ a szeretet könyében és a hazafiság lángjában olvadó hallgatóság, a hely szentségéhez illő szent érzelmeinek kifejezését önkénytelen felindulásra bizva, egy szívvvel és szájjal kiáltott fel: „éljen a haza!“

„Hadd sirassuk — ugymond a derék egyházi szónok — mi is Mózesünket, ki bennünket kivezetett a szolgálatnak földjéről, az ígéretnek földjére!“ És noha Széchenyit ő is úgy kívánta gyászolni, mint pártok felett álló hazafit — ki, ugymond, sokszor egymaga alkotta a „független pártot“ s kit annál fogva felekezeti szempontból nem lehetne tekinteni, mégis annyi és annyiféle jót tett az országnak, hogy minden párt, minden felekezet és minden testület kimutathatná, mit és mennyit eszközölt az ő saját érdekében. Ehhez képest szónok is elmondja, mit tett Széchenyi közvetlenül és közvetve a protestantismus érdekében. Mint közvetlen tettét említi fel a nagy államférfiunak, az 1843-iki országgyűlési magatartását a vallásügyben, a főrendek tábláján, s felolvasta az országgyűlési naplóból, akkor tartott szónoklatának ide tartozó pontjait, melynek értelme, hogy Széchenyi mint igazi keresztény, türelemmel van minden vallásfelekezet iránt, s azok szabad vallásgyakorlatát ma és mindenkor sürgetni fogja.

Közvetve, szónok úgy találja, hogy Széchenyi politikai eljárásának egész szelleme, a protestantismus, mint a szabad vizsgálódás és a képviseleti kormányzás tanának szellemével vág össze. „A mi hitsorsosaink jóléte és szabadsága, ugy-

mond, mindig a nemzet alkotmányos jólététől függött, azért a haza boldogsága és a mi boldogságunk együtt jár — nem lehet el egyik a másik nélkül. Sőt midőn Széchenyi a magyar akadémiát megalapítván, annak első kötelességeül szabta a „honi nyelv kifejlesztését“, hogy ez uton magát a tudományt megalapíthassa: akkor is a mi vallásunk szellemében járt el, mert a szabad vizsgálódás a tudományra vezérel és nekünk Pál apostol szerint első tudományunk, hogy azon a nyelven szóljunk a néphez, mely az ő nyelve, amelyen bennünket megért“. Megható okoskodással átszótt beszédét a szónok hazafias, buzgó imádsággal végezte, kérvén a Mindenhatót, erősítse meg a hallgatóságot, mely e ravatalnál fogadást tett, hogy amit Széchenyi kezdett, azt el nem hagyja, de bevégzi; és forraszsza egybe a sziveket az egyetértés és a haza tántoríthatlan szeretetében! E beszéd után ismét az iskolai énekkar zengett és Balagi Mór hittanár ur lépett a szószékre, ugyis, mint a magyar akadémia képviselője. Gazdag ismeretekkel irt értekezésben Széchenyi élet- és jellemrajzát kívánta adni, tudományosan fejtegetvén, mintegy előkészítőleg, mi annak az oka, hogy a népvándorlásokat egymásután söpörte el az idő szele, s a magyar még ma is áll „testvértelen ága nemének.“ Azt az erkölcsi szívósságot, mely századokon át fentartotta, hozta e nemzetnél nagyobb pezsgésbe Széchenyi, midőn álmaiból felrázta. S itt fogott bele értekező a nagy magyar jellemrajzába, ki egy folytonos fegyverzörej közt, tompa érzéketlenségbe merült népet, a szellemi tevékenységre serkentett. A sok tanulmánynyal dolgozott értekezés után, melyet osztatlan figyelem kísért, ismét az iskolai énekkar énekelt. Ezután a ravatalhoz állott egy barna, nyulánk fiatalember, Thaly Kálmán, s bucsuztatóképen felolvasá „Széchenyi emlékezete“ című versét, melynek végsorát „Széchenyi meghalt, de a nemzet él“ az egész közönség ünnepélyesen utána zugá. Most megzendültek az orgona hangjai és a „Hymnus“: „Isten áldd meg a magyart!“, melynek két első versét az egész közönség felállva éneklé; utána a nemzeti ének: „Hazádnak rendületlenül“, melynek buzdító hangjai, a templomajtók nyitott szárnyain át egybeolvadtak a templomba már nem fért nagy sokaság ugyanazon énekével. Azután az egész közönség a legszebb rendben haza távozott. Ekkor

egynegyed lehetett egyre. Így ünneplék a pesti reformátusok e nemzeti gyásznapot.

Széchenyi István nagy volt az életben, nagy a halálban is. Mig élt, azon működött, hogy a haza lakosai közt levő osztályfalakat ledöntse, az érdekeket egy gyúponban egyesítse, a jogokat és terheket mindenkivel egyaránt megoszssa; halálával ugyanily elveket testesített meg. Lerombolta a vallásfelekezetek közti válaszfalakat, a különböző nemzetiségeket egy gyúponban, a honszeretben s közfájdalomban egyesítette, s e nemzet minden rangu, vallásu fiait testvéri szeretetben olvasztotta egygyé.

Hálás kegyelettel ünnepelték Esztergomban a római katolikusok.

„Esztergom, május 11. Ki az, ki élte néhány pillanataiban legalább nem érzette volna keblét szinte pattanásig oly édeni öröm- és kinteli, melyet emberszó nem ejte még ki soha? S ki az a szerencsétlen, kiben a lélek legmélyebb gerjedelmei soha nem ébredtek fel, s a szívnek áradozásai nyelvét soha tökéletesen nem nyomák el?” Ezeket a kérdéseket intézé egykoron honosaihoz hazánk szive, a halhatatlan emlékü Széchenyi, „Aphorismáiban” — ilyen állapotban érzem most magamat, midőn a tek. szerkesztő ur multkori levelemre tett szives felszólításának hódolva, a magyar Sion magaslatán a „legnagyobb Magyar”-ért bemutatott requiemről írni akarok.

Kifejezhetlen érzés varázshatalma alatt állok, a dicsőült Halott dicssugáros képe ragyog előttem s megvakítja gyenge szemeimet . . . halhatatlan szelleme lebeg felettem s én csak bámulni, de szólni nem tudok . . . dicsőült lélek, kiért lelkem feszül s földi nyelven menyei imát rebegnek ajkaim, kinek magasztos eszméiért élni s munkálkodni akarok, kinek soha el nem évülő érdemeit meghálálni nem képes a három bércz alatti s négy folyam közti paradicsom, oldozd fel érzéseimet a varázshatalom alól, hogy egyszerűen s nyugodtan elmondhassam azt, mit városunkban május 8-án láttam és hallottam.

Reggel nyolcz órakor kondult meg főtemplomunk száz-mázsás harangja, mely ércnyelvével fennen hirdeté, hogy a nemzeti kegyelet alkotta nagy ünnep, mely után mindnyájan sóvárogtunk, csakugyan megtartatik; ezt a boltok azonnali

bezárása követte s az utczák mély gyászba öltözött ünnepélyes komolyságot ábrázoló honfiak és honleányok csoportozatától hullámzottak s itt-ott a házakon fátyollal bevont nemzeti szalaggal ékesített gyászlobogókat lehetett látni; ezalatt megindult a nagy gymnásiumi, mesterképezdei, alreáltanodai s a négy elemi osztálybeli ifjuság hosszú menete, mely az utczákon még mindig hullámzó néptömeggel egyesülve sietett azon helyre, hol szent István első apostoli királyunk, a magyar nemzetnek üdvyszerző koronás feje, a szent keresztség vizével az ég számára eljegyeztetett, hogy ott Széchenyi Istvánjának adjuk meg azon tiszteletet, melyet isteni egélyünk kedves, feledhetlen halottaink számára édes kötelességünkkel tett. Amint a hegy tövéhez értünk, mely a magyar építészet egyik legszebb remekjébe, a Bazilikába vezet, önkénytelenül gyorsítani kezdtük lépteinket, azon félelem lepvén meg bennünket, hátha a körülbelül tizezer embert befogadó nagy-templomban nem jut számunkra hely. Bejutottunk, szemeink a nagy néptömegen, majd a családi czimerekkel és különféle jelvényekkel — melyek közül azonban a kard és kalpag hiányzottak — ékesített nagy gyászravatalon függtek, hol legjobban hatott szívünkre a magyarok Nagyasszonyának, szüz Máriának ezüst szobra, mintha a mennyet ábrázoló s jelképező kúp tetejéről szállott volna a gyászravatalra, hogy nagy veszteségünk feletti bánatunkban vigasztaljon bennünket; azonban megcsendült a sekrestye jeltadó csengetyűje, erre az orgona mélabus hangjai járták át sziveinket, mely közben teljes egyházi segédlet mellett lépett az oltárhoz mélt. galánthai Fekete Mihály püskök s ő Eminenciájának a lelkiekben helyettese s elkezdődött a gyász-istentisztelet; a gyászravatalt városunk multja, jelenje és jövője özőnlé körül, minden kezében égő gyertyával, szemében gyászkönnyel, szívében keservvel; a főkáptalan valamennyi tagja jelen volt az ünnepélyen, a megyei és városi tisztviselő-kar nagyobb része ott volt s igen jól esett látnunk azt is, hogy a papnövendékek mind karingeiket fátyollal jelölték . . . a szivrázó „liberia“ után Vörösmarty Szózata három első versszakának eléneklése zárta be a feledhetlen emlékü nagy ünnepélyt; a végszavakhoz, „él nemzet e hazán“, mindnyájunknak egy utógondolata, illetőleg kívánsága maradt, hogy: „éljen is.“

Egyiket sem.

(Gróf Széchenyi Istvántól.)

Csak minap azt jegyzé meg egy valóban szeretetreméltó honi hölgy, hogy politikai szereplésemben, most kivált, mióta hivatalba léptem, vagy az egyik részt, a kormányt lennék megcsalni kénytelen, vagy a másikat, a hazát; s e szerint, mert ez tisztán állna előtte, Istenért kér: csak a szegény hazát ne csaljam meg!

Szintén megesett szívem e derék honi hölgy hazaszerető aggodalmain s ünnepélyesen meg is ígérem neki — mi, ugy látszott, némileg megnyugtatót — ne féljen, bízzék bennem, mert semmiesetre jó magyar hazánkat megcsalni nem fognám.

Egyszerű anekdota biz az egész; de azért mégis több világot derít politikánk tömkeleges mezejére, mint az ember legelső pillanatra gondolná. Mert hiszen nemcsak a most felhozott bájteli magyar dáma gondolkozik így jó magyar fiskálisként, hogy t. i. amit egy szomszéd nyer, azt a másik veszti és e szerint per analogiam az, ki a kormány érdekében tesz, hazát csal, ennek pedig egyedül kormánycsalás által használhatni; nem bizony, nem egyedül a honnak most érintett annyira ígésző leánya látja a dolgokat ily világban; de az ellenzéki táborban, melyet tökéletesen ismerek, meg kell vallani, bármennyire hihetetlennek látszassék is a dolog, valóban ez azon nézet, mely vastagabb vagy gyengébb árnyéklatokban igazán vagy tetteve praevaléal.

Már pedig, ha nagyon jól illik is egy fiatal honimádó hölgy ajkai közt eféle féltékenységi kis képtelenség, azért bizony mégis oly kimondhatlan abszurdum az, ha férfiak velejében is rejlik, melyen kénytelenül a legnagyobb szomorúságba süllyedt a becsületes ember. Mert ha igaz lenne, mihezképest csak eféle cselcsalások által lehetne használni

az egyik vagy másik résznek, az annak volna jele, hogy a kormány és nemzet közt oly gyűlöletes, sőt oly átkozott viszony létezik, mely szinte csak haramiák és méregkeverők közt képzelhető.

Ez pedig csupa rémkép, méltóztassanak elhinni, csupa ellenzéki rémkép, mely egyedül gyermekek, vagy ezeket fel-tüzelő ármányfiak koncepcziójában ütheti fel fészket.

„Nem fogom biz én megcsalni a hazát, jó angyalom, de a kormányt sem; hanem éppen az által gondolok mind a két résznek egy kis hasznot tán hajtani, ha, mennyire csekély tehetségemben áll, mind a két részt érdekére iparkodandom figyelmeztetni, mely filozófiai tapintattal felfogva, bizony Isten úgy fut egybe, mintha volna egy“; — így válaszolék — mert a kis anekdota még nincs bevégezve — mire a bűvös kis Méltóság viszont így:

„S tudja, mi lesz sorsa? Megmondom: Sem odafent, sem idelent nem fognak Önnek hinni!“

Ej be sok esze van ezen asszonynak, gondolám magamban, mert többet-kevesebbet az alkalmasint tán így fog történni.

Ámde ez soha nem lesz az „ÉN“ hibám s azért nem tántorit!

Széchenyi aranyigéiből.

A *középszerűség* nem egyéb, mint hiánya akár isteni, akár ördögi erőnek, tehát gyöngeség és ür. Jóban megbocsáthatlan, roszban nevetséges. Azért én csakis a biztos jó embert szeretem, aki nem véletlenül, *vagy alkalom hiánya miatt maradt meg jónak.*

*

Mindent tanulni kell, azt is, miként kell saját elveit az életben követni. Ha nem akarjuk csalni önmagunkat, be kell vallanunk, *hogy az imádkozás csak annyiban szent cselekedet, amennyiben tettekre edz*, szenvedélyünket tisztítja s fékezi és így a léleknek azt az önállóságot és emelkedettséget szerzi meg, amely egyedül képesíti arra, hogy Istenhez fordulhasson, színe magaslatáig felszállhasson.

Bizottsági jelentés gr. Széchenyi István munkái új kiadása ügyében.

Gr. Széchenyi István összes munkáinak kiadására nézve a tulajdonjogot a M. Tud. Akadémia a Tasner-örökösöktől még 1875-ben magához váltotta s a kevésbbé hozzáférhető munkákból, t. i. a kéziratokból és a szétszórta megjelent cikkekből azóta kilencz kötet adatott ki, u. m.:

Gróf Széchenyi István Naplói (kivonatosan.) Összeállította Zichy Antal. Budapest 1884. Athenaeum.

Gróf Széchenyi István Beszédei. Összegyűjtötte s jegyzetekkel kísérte Zichy Antal. Budapest 1887. Athenaeum.

Gróf Széchenyi István Levelei. Összegyűjtötte s jegyzetekkel ellátta Majláth Béla. Három kötet Budapest 1899—1891. Athenaeum.

Gróf Széchenyi István külföldi uti rajzai és följegyzései. Naplói nyomán összeállította Zichy Antal. Budapest 1890.

Gróf Széchenyi István levelei szülőihez. Összeállította Zichy Antal. Budapest 1896.

Gróf Széchenyi István Hirlapi Czikkei. Összeállította Zichy Antal. Budapest 1893—1894. Két kötet.

*

Életében Széchenyinek 20 munkája jelent meg önállóan, külön könyv vagy füzet alakjában, u. m.:

1. Lovakról. Pesten, 1828. Petrózai Trattner J. M. és Károlyi Istvánnál.

2. Hitel. Pesten 1830. Petrózai Trattner J. M. és Károlyi István nyomtató intézetében.

3. Világ, vagyis felvilágosító töredékek némi hiba s előítélet eligazítására. Pesten 1831. Fűskuti Landerer nyomtató intézetében.

4. Magyar Játékszinrül. Pesten 1832. Nyomtatta Fűskuti Landerer.

5. Stadium. Irta gróf Széchenyi István 1831-ben. Kiadta Z 1833-ban. I. Rész. Lipcsében 1833. Wigand Ottónál.

6. Gróf Andrássy György és Széchenyi Istvánnak a budapesti Hid-Egyesülethez irányzott Jelentése, midőn kül-

földről visszatérének. Pozsony 1833. Nyomtatott Füskuti Landerer Lajosnál.

7. Néhány Szó a Lóverseny körül. Pesten 1838. Heckenast Gusztáv tulajdona.

8. Selyemről. Pesten 1840. Trattner Károlyi betűivel.

9. Kelet népe. Pesten 1841. Trattner-Károlyi betűivel.

10. A Magyar Akadémia körül. Pesten 1842. Trattner Károlyi betűivel.

11. Üdvlelde. — Gróf Dessewffy Aurél hátrahagyott némi iromány-töredékeivel. Irta és közli Gróf Széchenyi István. Pesten 1843. Trattner-Károlyi betűivel.

12. Magyarország kiváltságos lakosihoz. Irta Czenken 1844. április 13-án.

13. Magyarország kiváltságos lakosaihoz. II. Pesten julius 10. 1844.

14. A jelen korban megjelent Adó és Két Garas. Budán. 1844. A magyar kir. egyetem betűivel.

15. Balatoni Gőzhajózás. Pest, ápril 2. 1846. Nyomt. Trattner és Károlyi intézetében.

16. Eszmetöredékek, különösen a Tisza-Völgy rendezését illetőleg. Pesten 1846. Trattner és Károlyi betűivel.

17. Polikai Programmtöredékek. Pesten 1847. Nyomt. Trattner és Károlyi betűivel.

18. Javaslat a magyar Közlekedési ügy rendezéséről. Pozsony január 25. 1488. Nyomatott Belnay örököseinél.

19. Véleményes jelentés a Tisza-szabályozási ügy fejlődéséről. Pozsony január 30. 1848. Nyomatott Belnay örököseinél.

20. Ein Blick auf den anonymen Rückblick. Von einem Ungarn. London 1859.

A következő három pedig halála után jelent meg.

21. Töredékek gróf Széchenyi István fenmaradt kézírataiból. Közli Török János. Első kötet Hunnia, Pesten 1858. Kiadja Heckenast Gusztáv.

22. Pesti por és sár. Pesten, Heckenastnál 1866.

23. Önismeret (Döblingi kéziratból). Budapest 1875. Athenaeum.

Széchenyi munkái, különösen az életében megjelentek, könyvkereskedési uton éppen nem, sőt antiquariusoknál is már csak ritkán szerezhetők meg. Akadémiánk kötelessége gondoskodni arról, hogy nagy alapítójának munkái könnyen hozzáférhetőkké váljanak.

Pontos számítás szerint, Széchenyi önállóan megjelent összes munkái — a német nyelven írt „Blick“-et ide nem értve — az Akadémia eddigi Széchenyi-kiadásai alakjában és betűivel mintegy 200 nagynyolczad ivet, tehát 5 negyven-ives kötetet tennének. A „Hitel“ 16, a „Világ“ 26 ivre ter-

jedne, tehát együtt, minthogy különben is összetartoznak, adnának egy 42 ives kötetet; a „Stadium“ (14 iv), „A kelet Népe“ (18 iv) s a „Politikai programmtöredékek“ (9 iv) tennének egy 41 ives kötetet. A „Lovakról“, „Néhány szó a lóverseny körül“ s „A Magyar Játékszinről“ tenné a III., s a többi kisebb röpirat a IV. kötetet, megjegyezvén, hogy az „Adó és két garas“-t, a „Selyemről“ irt értekezést s a „Magyarország kiváltságos lakosaihoz“ intézett két fölhívást nem kellene újra kiadni, minthogy ezeket az Akadémia a „Hirlapi cikkek közt már is kiadta. Az V. kötetbe jöhetnének a posthumus munkák: a „Hunniá“, a „Pesti por és sár“ s az „Önismeret“, ha ugyan sikerül az eredeti kéziratot előkerítenünk, minthogy a Török János-féle kiadás szövegében nem lehet teljesen megbizni.

Az Akadémia állandó Széchenyi bizottsága folyó évi május hó 25-én tartott ülésében egyelőre az első két kötet sajtó alá rendezését határozta el, úgy hogy e két kötet (Hitel, Világ, Stadium, a Kelet népe, Politikai programmtöredékek) 1904-ben napvilágot láthasson. A „Stadium“-ot 1832-ben, mint ismeretes, betiltotta a censura és csak 1833-ban jelenhetett meg Lipcsében, de akkor sem úgy, amiként iratott. Az eredeti szöveg megvan Széll Farkas debreczeni kir. táblai tanács elnök birtokában, ki azt egy könyvtár-árverésen szerezte meg. Reményünk van, hogy az új kiadásnál mind a két szöveget figyelembe lehet majd venni.

Közös előszó gyanánt újra kiadhatná az Akadémia Gyulai Pálnak „Széchenyi István mint író“ című tanulmányát. Szükséges lesz azonban, hogy minden munkát egy-egy külön tájékoztató előszó vezessen be, a munka jellemzésével, hatásának s a nyomában fakadt irodalomnak méltatásával. A szövegben a Széchenyit annyira jellemző nyelvi sajátságok és mondattani különlegességek s a helyesírás is változatlanul megtartandók lennének: a Függelékbe jönné a Széchenyi-Szótár, mely az írónak a nyelvújításhoz való viszonyát világítaná meg. A tájékoztató előszók megírására a bizottság Kautz Gyula ig. és r. tagot kérte föl, s a sajtó alá rendezéssel, valamint a Függelék egybeállításával a főtítkárt bizta meg.

Tisztettel kéri a bizottság e jelentésének jóváhagyó tudomásul vételét, hogy azt a költségek kieszközlése végett az összes ülés ajánlatával az Igazgató-Tanács elé terjeszthesse.

Szózat a magyar anyákhoz *

Fölemelőleg hatnak rám azok a szép cikkek, melyek a népnevelés szent érdekében megjelennek.

Igaz, elérkezett, nagyon a sarkunkban van a cselekvés órája, mert a közerkölcsiség rohamosan halad a lejtőn az örvény felé, falun épp úgy mint városon. De a jobbak lelkében is fölébredt a visszahatás, mert sietnek letörni az előtérbe tolakodó rossz, sokkaru testét.

Nekünk néptanítóknak is e jobbak közé kell sorakoznunk, szívünk egész melegével, erőnk odaadásával, ha ismerjük és teljesíteni akarjuk kötelességünket. Hisz segítségünkre jönnek azok, kiknek az ügybuzgóság mellé hatalom is adatott. Így létesülhettek a téli gazdasági előadások, ingyen kiosztott népkönyvtárak stb. Nagy téren gondoskodva van tehát a népről s különösen annak férfitagjairól. De hol vannak a nők az anyák, kiknek kezébe van letéve a nemzet jövője?

Ezekről kell gondoskodni első sorban s akkor biztosítva lessz hazánk boldogsága. Hisz nagy férfiaiink közül Széchenyi is így ír a „Hitel“ czimű művében: „Fogadjátok, hazám érdemes leányai, tiszteletem és szeretetem jeléül ezen kis munkám ajánlását. Ti emelitek egekbe a port s halhatatlanságra a halandót. Üdvözlét és hála nektek!“ Ime, szemünk elé állítja Széchenyi a nőt, mint ideált, akinek az jutott osztályrészül, hogy „egyekbe emelje a port s halhatatlanságra a halandót!“ Van-e ennél szebb föladat? S valóban, ha minden nő minden, anya és hitves ilyen lenne, akkor nem léteznék hazug gyermek, nem erkölcstelen ember, nem u. n. akasztófavirág, kik, ha előbb nem, végső óráikban kiáltják a legsúlyosabb vádat, mi e földön elhangozhat: anyám, mért nem neveltél az igaz utra, hitre, szeretetre!

De vajjon ez az édesanya volt-e arra képesítve, hogy gyermeket neveljen? nevelték-e őt is azelőtt, vagy azt a kevés jó iránt is, mit gyermeke nevelése közben mutatott, csak az ösztön, az anyai helyzet hozta magával? Ez, csakis ez! Hol van a lelki műveltség, mely képessé teszi az anyát magasztos hivatásának betöltésére!

Az emberiség följajdul, keresi korunk erkölcsi és az ezzel járó anyagi hanyatlásának okát. Megfelel erre a francia közmondás: „Cherchez la femme“ (keresd az asszonyt!) S e mondás mélységét nemcsak az általánosan neki tulajdonított értelemben kell keresni, hanem az általam fölvetett szempontból is, sőt talán így még inkább.

* A szülők figyelmére különösen méltó kitűnően szerkesztett „Néptanítók Lapja“ hozta ezt a szép és Széchenyi szellemében írt cikket. Haladás, hogy egy tanítónő Széchenyit így jól ismeri.

Kezdjük csak a legkisebb dolgon. A gyermek gyakran későn megy az iskolába; ki ennek az oka, nem az édes anya, aki elmulasztja gyermekét pontosságra szoktatni? De hogy tegye ő ezt, mikor annak idején őt sem szoktatták, mikor ő is, úgy szólva olyan rendetlen gyermekkorból ugrott át szülői mivoltába.

Pizskosan, rongyosan jön a gyermek iskolába? Ki érdemli a méltó büntetést, az a hat-éves emberke, aki eddigi életét eltöltötte anélkül, hogy bár egy kissé is tudatára hozták volna azt, miszerint a tisztaság életünk egyik főkelléke? Sok gyermek csak ámul tanítójának a tisztaságra vonatkozó leg-egyszerűbb kívánságán is. Ő ezt most hallja először! De hát kitől hallotta volna, az anyjától, akit magát is fölmentettek szülői az efféle „haszontalanságtól.”

Menjünk tovább. 16—18 éves fiukat hallunk káromkodni, duhajkodni. Mint mikor a fiatal virágzó fát legszebb pompájában ellepi hernyók rut serege, alig néhány bimbót hagyva rajta, ezt is csak azért, hogy aztán férges, undorító gyümölcs váljék belőle — ilyen hatás fut végig idegztemen haliva a lelket megborzongató káromkodásokat.

De, ha sohase hallja ezt az az ifju, lesz-e csak fogalma is az ilyen beszédekről? Vagy ha már hallja is, ha az édes anya nemes, mindig csak jóra intő tanítása mely úgy-szólva bevésődött már egész lényébe — mondom, ha az anya ilyen lelkivilága övé is, nem fordul-e el undorral és szájalommal az ilyeneket beszélőktől? A jól nevelt ifju igen. De hát az édesanya ilyen-e, tartózkodik-e kiejteni — különösen gyermeke előtt — legkevésbé rút kifejezést is, mely bepizskítja az ő száját s megmértelyezi gyermeke ártatlan kedélyét? Vagy a legjobb esetben is azt mondja „eh, úgyszem érti még ez a gyermek hogy mi az!” S aztán, ha így gondolkodik, ő-e az oka, volt-e valaki, aki őt is öntudatosan nevelje a jóra?

Menjek-e tovább, felsoroljam ama szerencsétlenek neveit, kiket lopás, rablás, sikkasztás s végül az öngyilkosság örvényébe taszított a nevelés hiánya, vagy ami ennél is rosszabb, a ferde irányu nevelés?

Nem mondom, itt is lehet kivétel, akiben az isteni szikra, mely minden emberben megvan, nem aludt ki, hanem legyőzve minden akadályt annál hatalmasabban tört utat magának. De ez csak ritka kivétel.

A teremő megadta az alapot, a te feladatod ember, hogy gyermekedet Isten fiává neveld; s legfőképpen az anyaké. Valóban kitüntetés ez a női nemre. Azért hát neveljük mi a reánk bízott leányokat úgy, hogy idővel tökéletes anyák lehessenek.

Neveljük őket úgy, hogy meglegyen bennük az a benső harmónia, mely alapja a boldog megelégedésnek. A szélsőségekbe való csapongás, amely követelővé zsarnokká teszi viselőjét: sok családi boldogságot tett már tönkre; fegyelmezze vágyait, hiúságát; az egyszerűséget, mint a nő egyik legszebb ékességét tanulja megismerni.

Bizony, ha meggondoljuk, sok követeléssel lép elő az, aki tökéletes nőt követel. De e tökéletességre könnyű lessz szert tenni, ha kiskorunktól fogva erre nevelnek bennünket. Az önzetlenséget, szivességet már kiskorában kell belecsepegtetni. Általában nevelésünk alapja vallás-erkölcsi legyen. Az t. i. mely nem a külsőségeket, hanem a lélek valódi, benső vallásosságát keresi.

A lelkiismeretet, mint legszigorubb bírót, fejlesztük ki leányainkban, mert ha a szigorú lelkiismeret lesz sajátjuk, akkor nem kell őket féltve őriznünk, kísérgetnünk még a szomszédba is, az ő legjobb ellenőrük, lelkiismeretök, még szigorubban vigyáz rájuk, mint a leggondosabb anyai szem. S ennek az a haszna is lessz, hogy önállóságra szoktatjuk, mert az igazi nőt nem a tölgyfára kapaszkodó és azt bár szépitő, de rajta élősködő folyondár jellemzi, hanem a szeretettel férjéhez simuló, ha szükséges azt támogatni is tudó, Szilágyi Erzsébet, Zrinyi Ilona, Lorántffy Zsuzsánna-féle feleségek és anyák.

Az önfeláldozást is mely a nőnek egyik legszebb erénye, nem az észnélkülit értjük, mert az életnek bármily föláldozása célszerűtlen, mivel az élet minden javaknak föltétele; de az élet föláldozását erkölcsi célból. Ez a legfőbb fokon célszerű, mert az élet sohasem magáért van, sohasem cél, csak fontos eszköz az erkölcsiségre.

Ezeket vessük leányaink lelkébe, akkor tudni fogják, hogy a külső szépség is — amelynek pedig náluk sokszor a legfőbb szerep jut — csak mulékony s hogy az igazi szépség nem más mint, a beható szeretet ingere egy magába zárkózott tiszta nőiességnak, mely érzi önmagát s melynek benső, szent ösztön az egyedüli indító oka.

Ha leányainkkal általában mi nők, ilyenek leszünk akkor, de csakis akkor érdemljük meg nagy Széchenyink fönt idézett mondását: „Ti emelitek egekbe a port s halhatatlanságra a halandót. Üdv és hála nektek!

Széchenyi adomáiból.

Melyiket tanulja ?

Fiuméba, a magyar kikötőbe jön egy angol papirgyára érdekében. Tanácsolják, tanulja meg az ország nyelvét.

De melyiket tanuljam ? kérdé az angol, mert három van, német, olasz, horvát . . .

Mi a magyar nyavalya ?

Széchenyi Metternichchel, a hatalmas kancellárral beszélgetett és Metternich szóba hozta a magyar nyavalyát.

Mi a magyar nyavalya ? kérdé Széchenyi.

Mindig kérnek hol egy rendjelt, hol egy czimet.

Mindent elérhetünk.

Szóba jött egy uri társaságban, hogy abban az időben milyen kevésre lehetett menni. Széchenyi erre ezt mondá:

Mindent elérhetünk, ha okosak és béketűrők vagyunk, ha élni tud, ha sokáig él, sürget és fizet.

Mitől félt Széchenyi ?

Huszár korában Széchenyit egy veszekedő nő házához szállásolták.

Nem megyünk még haza ? kérdé pajtása vacsora után.
— Félek . . .

Mitől félt még Széchenyi István ?

A mérges és csunya nőktől, — felelt Széchenyi.

Széchenyi és Deák.

Széchenyi : Azt sem tudom, hol a fejem ?

Deák : Könnyű azt megtalálni annak, kinek, mint a tied, mindig helyén van a feje.

ELSŐ SZÉCHENYI LAKOMA.

Tartatott: 1864. évi február hó 1-én.

Szónoka: *báró Wenckheim Béla.*

Tartozó kegyelettel szólamllok meg s emelem e serleget, melyet felejtethetlen nagy hazánkfia, gróf Széchenyi István casinói egyesületünknek hagyományozott azon világos óhajlásával, hogy az évenként a magyar haza legnemesebb borával emlékére üríttessék ki.

Mindannyi tisztelőiből álló egyeletünk ebbeli óhajlását igaz szivbeli készséggel teljesítve, e mai, úgy az évenként tiszteletére rendezendő közebédek tartását közakarattal elhatározván, engem tisztelt meg ezúttal a kegyelet áldomás-pohara felköszöntésére s emléke iránti hálatiszteletünk nyilvánítására.

Ha ez alkalommal feladatom lenne a dicsőült nagy férfiú felett emlékbeszédet tartani, a haza és nemzet iránt szerzett érdemeit elősorolni, tevékenységét, melyet utolsó lehelletéig a hazának szentelte, ecsetelni: szerénységem e feladatot el nem vállalva, igyekeztem volna azt a szónoki tehetséggel legkitünőbbben megáldott egyik tisztelőjére átruházni; — de miután az 1860. évben a Magyar Akadémia által rendezett Széchenyi gyászünnepély alkalmával emléket a szónoklat és költészet remekvirágokkal hinték körül, melyek hervadhatlanok lesznek — mint gróf Dessewffy Emil, az Akadémia elnöke mondá — és önök nem szónokot, hanem igaz tisztelőt és hű barátot kerestek emléke megünneplésére, teljesítem eme reám nézve oly díszes tiszte, a midőn e serleget felemelve, hazafiúi tisztelettel és kegyelettel hódolatunkat nyilvánítom azon nagy férfiú emléke iránt, kit a gondviselés annyi ritka tulajdonokkal, dicső névvel, nagy vagyonnal lángésszel, és oly időszakban, a melyben nagy tulajdonok nagy dolgok követésére sikerrel felhasználtathattak, de oly mértékben áldott meg, hogy egy oly rendkívüli exceptionalis állást foglalhatott el hazájában és nemzete közepette, a melyet csak azon felsőbb adományoknak nemes czélokra való fordítása és sikerteljes, a haza és nemzet iránti érdemek igazolhattak, a mint igazolhatták is ;

nem volt ennél fogva bosszantó, sőt tiszteletreméltó azon ambíciója, azon határtalan vágya, magát honfitársaitól megkülönböztetni, azokon felülemelkedni, mert nem alacsony hiuság, nem önző dicsvágy és nem sértve a társadalmat, vagy ócsárolva a szerény hivatást maga körében tisztességesen teljesítő közönséget, a hazaszeretetnek legmagasztosabb érzete sarkalta politikai pályája kezdetén, mint katonaviselt embert vitéz elszántsággal azonnal elfoglalni azon állást, hogy hazája boldogságát, felvirágzását, faja megmentését, nemzete jövője biztosítását eszközölhesse.

Tanui valánk azon általános népszerűségnek, közbizalomnak, dicsőségnek, mely őtet a sírig követte és bizonyosságot tehetünk, miként ezen ünnepeletség, mely őtet környezé, nem vala bitorlása mások érdemeinek, nem önző elfoglalása a minden honpolgár számára tárva álló dicsőség közös kincstárának: hanem hála, tisztelet hódolat nyilvánítása a nemzet részéről, azon borostyán, melyet a háladatos haza hű fiának homlokára tűzött.

Nem szándékom, sem feladatom — a mint említém — a dicsőült tevékenységét akár a köz, akár a magánéletben követni, küzdelmeit, győzelmeit friss emlékezetükbe hozni, figyelmöket azon számos tanácsra, alkotásaira irányozni, melyeket csüggedést nem ismerő hazafisága, gondviselészerű politikája teremtett; szólanak az emlékek és hirdetik halhatatlan dicsőségét, a merre csak fordulunk; szólanak azon nagy elvek, a nagyszerű igazságok, melyek a jelesbeknek tanulmányai, éltök fáradaimai valának, melyeket ők hasztalan hirdettek, de melyeket ő minden gyanúsítások és előítéletek daczára bátor hazafiúi meggyőződéssel, erős hittel a szabadság és haladás geniusza szeleinek neki eresztvén, a haza termékeny földjébe szétszórta, a nemzet fegékony keblébe elvetett és ekkép azokat hazája törvényeivé átvarázsolta. Tekintsünk csak az emlékserlegre, azon egy pár szó, mely reá van vésve, egynehány metszés, mely rajta ragyog, mennyi befejezett, általa alkotott közczélu munkát és intézeteket jellemez és nevez meg.

Van azonban egy intézet, melyet ezúttal különösen kiemelni és mint ennek teremtmője iránt mindnyájunk nevében hálaelismerésünket nyitvánítani kedves kötelességemnek ismerem és ez egyesületünk: a Pesti Nemzeti Casinó.

Széchenyi egyletünket a közélet pályája első éveiben tervezé s tevé le ennek maradandó talpkövéét 1827. évben. — Voltak akkori időben többen, kik — a mint az ugyanakkor általa alakított lóverseny egyletben csak frivol időöltést, angol utazást, pénz- vagy díjnyerésszedés czélját, vágyát vélték szemlélni, holott ha eme ügyet is bárki egy kis figyelemre méltatja, kényteleníttetik elismerni, miként a

lőtenyésztés, nemesítés a nemzet közvagyonra egyik igen lényeges ágának felvirágzását hathatósan és jó sikerrel előmozdította: úgy egyletünkben is csak magánkényelmet s a kávéháznál némi tisztességesebb összejöveteli helyiség kellemeit hitték általa kitűzve, nem fogván föl, miként ezen egyesületek általa nem egyedül, mint célok, hanem mint magasabb célokhoz vezető eszközök állíttattak fel, az akkori időkben annyira szétszórt erők egyesítésére, a hazánkban egyáltalában nem létező egyesületi szellemnek, nemzeti közléleknek ébresztésére, fejlesztésére, meggyökeresítésére; miként egyletünk alakítása által a szociális politikának etiam extra muros vetette meg alapját; miként, ha figyelembe vesszük az általa kidolgozott alapszabályainkat, azoknak szellemét, szerintök mindenki soroztatás útján tagja lehet egyletünknek, már akkori időben kimondotta azon elvet, hogy nem egyedül a születés, cím, vagyon teszi a valódi nemest és miként előrelátólag ez által minden osztályoknak sors, életmód, kasztok különbség nélkül összeolvadását a társadalmi szociális téren eszközölte, hogy azok politikailag is, — a mint meg is történt, egy erősebb nemzeti közös érdeknél fogva, mely mindent egyesít és nemzetek életőknek legfőbb biztosítéka — összeforrhasanak.

37 éve, hogy fennáll casinói egyletünk úgy, mint alapítva vala, dicső és nehéz idők közepette, meg nem változtatva csak egy alapszabályát, szokásait, hivatását, társalgási modorát, nyitva minden becsületes embernek, elzárva a becstelentől, fentartván, ápolván a társadalmi szabadság mivelt szellemét, kölcsönös kötelességeit, kötelékeit, emelvén fővárosunk kellemeit, alkalmat, módot nyujtván sokaknak az élet többféle kellemeiben, élvezeteiben honossággal részesülhetni, melyeket tőlük, mint egyes embertől a sors megtagadott volna, például és mintául szolgálván azon számtalan a hazában alakult casinó, kör és olvasóegyleteknek, melyek mindannyian felfogván Széchenyi szellemét, tiszteletben tartván emlékét, feladatul tűzték ki maguknak a nemzeti értelem lehető legnagyobb kifejtését, mint mindannyi polgári erényeknek, a hazaszeretetnek, közléleknek kútfejét, jelszavul tűzván ki magunknak Széchényi abbeli mondatát, szerinte azon egyesületekből fakad leginkább a haza jobbléte, melynek címje mindenkinek idő, pénz és észbeli tehetsége szerint a közjóhoz forrón és álhatatosan járulni, a mit ő tettel annyira bebizonyított, dicső és utánzásra méltó példáját adván az áldozatkészségének, közlelkületnek, közléleknek; ő taníta meg bennünket, hogy számos kis tehetség koncentrációja óriási erő és ez által ő nevelé, ő önté belénk azon önbizalmat, miként csak rajtunk áll és tőlünk függ, közérdekben alapuló egyesség és egyesítés által saját érzelmeink

és tehetségeink által — az ő szavaival élve — Hunniát magasra emelni.

Ha egyebet nem is tett volna, az által, hogy az egyesületi szellemnek ezen legszelidebb, de egyúttal legnagyobb és leghatalmasabb emberek közti hatalomnak ő vala ébresztője és ez által mindannyi hazánkban létező, maradandó, mind anyagi, mind szellemi tekintélyt, áldást árasztó intézeteknek, egyleteknek — a m. tudós társaságtól kezdve, egész az agarász-egyletekig — ő vala teremtmője, alkotója; bizonyára eleget tett, hogy a nemzet örök halálával emléke iránt viseltessék, annál inkább mi, visszatérve casinói egyeletünkre, kiknek annyi évek folytán alkalmunk vala annak sokféle kellemeit élvezhetni, már fiatal korunkban véle és hazánk jelesbjeivel érintkezésbe jönni, tanulmányos és anynyira mulattató társalgásában részt vehetni, tiszteletünket irányában tanúsíthatni és most, mint öregeknek a fiatal nemzedékkel, melynek úgy mint nekünk, annak idejében szüksége van az eligazodásra, útbaigazításra, bátorításra, szemlélhetni annak hajlamát, irányát figyelemmel kísérhetni, azokon gyönyörködni, kikben a közügyek és haza iránti áldozatkészséget, nemes hivatás szikráját sejtjük, kiknek dicső törekvéseit már jelenleg is a tiszta öntudat sugára melegíti, miglen majd a dicsőség szent tűze jutalmazandja, lehetünk-e elég kegyelettel alapítónk iránt, kinek emléke szünet nélkül nagy kötelességek teljesítésére ösztönöz és hív fel bennünket, mert nem elég jó hírünknek, nevünknek, hogy véle és utána éltünk, hivatásunk úgy élni le pályánkat tehetségünk szerint, mint ő élte le, akként szolgálni, oly készséggel áldozni a hazának, mint annak legernyedetlenebb napszámosa tevő ezt fáradhatatlan munkásságával.

Ösztönül és buzdításul szolgáljon nagy halottunk emléke az ifjú sarjadéknak, mely bennünket nemsokára helyettesíteni fog s melynek friss, új rugékonny erejére, tevékenységére az annyira meglátogatott hazának oly szüksége van és mindinkább leendő; ne hagyja el magát e nehéz időkben, ne kárhoztassa magát a fiataisággal meg nem férhető életunt, közömbös, önző féltenségre, ne mentse fel magát a közügyek iránti személyes felelősségtől, ne engedjen magának pihenést küzdés nélkül, nyugalmat, melyet még ki nem érdemlett, ne riadjon vissza sikamlós pályától s oly veszélytől, melyet meg nem kísértett, ne hagyja szeplőtlen ifjú lelkületét a mostani század önző materialismus, empirismus mirigye által beszennyeztetni, mely az anyagi érdekek hajhászása és az arany borjú imádása által megfosztani szeretné az ifjú nemzedéket a nemesebb érzelmek malasztjától, a becsületszó szentsége, feláldozás, a lelkiismeret, az igaz hit cultusától, magasztos hódolatától: hanem emelje fel lelkü-

letét a nagy és dicső felé, érzelmeit egész a gyengéd büszkeségig, nemes ambícióig, bocsássa szabadon az ifjúság fellengős lelkesedései nemes szenvedélyeit, melyek ha áldozatokat is fogamzanak és szülnek, de egyúttal nagy dolgokat teremtenek és visznek véghez; szóval felfelé sziveinkkel a magasba, hol a halhatatlanság kezdődik, az éghez, hogy megmentjük a földet, melyet taposunk, de mely ápol és eltakar, mely édes anya hazánk, ápolván, élesztvén az iránta minden jól készült szivben létező hűség, áldozatkészség szent tűzét, mert csak ekként róhatjuk le hálánkat, tartozásunkat a dicső hazafi iránt, csak így tanúsíthatjuk hódolatunkat a nagy halott dicső multja felett.

A mi engem illet, már fiatalkoromban valék oly szerencsés kegyes pártfogásában részesülni, későbbben barátságát megnyerni; környezetében mindinkább megtanultam hazafiúi erényeit, közügyeknek szentelt buzgó tevékenységét, küzdelmeit becsülni, szerencsémnek tartván, mint utolsó napszámos, homokot hordhatni azon alkotásainál, melyeket az ő geniusza tervezett és practicus eszével megfontolva minden lépteket, mint az ügyes hajós az ég boltozatát, csak az eredményt keresve, ildomosan egész a féltékenyséig véghez is vitt és ha mindenkor, minden időben fel nem fogtam szellemét az annyira bonyolódott viszonyaink között, olykor szóval ki nem fejezhető csak sejthető céljait, utógondolatjait: úgy azt hiszem, hogy tiszteletem csak legnagyobb jelét az által tanúsítom, ha most érettebb koromban összefoglalva egész élete működéseit, politikáját, több rendbeli tévedéseimet elismerve, azokat ünnepélyesen bevallom, ismételvén koszorús költőnknek szavait:

El kelle buknu, — haj, minő tanulmány!
Meg kelle törnöd — oh mily áldozat,
Hogy romjaidra s romjainkra hullván,
Adjunk igaz! te néked igazat.

Reménynyé váljon és tanulmányul szolgáljon emlékezete hazánk e nagy és hű fiának, ki nemzetünk dicső és bölcs tanácsadója, reformátora, de egyúttal moderátora vala, a haladásnak ép oly mértékben egész a vakmerőségig bátor szivű hőse, a mily mértékben mérsékelt és ildomos tudott lenni szükség esetében, mindannyiszor politikai bátorsággal, nyílt sisakkal, népszerűsége tetőpontján, mely élete büszkesége vala, annak kockáztatásával, feláldozásával, míg lelke és szive össze nem tört, szembe szállván, elébe állván a túlbuzgó hazafiság dagályának, rohanó árájának, hazája és alkotmánya védgátjaira veszélyeseknek sejtette, hitte.

Áldott legyen emléke! az ő szelleme, a gondviselés védangyala lebegjen művein és engedje, hogy a mint vésztséjtő jóslatai teljesezésbe mentek, úgy hazánk jobb jövője

és fenmaradása feletti jóslata teljesüljön. Akarja azt így a Mindenható. Nekünk pedig adjon erőt, kitartást, türelmet, önmegtagadást, szellemi bátorságot, lelkiismeretes ildomos-ságot, szükség esetén vitéz elszántságot, hogy az általa meg-kezdett ösvényen és kijelölt eszközökkel nemzetünk fenn-maradását s anyahazánk annyira veszélyeztetett önállását becsülettel megmenthessük.

És most, midőn e fohászaikat az éghez felemelnők, elfogódtan a ravatala körül támadt érzelmektől, mintha azt hinnők, sejtenők, hogy szelleme még jelen van s hallgatja a szavakat, melyek róla szólnak és kedvesen fogadja kegyeletünk adóját, emléke dicsőítését, ünnepélyes consecrá-tióját: felhivlak titeket, kedves barátim, hogy felemelkedve helyeitekről, felemelve az emlékerselegből megtelt poharaito-kat, századunk első magyarja, a haza hű dicső fia, s leg-ernyedetlenebb napszámosa, gróf Széchenyi István nagy halottunk emlékére hazafiúi lelkesedéssel és baráti kegye-lettel, de síri csendben, velem együtt ürítsétek ki!

Harminczkilenczedik Széchenyi lakoma.

1902. évi február hó 2-án.

Szónoka: *Vécsey István.*

Tisztelt Uraim! A Nemzeti Casino bizalmából nekem, a Széchenyi-irodalom egyik szerény munkásának jutott a szerencse, hogy a mai ünnepén én emelhessem a kegyelet billikomát, melyet jeleseink, eszményi értelemben is veri regni barones, a dicsők dicsőjének, Széchenyinek emlékla-komáján 1864 óta üríteni szoktak, oly ékesszóló áldomás-sal, mely nem egyszer országos eseményszámba ment s hazaszerte visszhangot ébresztett.

Valahányszor megtöltöttük ezt az ereklüként őrzött serleget és ürítettük az Ó emlékezetére s lerajzolhatatlan nagy jellemét csodáltuk mindannyiszor szebbnél szebb apoteosi-sát halottuk a legnagyobb magyarnak a ki fajunk terem-tő erejének, erkölcsi értelmi felsőbbbségének leghatalmasabb megnyilatkozása és megtestesülése az ébredés korszakában.

Ez az apoteozis, bárhányszor hallottuk is, nem válik feleslegessé, sőt ma még szükségesebb, mint valaha volt.

A nagy tradíciókhoz való hűség is azt hozza magával, hogy a Nemzeti Casinó az önfeláldozó hazafiság tényeiben s ünneplésében az utókornak ezután is példát adjon.

A mi ünneplésünk nem emelheti Széchenyinek halhatatlan hírét és páratlan nagyságát. Nimbusának örök fényében nem szorul Ő arra, hogy mink az Ő erényeit emlegessük s magasztaljuk. Ellenben nekünk igenis van szükségünk arra, hogy szívünket koronkint hozzá emeljük s új szövetséget kössünk az Ő szellemével, hogy Ő mint egy Cato szemlét tartson közviszonyaink fölött.

Ki volna erre hivatottabb és méltóbb, mint Ő társulatunk láthatatlan feje, princeps senatus. Az Ő hite az, hogy nagy ideálok nélkül nincs boldogság, meggyőződése az, hogy az élet tengelye a morál, nullum bonum nisi honestum, sogy nincs édesebb, mint a tanúk nélküli nemes tett, és nincs szentebb mint a kötelesség. Ilyen hitvallás után, melyet életével pecsételt meg, méltán tarthat szemlét Széchenyi a nemzet állapota fölött.

Oh jövel nagy szellem s kezdjed kritikádat körünkben, a Te kaszinódban, melyet azért alapítottál, hogy áraszsza a társadalomba az önzetlen hazaszeretet, a közügyekért való lelkesedés, a magas idealismus erejét. Innen sugározzék szét a jó izlés, innen terjedjen a bizantizmus nélküli udvarias forma, az előkelő emelkedett gondolkodás és cselekvés, a nemes tónus tiszta csengése és a nyílt, őszinte, férfias magatartás és lovagias korrekt viselet. A multnak annyi dicsősége, a jövőnek annyi reménye fűződik e társulathoz, hogy vele törődnöd érdemes. Lelkesíts, sőt ha kell figyelmeztess bennünket, mert Te oly tekintély vagy, a ki előtt mindnyájan meghajlunk.

Salus reipublicae sumptrema lex esto: kétezeréves parancs. Nagy Széchenyink ezt a hazafias parancsot követted Te is, még népszerűségednek feláldozásával is. Ezt követik államférfiaiink mind, kik a Te tanítványaid; ez az elvezethet bennünket a nehéz időkben, midőn már nem csak államok harcolnak államok ellen, hanem világrészek mérköznek világrészekkel a verseny nehéz küzdelmeiben.

A haza földjét mindenütt termékenynyé, népét gazdaggá, művelté s szabaddá és az államalkotó magyar fajt uralkodóvá akartad tenni,

Megelégedéssel láthatod, nagy alapítónk, országszerte, hogy a kitagadott gyermekeket emberbaráti intézetekbe helyezzük el, a kisdedeket óvjuk, s serdületleneket taníttatjuk s minden beteget gyógyíttatunk, hogy népednek egy fia se veszen el ápolatlanul.

Te inauguráltad s báró Eötvös óta hiven követjük, hogy kulturpolitikánk magyar legyen, s hogy a magyar nyelv

hegemóniáját biztosítsuk a művelődés békés eszközével, melyek közt mint leghatalmasabb a sajtó.

Jogállapotunk felett is hivatott bíráló vagy híres írója a Hitel, Világ, Stadium korszakos műveknek. Hazánk jogállam. Az arany bulla s a primaenanus már minden ember szabadságát védi. Intézmények biztosítják a jognak uralmát úgy, a mint Deák és elvbarátai és Te lelkes ébresztőnk követeled.

Volt idő, midőn forrongó erőidet magad is egészen a jog tanulásának szentelted. Es valóban, ha jogász az, a ki a jognélkülieknek jogot szerez, a kötelességekhez aránylagos jogokat biztosít s a reformokra irányítólag hat, akkor Széchenyi igazán jogász a szónak magasabb értelmében. Hatását érzi, áldja a magyar jog; méltányolja érdemét, hirdeti nevét annak, a ki merészen emelte fel a jogi reformok lobogóját s haladó lendületbe hozta a nemzetet. Nem volt könnyű, mert Werbőczytól Széchenyig nem haladt, sőt meg sem mozdult a magyar jog. Elmaradt s a mi valaha jó volt, tulszáryalta az idő, a Josefinismus és a francia forradalom. Széchenyi reformatori működését nem az alkotmány, hanem a magánjog terén kezdte, ostromolta a haladás minden akadályát, főleg azt, a mi az egyéni tulajdonjognak, rendelkező szabadságnak és közgazdasági fejlődésnek volt gátolója, pl. az ősiség és a fiscalitás. A hitelért rajongott. Ünnepek nevezte a váltótörvény elfogadását. Több évtizedes akciójának köszönhető, hogy a rendi és partikuláris jogok helyett az általános egységes magyar jognak elve üli diadalát. Egységes jog nélkül nincs egységes nemzet. Széchenyi eme legmesszebbre ható, 1835 óta sürgetett reformját tükrözi vissza az 1848: XV. t.-cz. s az annak alapján megindult kodifikáció.

Végtelenül fontos az, hogy Széchenyi irataival és beszédeivel megadta a jogászoknak a kritika bátorságát. Megtanulták tőle, hogy a törvényekről nem csak descriptive kell referálni, hanem elemző, osztályozó és bíráló szándékkal is lehet feléjük közeledni. A Hitel, Világ és Stadium olvasása után a jogász is máskép nézett és látott, mint azelőtt, letett a latin nyelvről és hűséget esküdött a magyarnak, mint a törvényhozás és királyi törvénykezés nyelvének.

A minimum kivételével minden megvalósult, a mit Széchenyi valaha a magánjog terén tervezett. A közjog terén többet nyújt az 1848, mint a mennyit 1838 és 48 között Széchenyi reményelt, vagy éppen sürgetett. Sokat meghozott a márczius idusa, a mit szentesített az 1848 április 11 ike. A siker felett való örömeiben Széchenyi figyelmeztet a Kossuth érdemére.

A református Széchenyi ünneplése a mi kaszinónkban

hagyományos szokás. De a nemzet érdeke azt kívánta s így én azt szeretném, hogy Széchenyi kultuszában nőjön fel nemcsak a Nemzeti Casinó ifjúsága, hanem az egész hazai új nemzedék. Terjedjen ki a Széchenyi-religió nevelő hatása Dévénytől a fogarasi bércezig. Széchenyi műveiből állítsa össze a tanügyi irodalom a hazafiság kátéját, melyben megfelelő olvasmányt találjon az ifjúság. Ha Széchenyi lesz az egyik olvasott auktor, ő lesz egyike a nemzet tanítóinak, praeceptor Hungariae, jóslom, hogy az előnyére lesz a nemzetnek már azért is, mert Széchenyi nem egyoldalú, figyelmeztet arra, hogy a tudomány nem pótolja az erényt. Az ifjúság fokozatosan sok szépet, jót, igazat, hasznosat és hazafiasat fog tanulni Széchenyi irataiból és alkotásainak szelleméből és nagyobb szükségünk van erre, mint valaha, mert a kozmopolitizmusnak és a kivándorlásra kész ubi bene ibi patria iránynak álprófétái szaporodnak s már-már ablakaink alatt hömpölyögnek a nemzeti szín és szózat nélküli internationalis körmenetek s fel-felbukkannak egyes anarchista és nihilista fanatikusok.

Széchenyi hazafias eszméi lelkesítsék és fűzzék össze az egész nemzetet láthatatlan, de széptéphetetlen köteléssel. Ez a kötelék lépjen örökébe az una eademque nobilitas intézményének, a hazafias érzés, gondolkodás, cselekvés nemességével. Hűség a királyhoz, dinasztiahoz és hazához, mert Széchenyinek egyik alapdogmája, hogy Magyarország függetlensége, melyre királyaink a koronázáskor megesküsznek, távol áll az elszakadó törekvésektől s a magyar nemzetállam teljes kiépítése legbiztosabban halad, ha dinasztikus hűséggel párosul. Ez a dinasztikus minden hű fia, mert hűtlent nem tűrünk, szívből, lélekben legyen a szent korona tagja: membrum sacrae coronae.

Az Akadémia czimerpaizsán szíved választottja, egy bájos hő'gy Hébeként emeli a nektárral telt serleget s nyújtja a lég királyának, a magyart jelképező sasnak. A Kaszinó nemtője is nyujtsa áldozatként a hála és elismerés serlegét a te magasröptű szellemednek. A te glóriádra áhítattal emelt billikomon eme vigasztaló ígék olvashatók: „nem halt meg az, a ki honfitársainak emlékezetében él“. Te hazánk regenerátora! a mi hálás emlékezetünkben élsz! Halhatatlan szellemed maradjon hiven mivelünk mindnyájunkkal. Hazafias tetterődnék példája buzdítsa a magyart, hogy Szent István birodalma virágozzék, mint szabad, művelt, gazdag, hatalmas királyság, melynek egén jóslatod szerint mindig gyorsan következék: borúra derű.

NEGYVENKETTEDIK SZÉCHENYI LAKOMA.

1905. február hó 12-én.

Szónoka : *dr. Darányi Ignác.*

Tisztelt uraim! Az 1860. évi husvétvasárnap gyászba borította nemzetünket és e nemzeti gyász minden magyarnak külön gyásza is volt. Széchenyi még halálával is nemzete ügyét szolgálta. A gyász érzete és egységes megnyilatkozása fölébresztette a magyar nemzet önértetét és a jövőbe vetett hitét. Széchenyi halála — nem hiába a feltámadás ünnepén következett be — jobb idők beálltának hajnalhasadását jelentette a magyar alkotmányosságra nézve. Egyik legrégibb gyermekkori visszaemlékezésem ez időkre vezet vissza. Az Akadémia Széchenyi emlékezetére nagy rekvimet tartatott. Én, mint fiatal tanuló német iskolába jártam, s az osztályfőnököm, Hölzl József, alsó-ausztriai születésű tanár volt. A Széchenyi-rekvimen okvetlenül jelen lenni óhajtottam. De az akkor németnyelvű budai gimnáziumban aznap is előadást tartottak. Nem minden skrupulus nélkül fordultam osztályfőnökömhöz, hogy aznapra adjon nekem szabadságot. Visszautasító válaszra voltam elkészülve. Ő azonban elérzékenyült, megölelt és készségesen adta meg a kért szabadságot. Voltak az idehozott Germanizálók között is jó emberek, kik, bár csak szívük belsejében, de megértették honszeretetünket. Később volt az akadémia emlékünnepe; azon színről-szinre együtt láttam először életemben egész Magyarországot, oly férfiak egész seregért, a kiket addig csak könyvből és hírből ismerhettem. És mikor fölemelkedett a koszorus költő, Arany János, hogy elszavalja az ő halhatatlan költeményét Széchenyi emlékezetéről és ama tételhez ért, hogy: „Az első rémület kétségbe vonta, van-e még a magyarnak Istene?” — szem nem maradt szárazon és minden szempillán ott ült az az igaz gyöngy, mely az érzés mélyéből fakad.

A letűnt század első fele a mi ébredésünk, a mi ujjászületésünk korszaka volt. A gondviselés nagy időkben nagyférfiakkal ajándékozta meg a nemzeteket. A magyar nemze-

tet is e nehéz időkben nemcsak a politika, hanem az irodalom terén is oly jelekkel áldotta meg, a kik még késő századok előtt is tündökölni fognak. A magyar politika e korszakban egy triaszt uralt: Széchenyit, Deákot és Kossuthot. Egy illusztris hazánkfia, ki szintén már megtért őseihez, Somsich Pál, e kort és törekvéseit úgy jellemzi, hogy Széchenyi Magyarország népét mindenek előtt értelmessé, szorgalmassá s ez által vagyionossá, a mennyire lehet, gazdaggá kívánta tenni, ama meggyőződésben, hogy ez esetben a társadalmi és politikai szabadság magától fog minden rázkódtatás nélkül bekövetkezni. Egy szegény nép szerint sohasem lehet szabad, annál kevésbbé nagy, mert gyöngé és mint ilyen, közvetlenül vagy közvetve szolgálja marad az erősebbnek. Széchenyi gyakran hivatkozott Angliára, a melynek kevesek az alkotmányos szabadságot biztosító írott törvényei, de ki-merné azért kétségbevonni Anglia szabadságát? Deák és Kossuth nagy sulyt fektettek az értelmi fejlődésre és anyagi gyarapodásra, de ezeknek elérhetésére conditio sine qua nonnak tartották a köz- és magán, a politikai és társadalmi szabadság megteremtését. E nélkül sem az értelmi fejlődést, sem az anyagi gyarapodást elérhetőnek nem tartották. A mi a magyar történet e három nagy alakjának irányzatában a negyvenes évek küzdelmei alatt és a későbbi fejlemények közben eltérő volt, az többé-kevésbbé ma is az aktuális politika keretébe vág. E kérdéseket érinteni nem akarom. Dicsőült alapítónknak is az volt a rendelése, hogy e falak közt ne azt keressük, a mi bennünket politikailag elválaszt, hanem azt, a mi társadalmilag összekapcsol. De az, a mi dicső triászunk küzdelmeiben és törekvéseiben, eszméiben és érzelmeiben megegyező volt, az a magyar nemzet közös és osztatlan öröksége, a melyhez e haza minden fiának egyenlő joga van és e jog érvényesülésének annál kevesebb az akadálya, mert ez az örökség hasonlít ama forrásokhoz, melyek időtlen időkig ki nem apadnak s melyek annál gazdagabban bugyognak, minél többen meritenek belőlük.

De, tisztelt Uraim, ez a nap ne legyen egészen Széchenyi István emlékezetének szentelve. Hisz éppen most nyolcvan éve, hogy az ő csillaga feltűnt hazánk sötét égboltozatán; éppen nyolcvan éve, hogy kilépett a küzdőterre a magyar Akadémiára tett hatvanezer forintos adományával, nyolcvan éve, hogy minden hazafi szeme örömmel és reménynyel irányult rá. Tévedés azt hinni, hogy Széchenyi csak materiális irányban indult s hogy az anyagi jótétet végcélként tekintette. Ő a szellemi és erkölcsi gyarapodást legalább is egyenlő, sőt még magasabb színvonalra helyezte, mint az anyagi gyarapodást és mind a kettőt együttvéve eszköznek tekintette, hogy hazánkat a „hatalmas országok közé“ emelje. Az ér-

telmes munka volt jelszava; ezáltal kívánt vagyonosakká s mint ilyeneket aztán valóban szabadokká tenni bennünket. De tudta azt, hogy sem gazdagok, sem szabadok nem lehetünk, ha a magyar nép nagy rétegeit az alkotmány sáncai közé be nem vesszük. A hogy ő ezt a magyar népet, a kisembert, a kinek sorsa, gondozása ma már minden párt programjába be van állítva, mennyire szerette, szabad legyen egy kis reminiscenciát fölelevenítenem. Midőn a nagy kolera pusztított Magyarországon, 1831 július 24-én, cenki jobbágyaihoz szöveget intézett, a melyben a következőket mondja:

Én pedig fogok atyai kötelességem szerint, a meny nyiben tehetségemben lesz, rólatok gondoskodni s Isten után, remélem, jó sikerrel; de ha az egek Ura másképpen rendel, a veszélyben veletek hiven fogok osztozni.

Ugyane szöveg egy más helyén azt mondja, hogy jobbágyaival élni, halni kíván. De visszatérek tárgyamhoz. Tudta és érezte azt Széchenyi István, hogy sem szabadok, sem boldogok nem leszünk, ha le nem omolnak ama válaszfalak, melyek embert embertől elkülönítettek, ha meg nem dőlnek a fönnállott kiváltságok, ha széttagolt részek és osztályok helyett egy egységes magyar nemzetet nem tudunk alkotni. Gyönyörűen írja Eötvös József báró Széchenyiről: „Ha volt magyar, kiről elmondhatjuk, hogy nem egy vidéknek, hanem hazájának, nem egy osztálynak vagy pártnak, hanem nemzetének élt, akkor ő volt az.” De Széchenyi a politikailag egységes magyar nemzettel nem látta a föladatot elérve; ő minden téren közös munkában kívánta egyesíteni a magyar nemzetet, és ezért az erőknék koncentrálását hirdette. Szerinte „a jó építőmester nem engedi, hogy minden ember egy egy nehéz kő mellé álljon s annak emelgetésével hasztalanul fogyasztsa erejét, vagy megszakadjon, hanem valamennyi ember erejét egy kő fölemelésére egyesítse.” Az erőknék közös célra való egyesítése és ez által hatásuk megsokszorítása: ez volt az ő célja; így képzelte, így álmodta ő a dolgozó, a fejlődő, az emelkedő Magyarországot.

De volt még egy erény, melylyel nemzetünket óhajtotta, feldiszipve látni. Ez az — eszély. E szó még eredetét is neki köszönheti. Az Akadémiában pályadijat tűzött ki a német Klugheit szónak a magyarba való átültetésére. A pályadijat Szemere Pál hirneves írónk az azóta közhasználatuvá vált: eszély szóval nyerte meg. E pályázat kiírása egyebet is jelentett. Széchenyi ezzel tanácsot is adott nemzetének késő időkre, a midőn ő már nem lesz többé.

Előtte e kehely. A midőn dicsőült alapítónk e kehelynek ezt az emlékezetes rendeltetést adta, érezte már, hogy ő az utókor által így fog jellemeztetni: „Ilyen vala ő, megtörve

a sors által, de nem változva: — mintha csak azért tartatnék fön, hogy miként egykor azáltal, mint honáért tett, ugy most azáltal, mit honáért szenvedett a legtisztább hazaszeretnek legmagasztosabb példánya legyen.“ A ki, mint ő, végigjárta a küzdelem, a szenvedés és az önfeláldozás Kálváriáját; a ki, mint ő, „szive vérét“ áldozta ama szent eszmének, a melynek élt, annak joga volt azt a rendelést tenni: „Ezt tegyétek az én emlékezetemre.“ De azért ő akkor is nem önmagára, hanem — hazájára gondolt. Tudta és érezte, hogy ha az ő emléke fényénél évről évre meggyújtjuk a fáklyát, ez a szövétnek csak a honszeretet szövéténe lehet. Azt gondolta és azt akarta hogy ha valaha a közügyek szolgálatán elcsüggednénk, vagy a nemzet jogainak védelmében meginganánk — akkor az ő emléke és annak felelevenítése legyen az az erő mely talpra állit és felegyenesit bennünket.

Ennek a helynek a tartalma tokaji asszu: a borok királya, mely egyedül áll társai közt, külön sajátságaival, rokonok nélkül. Olyan, a milyen a magyar faj. Kevésbe mult, hogy e kincset elveszitsük. A filoxera elpusztította a tokaji hegyeket is; de a magyar életrealóság. Széchenyi tanításait követve, újra virágzóvá tette a kopár bérceket. Ilyen munkával ünnepejük leghivebben Széchenyi emlékeztét. Ennek a bornak a tüze onnan eredhet, hogy a földet, melyen termett, a hazáért és szabadságért elhullott hősök vére öntözte. Ennek a bornak különös sajátsága, hogy hideget, meleget egyaránt tür, külső befolyás nem érinti. Olyan, a milyen a férfi jelleme kell hogy legyen, aequalis in omni vitae genere; olyan, mint a milyen Széchenyi István jelleme volt. Ennek a bornak az a sajátsága, hogy az idők folyásával értékében csak emelkedik, ugy, mint a mi dicsőült alapitónk, kinek „nőttön-nő tiszta fénye, a mint időben, térben távozik.“

Tisztelt uraim! Midőn egy családban nehéz és kényes kérdések vetődnek fel, összeülnek a családtagok, egymásra néznek és önkénytelenül föltekintenek a falon függő képre, mely az elköltözött családfő vonásait örökíti meg s mintegy kérdőleg néznek rá, hogy vajjon mit szólna ő, ha beszélhetne? A nemzetek is komoly napjaikban nagyjaikat és azok szellemét vannak hivatva segítségül hívni. A mit a költő a gyermekszeretet apológiájaként oly szépen megírt, azt travesztálva mi is nem kevesebb joggal mondhatjuk a nagyjainkról: „Oh, a sir sok mindent elföd: bút, örömet, fényt, szerelmet; de ki hazáját szerette, gondját sir el nem temette.“ Forduljunk mi is a megdicsőült Széchenyi István gróf szelleméhez.

Széchenyi István, tekints le ránk. Verőfényes napokon óvj meg bennünket az elbizakodástól és tanits bennünket

mérsékletre ; borus időkben pedig, ha sötét fellegek száll-
nának a három bércz és négy folyó honára, akkor te légy
a lángoszlop, a mely fénylik és világít nekünk. Ha nem
látnók az irányt, ha nem találók az utat, melyet kövessünk,
ha nem ismernők az ösvényt, melyet taposunk : akkor a te
szellemed vezessen bennünket. Az repüljön előttünk, mint
elődeink előtt repült a turul-madár . . . Széchenyi István
emlékére emelem poharamat.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Mit akar Szemere Miklós?

Írta: Egy Hazafi.*

Mit akar *Szemere Miklós*? Ezt a kérdést méltó felvetni. *Szemere Miklós* épp úgy, mint *Széchenyi István*, a látható szárnypróbálgatások nélkül lépett erős fegyverzettel a porondra.

Készült pályájára, nézett, figyelt, tanult, sokat tud, mélyen érez, világlátott a haza javára. Gondolkodása a valódi nemes gondolkodás. Érzései kétségbevonhatatlanul hazafiasak. A Szemerék államférfiúi, költői és bölcselkedő tehetségei egyesülnek benne. Nem inog. Biztosan jár. Amit írt, mondott, csupa gondolat. *A sas könnyed röpkülésű, mégis levegőt tisztít.*

Nem nemzetközi politikussal állunk szemközt, de a valódi magyar faj kiváló képviselőjével, aki *hazafi a szó szoros értelmében*.

Széchenyi István óta alig találunk olyan embert, mint ő, ki amit *tett*, *önzetlenül tette*. Csakis a hazáért, a magyar fajért.

Agyából dusan pattantak ki a sokféle eszmék.

Szemere Miklós ott kezdi a honmentést, a hol kezdeni kell: az ifjuság lelki és testi, különösen katonai nevelésénél. Az ifjuságon épül a haza jövője. Amit még el nem rontottak, ép és valódi, az a hasznos anyag. *Szemere Miklós* nem tehet róla, ha a mai ifju nemzedék még nem olyan, mint ő szeretné. Az ő eszméit korán, 12–15 éves cseperedőkbe kell beoltani. Itt kezdje, ezekre vesse a legfőbb gondot.

Szemere Miklóstra a közfigyelem akkor fordult, midőn a Széchenyi-lakomán, mikor szerinte a legelesebbek fáztak a billikom felemeléstől, *felemelte, nem reszkett kezében*. Hogy jól ismerte a mostani állapotokat és a múltét, bizonyítja nyitják szavai:

„Azonban a (régibb) generációkban, tisztelt uraim megvolt a „*virtus*“. Tiszta volt az agy, lelkes volt a szív és aczélosak az izmok! Ős termésköből építhetett Széchenyi

* Mi, kik belemerültünk Széchenyi lelki világába, örömmel látjuk, hogy azokból az erkölcsi erőkből, mint áldozatra és tettekésség, haza és magyar fajszeretetből, melyek az ő életének, tetteinek voltak rugói, Szemere Miklós bőven részesült.

Isván; ha ma akar építeni valaki, annak az új Széchenyinek a mai nemzedékben csak jó, ha vályog lesz rendelkezésére.”

Kikelt az ellen, *hogy nem jutalmazzuk az erényt s nem büntetjük illően a rosszat*. A politika, a bűvös szócska fed mindent. Nem is tér be ebbe a csárdába. Panaszolja, hogy a dicsfény a mai nemzedéket hidegen hagyja, de reméli, hogy Széchenyi dicső emléke felviruland százados álma felett.

„Erre üritem a kupát és jobb jövődre, *mert nem boldog a magyar*.”

Ezzel a szállójáéval Szemere Miklós eljegyezte magát a népszerűséggel. Ősi nevét szárnyára vette a hir. Hinni, remélni kezdettek benne és nem csalódtak. Minden rohamosan következett, sikerét örömmel látták és növekedett, nem fogyott erkölcsi sulyban.

A pohárköszöntő hatásával kezdtük az ő jellemzését, pedig már akkor irodalmi babér is övezte homlokát, de miután műveinek célját sorban akarjuk ismertetni, ezekben lerakott eszméit, beszédeiben kifejtett terveit, óhajtásait, a pohárköszöntőt tettük elsőnek a sorrendbe.

Miért?

Mert a lerombolt tekintély, az elbukott tisztesség, a haza boldogságának veszte, az ősi virtus hanyatlása hívta küzd-
térre *Szemere Miklóst* s miután nem boldog a haza, írásban, szóban, tettben utat jelöl a haza boldogítására.

Utjelölésben első munkája, *Fair Play = Tisztességes játék*, a neveléssel kezdi az irányt mutatni és az angol iskoláról beszélve, megjegyzi, hogy *a hazudozásnak nem melegágya*. Szemere Miklós a hazugság legnagyobb ellensége és élénk állítja a multat, amidőn *le nem tértek* az igaz utról. *Arany volt a szó, szinarany a tett*. A hazugság ellen izent hadat, mely tombol minden vonalon. Őva int ettől, mert *furfanggal, ravaszsággal, hazudozással csak rövid távolságra lehet menni, dicsőség nélkül*.

Erről elmélkedve, jelzi: „*hol az alap nem gránit*, az emelet is ingatag.” „A morált (erkölcsöt) kihagyom a játékból, a közügyek terén nálunk ma nem divatos czikk, de megköveteli maga a száraz, számitó gyakorlatiasság hogy egy valódi államférfi portékája, melyet kínálgat, reális (igazi) legyen. Olyan legyen, amilyennek hirdeti. Egy józan politikus szavainak ígéreteinek összhangban kell lenni az igazsággal és igazmondással.”

Örök igazságokon épültek föl nagy államok: a *virtuson*. Így virágoztak és boldogultak a nagy nemzetek. Amely közférü delejtiúje nem ez, az rossz mesterember.”

A hazugság kiirtása. Ez egyik sarktétele Szemere Miklós törekedésének, mert úgy látja hogy: *Játékban van egy nem-*

zet szelleme.“ Idézi egyik őse, *Szemere Albert* — a mult század elején követ — verssorát:

Jobb tört igaz ügyért egymásba szegezni,
Mint a rosszban megegyezni.“

Majd így folytatja és végzi ezt a könyvét

„Ellenségeink, ha betekintenek ma a magyar hazába, valóban kaczaghatnak, mily módon küzd a magyarajku állampolgár — a német-, a tót-, az oláhajku állampolgár, a katolikus, a protestáns — ádázul egymás ellen.

Nem szerető polgártárshoz méltó fegyverek ezek. *Nem a szeretet vallása uralkodik ma nálunk.* És tegyük kezünket szívünkre, kérdezzük: hová vezet? A romlás lejtője ez!

Holott együtt kellene dolgoznunk őszinte odaadással, válllvetve szegény hazánk javára.

Hozzátok szólok, igaz hazafiak, a kik sziveteket magasan hordjátok, akiknek a haza fogalma szentség és nem „ubi bene, ibi pátria“ (ahol jó megy dolgunk, ott a hazánk).

„Fair play“ a közügyek terén, magyarán „tisztességes játék“ kell nekünk a politikában. Messze ragadták már is az önző szenvedélyek a gyengébbeket.

Hol a közszellem át vagy on hatva a *hazaszeretettől* az *igazságérzettől*, ott ilyesmi, mint nálunk ma, nem történhetik.

Ébredjete fel ti hivatottak, kik lethargiában (tespedés) szunnyadoztok, lépjete ki honfiui ihlettel a küzdőterre. Gondoljatok a nagy vallásháboruk híres svéd tábornokára, aki így szólott fiához: „*Nem tudod kedves fiam mily kevés bölcsességgel kormányozzák a világot.*“

Ne legyetek szerények, édes barátaim. Akarat kell, honfitűz és győzni fogtok.

Ne féljete, hogy számszerint kevesen vagyunk. Az örök igazság győzedelmeskedik! Többet ér egy férfi száz rab-szolgánál. Az *igaz bátrak* megreszkettetik az álnok világot.

Agincourtnál Plantagenet Henrikhez léptek vezérei a tengernyi francia sereg láttára, mondván; „kevesen vagyunk fel-ség“ „*Elegen vagyunk a dicsőségre*“ volt Henrik király válasza.

És győzött Anglia.

Ezekkel a szavakkal zászlót tűzött ki *Szemere Miklós* és hívta a harczra a hazugság ellen az igaz bátrakat az álnok világ ellen. És az álnokság, hazugság bástyájának szegezte fegyvereit.

Az igaz bátrakat *Szemere Miklós* az ifjúságból akarja nevelni, ezért fűzte gyöngysorba gondolatait „*Fiatal véreim*“ című munkájában. Az angol nevelést, mely lelket, szívet nemesít, testet edz, tüzi ki példaképpül. Vivás, lovaglás, fürdés és mindennemű testedzés a fő, amellet a táncz mely a léleknek nemes lendületet ad. Katonának kellene nevelni

fiainkat. Ez a legesleggyengébb oldalunk, hogy nem tesszük századok óta.

Milyen legyen a fiatalság? Erre így felel Szemere:

„Legyen a fiatalság először is *jellemes*; ha sokat tanul-tak annál jobb.

A haza megvédésére és a nők gyönyörűségére, boldogítására születtek ők.

Legyen lelkük tele hévvel és térdük ne hajoljék e földön, csak az Oltár, az Igazság és a Szép előtt.

Legyenek először emberek, aztán jó magyarok. Legyenek először emberek aztán jó kereszténynek

Ez azonban nem zárja ki, hogy aki más sorrendben gondolkodik, igen derék férfi ne lehessen.

Csak őszinték becsületesek legyenek, minden hátgondolat nélkül.

Ne úgy gondolkodjanak, amint éppen momentán (a pilanatban) magát a humanizmus (emberszeretet), a vallásosság vagy a hazafiasság kifizeti.“

Nem éppen ilyen az ifjuság, mert szerinte a főváros az ifjuságnak hazafias lendületet nem ad. A fővárosi élet korai szinpada sok ifjut letör. Az egyetemek *fősúlyát vidékre kell helyezni*, azaz tiszta erkölcsű és levegőjű helyen neveljék az ifjuságot. Lehetne bátran alapítani egy új egyetemi várost. Itt neveljék aztán az ifjuságot úgy, hogy *di-csőség kövesse a virtust*.

Nevelési elveit melegen, hazafiasan köti az ifjuság szívére Szemere Miklós és egy kérdéssel fejezi be:

Csodálkoztok úgy-e, fiatal véreim, miért beszélek enynyit? Kérdeztek, édes véreim, miért szólok hozzátok „Tárogatóval”? Hát csak azért teszem, mert szeretlek Titeteket, mert szívetekhez, leketekhez akarok szólni magányomból. Szólok, mert szeretem fajom és akarom, hogy éljen szabadon, boldogan, ne vesszen el.

Szólni készlet szívem, parancsolja eszem, szükség van rá, a magyarok Istene úgy segítjen.“

És Szemerét szíve tovább készítette, esze többet parancsolt és *Ideál* (Eszmény) című művében négy nagy társadalmi kérdésbe markolt: *Szabadkőművesség. Sajtó. Judaizmus (Zsidóság). Szocializmus.*

Felemelők a bevezető sorokból ezek is:

„Amint éretted lángol a kebel, úgy dobogott minden magyar ember szíve, ha „*ideáljáról*:“ *Istenről, Hazáról, Szabadságról* szól az ige.

Ilyennek festették a magyart régen.

Őszinteség, lovagiasság, hölgytisztelet, hazaszeretet, szabadságszeretet, vendégszeretet voltak azok a vonások, ame-

lyek ékesítették a magyart és kedvelt, népszerű alakká tették a világon.

Nem a magyar beszéd, a magyar szó (amit az idegen akkor sem értett, ma sem ért) tette a magyar embert magyar emberré, de a magyar tulajdonságok.

Igenis, hála Istennek, kelléke ma már a magyarnak a nemzeti nyelv is, de nem ez a fő dolog. A lényeg nem ez. Ez csak a forma.

Nem nyelvükben különböznek főképp a nemzetek, de még inkább nemzeti jellemükben. Aki utazott, tudja ezt bőszégesen.

Mert ha megtanul valaki magyarul, vagy ép nevét is megmagyarosítja — nagyon dicséretes dolog mindkettő — azt hiszik sokan, már magyar is. Pedig, ha e külsőséghez nem járulnak a nemzeti tulajdonok is, csak „magyarka” még az.

A szabadkőművességről is mond őszinte szavakat.

„Ám próbáljon valaki nálunk, teszem egy jótékony hölgy, a szenvedő emberiség javára egy „betegsegélyző egyesületet” alapítani, addig emberbaráti egyesülete meg nem fog nyilhatni, amíg az alapszabályokat helyben nem hagyja a felsőbb hatóság. Titkos társulatok pedig egyáltalán tiltva vannak. Annyit tehát ebből megtanultunk, hogy alapszabályaikra a törvény hatálya ki nem terjed.” „Amit titkolnak, az vétkes. A világért sem akarnám ezt a hatalmas szabadkőművesek működésére alkalmazni, nehogy megharagudjanak, de okvetlen tartoznának önmaguknak is azzal, hogy ilyes gyanunak a látszatát is elkerüljék és ezt a legkönnyebben elérnék, ha némi nyilvánosságot adnának működésüknek.”

A sajtóról, az újságírásról elmélkedve, kijelenti: „hogy legnehezebb a *hazugságok* ellen küzdeni, mert a hazugságok mögött mindig nagy magánérdekek rejlenek; különben nem lett volna érdemes a hazugságokat ki sem találni stb.” „Ha a sajtó férfiai mind hivatott férfiak volnának, akik föl-fogják a helyzet magaslatát, nem lenne semmi panasz. Ez alatt nem azt értem és nem arról akarok szólni, hogy nyelvünket sokan rosszul írják — ez csak a firma — de hogy sok esetben nincsenek sem képzettségileg, sem erkölcsileg kvalifikálva.

Akarjon valaki nálunk orvos praxist kezdeni, fáradságos tanulmányokat kellend tennie, kemény vizsgákon kell átmennie, nehogy az embereket gyógyítás helyett elpusztítsa. Próbáljon valaki gyógyszerész lenni, vizsgákat kell tennie, nehogy a közönséget megmérgezze.

Újságcikket írhat bárki, hinthet szellemi nadragulyát akárki, bolonduljon meg tőle, aki akar. Az újságíráshoz nem kell semmi vizsga, nem kell semmi minősítés. Szenved ez-

alatt az igaz hirlapírók tisztelt kara, de szenved a nagyközönség.

Egyéb ujságíró bajokra is mond Szemere orvosságot. *Álnév alatt senki ne írjon*, igen érdekes lenne tudni mindig, ki beszél hozzánk? A leeresztett sisakrostély a középkor és a fejedelmek divatja.

„Ha egy ujságíró „mala fides“ (rossz hitben) hazugokat vagy rágalmakat terjeszt, elég szigorú büntetést nem tudnék reá, úgy mint a hamisan esküvőre. El kellene a hirlapírástól is örökre tiltani. Azok elől is örökre el kellene zárni közérdekből az ujságírás nyitott ajtaját, akik bármilyen haszonlesésből eredő büntettért már el voltak ítélve, mint például csalás, hamisítás.“

A zsidó kérdéshez is bátran szól: „Nálunk bizonyos morális (erkölcsi) bátorság kell erről a kérdésről szólni. Az ország hatalmasaival állok szemben, midőn róluk beszélek, azért emelt fővel szólhatok.“

Szemere kijelenti, hogy nem *antiszemita* és amint ez távol áll tőle, úgy nem zárkozhatik el a *jogos önvédelemtől*, ami egészen más dolog, és *igazi hazafiúi kötelesség*. Az önvédelem törvények által biztosítva van egyeseknek, nemzeteknek pedig a létfenntartás törvénye által egyenesen biztosítva van. A magyar szociológ (nemzetmentő), a magyar államférfiu *legelső feladata megvédeni, oltalmazni nemzetünket, fajunkat: a magyart*.

A zsidókról találó képet ad ebben a pontban: „Szenvedő marttyrok a zsidók ott, ahonnan jönnek, de nem azok többé nálunk. *(Oláh- és oroszországi zsidók.)* Üldözik Izrael szerencsétlen fiait a muszkák, az oláhok, ne csodálkozzunk azután, ne is vegyük zokon tőlük, ha ott, ahol ők kerekednek fölül, mint nálunk, fizetnek oroszért, oláhért, lengyelért nekünk. Zsarnokok és náluk nincs kegyelem.“

A vérvegyülésre ez a véleménye:

„Megengedem én szívesen hogy az élelmes zsidó és a bátor, de lusta keleti vérű magyarból származó vegyült vérű nemzedék olyan lesz, hogy vitézségben el fogja homályosítani a görögöket, szerénységben felül fogja mulni Szent Lászlót, élelmességben pedig le fogja főzni az egész globust (földtekét).“

A legrokonszenvesebb első nemzet leszünk a világon. Tudom, be is van bizonyítva, még mielőtt megszülettek volna.

Örömmel várom azt a pillanatot, hogy majdan, ha addig élek, gyönyörködjem bennük. De egyéni ítéleteimet föntartom szerényen akkorra, ha már fel is nőttek, ha látom.“

Szemere Miklós kimondja azt is, hogy „*a zsidóság tar-*

tós uralomra képtelen, mert hiányzik benne az uralomra hivatottság főkélléke: a méltányos igazságosság.

De igenis várható a judaismustól esetleges zsarnokság és félek, senki sem alkalmasabb erre, mint a magyar. Elő van már készítve kellően a szolgaságra.

Gyógyítani akar és nem gyűlölködni:

„De Isten mentsen, hogy érzelmet vegyítsünk a judaismus *delicat* (finyás) kérdésébe. Targyaljuk az ügyet higgadtan, jóindulattal, legyen agyunk tiszta, szívünk higgadt. A *gyűlölet a legrosszabb tanácsadó*. Őrizkedjünk nagyon az antiszemitizmustól, mert az részünkről politikailag is nonsens (képtelenség) volna.“

Tanácsolja:

„Csak annyit fogadjon belőlük az állam, amennyit a nemzet teste föl tud szivni, mert különben többé nem magyar, de zsidó nemzet leszünk.“

Tehát higgadt, komoly védekezés az orvosság.

„Jelenleg különben a judaismus kérdése akut (időszerű) módon nincs nálunk a fölszínen. Elfoglal bennünket egészen a szomorú agrár szocializmus. Legföllebb annyiban jön szóba, hogy, mint értesülve vagyok, a *szocialista mozgalom központi vezetői zsidók*.“

A szocializmust is szeretettel tárgyalja Szemere Miklós és enyhítésére módot is jelel.

Ezt a betegséget, ezt a tévutat orvosolja lehetőleg humanus atyai eszközökkel, de minden áron a kormány. Szivlelje meg jól az ügy egész nemzeti horderejét.

„Néhány éve megkezdettük égető szükség nélkül, tisztán „elvi“ szempontból az elkeresztelési vitát. Aztán folytattuk vigan. Behoztuk a „polgári anyakönyvek vezetését“ és a „kötelező polgári házasságot“, tisztán a szívünkhöz nőtt izraelita polgártársaink kedvéért. Nem vitatom, szükségesek voltak-e az utóbbi reformok, az sem vajjon korszerűek voltak-e, de azt pozitív (igazán) mondom, hogy megregdrágába kerültek és kerülnek ma is.

Amde a szocializmus ellen föllépni, intézményeket létesíteni, hogy a társadalmi rombolás még tovább ne terjedjen, hogy a hitét vesztett nép előtt egy „Ideál“ ragyogjon: ez ma égető országos érdek.

A magyar földmivelő nép szellemi és lelki világának gyujtani igazfényű szövétneket, elsőbb dolga ma a magyaroknak minden egyébnél, mert etikus (jó erkölcsű), egészséges gondolkozású nép az állam alapköve.

Ha a szeretet törvényét nem találják államférfiaiink elég jó basisnak, hogy arra állva fölvegyék a harczot a terjedő szocializmussal, ám találjanak ki mást és arassanak vele kormányművészi diadalt.

Ne contemplálják az esetet az erdélyi ember sajátosságos souverain (fejedelmi) megvetéssel a magyarországi emberek és viszonyok iránt, de ethikai magaslatról tárgyalják mindig a nagy sociologiai kérdést. Zsandárral, Manlicherrel dönten, ebben alig tanácsos. A nép fanatikus (ingerült). Ez nem képviselőválasztás.

Részemről hódolok a leghumánusabb (legemberszeretőbb) elvnek, a szeretet törvényének, én megvallom, „*keresztény vagyok.*“

Kevés ember meri mondani, hogy *keresztény, Szemere Miklós* a keresztény mozgalmaknál ki is mutatta, be is bizonyította. Nem gyűlöli a zsidót, védekezni akar ellene, de határozottan *óhajtja a kereszténység összetartását és tulsúlyát,*

Kitüntette ezt a keresztény ifjuságnak az egyetemen a kereszt meggyalázására indult mozgalmánál. Ő *kálvinista keresztény,* a kálvinistáknak nem külső jelvénye ugyan a kereszt, de ennek megsértése felháborította őt is és az ifjúságot erkölcsi tekintélyével támogatta. Megalakult előbb a *Szemere Miklós asztaltársaság,* majd a *Szemere Miklós-társaság* és Szemere Miklós s a magyar ifjuság között benső kapocs keletkezett.

Szemere Miklós ma az ifjuság vezére. Csak mint *igaz bátrak* követhetik azt a zászlót s ha kevesen is, de elegenden vannak a dicsőségre.

Az ifjuság Szemeréről a „Magyar ifjuság és Szemere Miklós“ című művében így vélekedik:

Szemere Miklós az 1897-diki Széchenyi-lakomán mondott pohárköszöntőjével fölrázta a magyar közvéleményt. Azok, kiket a szónok vádjai az Achilles inon sebesítettek meg, fölszisszszentek — védelmükre a kormánypárti sajtó sietett, amely tulbuzgóságában még Szemere személyét sem kímélte meg a legdurvább támadásoktól — azok pedig, kik évek óta egy fölszabadító szózat után áhitoztak, föllelkesülve üdvözölték a bátor szókimondót. A sajtó hullámozása lassankint lecsillapodott, a fölzaklatott nemzeti lelkiismeret megnyugodott, ámde a szónoklat hatása nem tűnt el. Szemere minden szava az életből volt merítve, pohárköszöntőjében az élet közvetlensége lüktetett. Csak Petőfi költeményeihez hasonlíthatjuk ezt a szónoklatot. Ily szavak nem vesznek el sohasem hatásukat. 1897-ben a férfiakat lelkesítették, most a magyar ifjakra gyakorolták vonzó és éltető befolyásukat. A kereszt-mozgalom juttatta ezt a gyöngyszemet a magyar ifjak kezébe. Az 1897-diki Széchenyi lakoma pohárköszöntője újra szárnyra kelt és fokozott nimbusztól (dicsfénytől) körülragyogva járta be a magyar hazát.

A gárda, melyről Justh Béla ódájában azt állítja, hogy

mindig tetre készen várja Szemere vezényszavát, most meg százszeresodott. A magyar ifjuság sorakozott e gárdához. Hiszen Szemere szözeatai: a „Fiatal Véreim“, „Ideál“, a „Fair Play“, Tinektek szöl, Magyar Ifjak! a Széchényi-pohár-köszöntő mintegy csak alapvonásait tartalmazza annak a képnek, melyet Szemere különböző irataiban a magyar köz-élet romlottságáról festett. Tinektek, Magyar Ifjak, mutatja Szemere a kivezető utat! Elétek tartja azt a tükröt, melyben a magyar ifjusági élet ezernyi félszezségét kirivóan láthatjátok! Ez a tükör az angol ifjuság élete.

Egy világlátott férfiu, ki házájának ifjuságát szereti és boldognak kívánja látni, tárja ki Elöttetek gazdag életének dus tapasztalatait. Egy uj világ nyilik meg előttünk, amelyben a társadalmi érintkezés fejlettebb fokon áll, amelyben az ifjak erősek és életvidorok s hol a jellemet mindenekfölött becsülik!

Ez a világ eddig előttünk zárva volt; Szemere kitárta kapuit. Lépjünk be! Legyen mindegyikünk egy központ, amelyből a magyar ifjusági élet regenerálásának (ujjáteremtésének) munkája sugárszerűen indul ki; segítsünk annak, ki egy ifjusági életet akar teremteni! Valósítsuk meg Szemere tanácsait és ha majdan a magyar ifjak élete közeledik az angolokéhoz s a haza ezáltal évenként ezer és ezer jellemben edzett és testben erőteljes polgárt nyer, akkor az utókor mély hálával fog egy nevet említeni, amelynek viselője ennek az átalakulásnak kedvezményezője volt; e név: *Szemere Miklós.*“

Szemere Miklóst a tasnádi kerület választotta országgyűlési képviselőjévé. Az országgyűlésen mindjárt első felszólalásával gyarapodott hirneve. Beszédjének veleje az *otthonvéde*s volt. Oszlopos alkotást látna abban, ha az otthonvédő törvénynyel ajándékozná meg a kormány a *föld népét*, azt a népet, amely adójával fedezi a közkölteégeket és vérével megvédi a hont. A 10 – 20 – 50 stb. holdas birtokot ne lehessen sem elidegeníteni, sem meg nem osztani. Ezzel ezer szocziális bajt orvosolna a kormány és kiérdemelné a nemzet háláját.

Másodszor 1902. április 12-én a közoktatási tárcza tárgyalásánál szölt általános tetszés mellett az *ifjuság neveléséről*.

Azt kívánta, hogy az ifjuságot *ne csak tanítsák, de neveljék is*. Kimagasló volt szónoklatában, hogy a főváros burkolatköve hideg talaj a lelkes fiatalságnak, illusióikat (álmaikat) rajta feledik. Csak azt tanulják meg korán, hogy az arany fajsúlyánál fogva a mindennapi életben is lenyomja a mérleget.

„Ami pedig a szellemet illeti, lehet, szereznek egy kis nagyvárosi opportunismust (élnitudást), ragad az hamar és meghajtja az ifjak hátgerinczét már zsenge kortól, mint szél a nádszálat

Fővonása pedig az alkalmazkodó sima önzés a szivben és a „haza mindenekelőtt“ az ajkon.

Nem ellenőrizhetik a nevelést, az ifjúságot elvonják mindenféle nem épületes szórakozások a tanulástól. A mai nevelés veszélyes, mert elégedetlen polgárokat nevel, károkat okoz, ha a közügy vezetése kezeikbe kerül. *Szemere* azt akarja, hogy a *közügyek vezetői vagy ősi javakból élők, vagy a szegénységet túrni tudók legyenek.* Neveljünk megelégedett, boldog embereket a hazának. „Az a mozaik (rakott kőkép), melyből a nemzet össze volt rakva, jó kemény, mint az ősrómai, eltartott egy évezredig. Hát hogy fényesen ragyogjon továbbra is: az ifju nemzedéktől függ. *Mi magyarok* oly kevesen vagyunk, hogy a minőségben kell pótolni a számot.

„Alapítsunk megfelelő helyen egy új egyetemet! A Kárpátok alján vagy a Balaton mentén, ahol jobban tetszik Egy új egyetemi várost internátusokkal (bennlakás és bennélés), egy új világot.

Teremtsünk egy olyan várost, hol az egyetem legyen az első, a tanulóság az irányadó és minden más mellékes.“

„És nagyobb kincse lesz ez a magyar nemzetnek, mint minden aranybányája Kaliforniának.“

Építse ezt az állam minél előbb, mert:

„Ha volt pénzünk hidat építeni, ami számtalan millióba került és neki vinni a Gellérthegy szikláinak, ahol a város tovább nem is fejlődhetik ha volt nekünk 34 milliónk beleépíteni az új parlament külső pompájába, aranymeszelésbe, csak lesz néhány milliónk befektetni a nemzet testébe, vérébe, a haza jövődjébe?“

Az angol nevelést azért emeli ki, mert az iskoláját végzett angol nem számít az államra, hivatalra, állásra.

„Az angol a gyakorlati életre van nevelve, önállóságra van szoktatva, talpra esik mindenütt, érvényesül mindenütt és tessék megnézni ami a térképen vörössel van jelölve, az angol. uralja majdnem az egész földtekét

Az angol úgy van nevelve, hogy neki a munka maga is sport (vetekedés), nem teher, nem is unalom.

Sir John Lubbock mondja igen jellemzően, *„hogyan az élet bajai közé természetesen nem számítja a munkát.“*

Edmund Demoulins angol leányokat kérdez a munkáról, és azt a feleletet kapja az angol missektől, hogy a munka nekik élvezet, mert az ember legyőzi vele az akadályokat, a természetet.

Az angol sport is csupa küzdelemből áll: evezés, football, cricket, lovaglás, mind harcz maga is és előkészíti az embert a küzdelemre.

Az angol egyetemeken épp úgy megvan a szellemi sport, azaz vetélkedés is a különféle klubokban. Vannak viták, felolvasások a legkülönbébb tudományos és társadalmi kérdésekről. Egyiknek egy, a másiknak más a sportja, amiben szívvel-lélekkel vetélkedik. Maga a tanulás a legnagyobb sport, azaz vetélkedés tárgya.

A munka szeretetét beoltani nemzetünkbe, mint vetélkedést, a legnagyobb vívmánynak tekinteném.

A sokat emlegetett és óhajtott legnagyobb foku élelmességet átültetni a magyar emberbe igen nehéz: a föld népe is oly gavallér, mint egy spanyol grand, de igenis be lehet és kell is vinni a munkaszeretet, nemcsak mint erényt, de mint sportot, megszokott mulatságot és mint ősi küzdelmet a természettel, úgy mint az angol nemzetnél megvan.

Ha azután ez a munkakedv, mint természeti ösztön és szükség belevan oltva a nemzetbe, pótol ez mindent és akkor nem féltem a magyart!

A létért vató küzdelemben az egyén boldogulásának első feltétele, hogy „jó állapot legyen“. Így mondja a nagy angol bölcsész, Herbert Spencer.

Áll ez a nemzetekre is tehát főgond legyen a nevelésnél a physicumra (a testre).

Párhuzamban mellé állítom ennek, a múlt század legdivatosabb uralkodónőjének, Eugénia császárnénak egyik remek levelét Egyiptomból, melyben a Suez-csatorna megnyitásakor férjének, Napoleonak írja: „a szórakozásból az ember morális erőt merit“.

Áll ez különösen a fiatalságra, mert a tanulást tulcsigázva megunják. Az angol nevelési rendszer szerint kombinálva (tervezve) a tanulást szórakozással, nincs meg ez a veszély.

Végül azzal fejezem be, hogy ne csak jogokra tanítsuk a fiatalságot, de neveljük kötelességekre is! Így lesz meg bennük a helyes polgári egyensúly.

A főváros szellemi élveire vágó t. tanári kar se féljen kérem az új egyetemtől. A mai villanyos korban a forgalmi összeköttetések olyanok, hogy távolságról beszélni is nevetséges. Futárvonatokon, automobilon a fővárost kedvelő ember nem többé napokig, nem is órákig, csak ugyiszólván perczekig utazik. És szabadjegy is van elég.

Megvolt ennek a beszédnek a hatása s a közoktatási költségvetésel 1902. április 12-én *indítványozta az*

ujsgíró-iskolát, hová csak a kifogástalan jellemű emberek vétethetnének fel, mert a fenkölt gondolkozás s a jellem a fő azoknál, kik hivatva vannak a nyilvánosság előtt itélni eleveneket és holtakat.

„Szabad államban kevés fontosabb tényező van, mint a közvélemény, és mégis nálunk — esetleg más országban is — azt tapasztaljuk, hogy a közvélemény csinálására, a sajtóra sem alapos önzetlen gond fordítva nincs.”

„Az állam és a nemzet érdeke föltétlenül azt parancsolja, hogy nyilvánosság szócsövei, a sajtó férfiai a legtanultabb, legfenköltebb lelkű és legnemesebb jellemű honfitársak legyenek.

A kérdés másik oldala a sajtótörvény.

Ez egyszerűen rossz

Ha rövidesen Deák Ferencz mondását fogadták volna el szigorú alapul, hogy mindent szabad írni, ami igaz, jó lett volna.”

„az állam semmi tanfolyamokat nem nyújt azoknak a fiatal embereknek, akik hivatásszerű publicistáknak (írók, ujságírók) készülnek, hogy úgy a tudományos, mint az erkölcsi nívaut (színvonal) emelje, ami pedig igazán országos, állami és nemzeti érdek. A nyilvánosság és szociális (társasági) élet sanálásához (gyógyításához) is egy pozitív (igazi) lépés.”

Szemere Miklósnak a képviselőházban elmondott beszédei között a katonai kérdést tárgyalók szaporították képviselői babérjait.

A *honvédelmi nevelés*-ről szólva kiemelte:

„A legelsőek ezen a gyarló földön a *hadierények* és ilyen férfias erényekben tündökölnék a szabad, független nemzetetek.

Ha a hadierények találkoznak egy seregnél a jó vezetéssel és jó organisációval és párosulnak azzal, amit ma a buroknál látunk a törhetetlen hazafisággal, akkor előttünk van egy ideális hadsereg képe.

Ilyennek óhajtom én látni, a mi honvédsgünket.

És ez az egész — kivéve a hadvezetést, amire születni kell, ami isteni adomány — tisztán nevelés és training (képzés) kérdése.

A legtanulságosabb ebben a délafrikai háború, amiért — mellesleg legyen mondva — a nagy angol nemzetet felelőssé tenni nem kívánom. Nem tévesztem össze az angol népet Anglia jelen kormányával, élén Chamberlainnel. Legyen ennek a háborúnak a babérja, ha van, az övé! Ő fog majd felelni is érte a történelem örök ítélő széke előtt.

Valami megkapónak hallottam ecsetelni egy Trans-

vaalból jött barátomtól azt a képet, amelyet a bur hadsereg ütközet előtt minden napfelkeltekor és ütközet után napnyugtakor nyujt. Fenségesen hangzanak végig e skopjékon a bérczek ormain, csodás bur harczosok ajkairól a megkapó zsoltár-énekek.

Térdepel a hadsereg és zsolozsmákat zeng!

Olyan látvány ez, amelynél meghatóbbat magasztosabbat képzelni sem lehet. Ehhez a soha nem csüggedő, puritán vallásos érzülethez csatlakozik a buroknál a fegyverkezelésnek egy oly tökélye, ami egészen páratlan.

Ez a gazdálkodással foglalkozó maroknyi vadász és lovas nemzet megmutatta, hogy ellent tud állani tizszerannyi angol seregnek. És pedig az angol sereg kitünő! Mindig is az volt. Kitünő anyag, rendkívüli tisztikar. Fényesen mutatja az elesettek száma, ami óriási ma is.

De a burok ugy lőnek hogy az meseszerű.

Lőnek és találnak!

A mai végtelen precise (pontos) és nagyon messze hordó fegyverekkel az győz, aki talál. A füstnélküli puska-
porral, a mesteri fegyverekkel nem a rosszul lövő tömegek véletlen trefferjei döntik el a csatát, nem a levegőbe bután lövöldöző masszáké többé a diadal, de a biztos jó lövők kiszámított lövései győznek — ha ilyen csapatok is vannak, Európában még alig van. Svájcz ugyan már elég czéltudatosan erre törekszik.

A burok oly ideális czéllövő sereget mutattak be a világnak, hogy az egész hadi tacticát megváltoztatja.

Mérés pusztá szemmel. És erre fogadnak is.

Nagy nemzetek megengedhetik maguknak a luxust (fény-üzést), poetisálhatnak a honvédelem terén is, álmodhatnak az általános lefegyverzésről is, de nekünk első sorban küzdenünk kell a létért, ha mint nemzet élni akarunk.

És most ez alkalommal igen melegen ajánlom: tegyük félre az ismert régi chablonokat. járjunk elől, ismerjük fel a helyzet képét azonnal, cselekedjünk saját initiatívánkból, meg-gondolva, de gyorsan!

Hozzuk be a nevelésbe 10 éven felüli fiu-gyermeknél a fegyverkezelést és czéllövést.

Teremtsünk egy olyan nemzetet, amelyre megnyugvással tekintsen le a magyar király, tudva, hogy reánk, az erősökre, reánk, a harczraképzett népére bizton támaszkodhatnak, és teremtsünk egy olyan nemzetet — ha önöknek így jobban tetszik, — amely megtudja védeni jogait, függetlenségét.

Igy a magyar haza, azaz a király és a szabadság örökké élni fog.

1903. február 27-én Szemere Miklós ismét a hadsereg-ről beszélt.

Beszéde elején kijelentette, hogy sem államjogi sem politikai, sem pedig magyar nemzeti szempontok nem vezetik beszédében, hanem tisztán és egyedül technikus szempontból óhajt a vitában résztvenni és hogy e kijelentéséhez teljesen hű is maradt, arról megbizonyosodhatik mindenki, ki e beszédet elolvassa. „Béke idején, úgy mint győztes háboru után is, végtelen látványos és szemkápráztató, lélekemelő tünemény egy nemzeti hadsereg — mondja Szemere — nemzeti zászlókkal, jelvényekkel, zsinórzattal és nemzeti kommandóval“, de a hadsereg győzelme nem ezeken fordul meg. Mert lehet egy nemzeti hadsereg is rossz és egy tisztán az uralkodó személyén csüngő hadsereg jó, a szerint, hogy milyen az organizációja, szelleme“. De a jelen háborujában e győzelem mégis csak a katona egyéni minőségétől, a sereg kvalitásától fog függni.

Ha a hadseregünk harczképességét emelni akarják — jegyzi meg a szónok — akkor az agrár és a merkantil erények mellett legelől a hadi erényeket kell a magyarba beoltani“, ha álmodni akarunk a magyar imperializmusról, Nagy-Magyarországról! „Hadi erények nélkül ez önámítás!“

Es így is van

„Honvédelmi szempontból nem meghalni kell a hazáért, de élni és az ellent eltalálni.“ A modern népek harczképességének alapköve a czéllövés. Mert az ellenséggel szemben állva, „akkor nincs többé sárga zsinór, vörös zsinór és portopée kérdése“; akkor lőni kell tudni!

„És többet ér a hadi szempontból egy törpe, pupos, aki talál, mint egy athléta, egy Herkules, aki fegyverrel bánni nem tud és — hibázik.“

Példát vehetünk a búrokról, kikre ez a jeles politikus oly előszeretettel hivatkozik minden alkalommal.

Ezek, ha rosszul manővroztak is, mi most már általánosan tudott dolog, „de mindent pótolta és pedig bőven a fegyver és az ásó remek kezelése“.

Csak czélozva lőttek, ha volt mire és rendesen el is találtak a kiszemelt czélt.

Nálunk pedig „a czéllövészet egy mostoha árva gyermeke“ úgy a hadseregnek, mint a polgárságnak. A polgárság mit sem törődik a czéllövéssel és „a katonát, ha piszkos a gombja, akkor megbüntetik, de ha lőni nem tud — akkor mi baja sem esik. Parádélépésekkel csak diszmeneteknél lehet hatást elérni, de az ellenségnek nem árthatunk“.

„Jó tűzdiszciplína csak jól lövő katonáknál lehetséges“ mondja Szemere, ki szerint az egyéves önkénytelenségnek hadászatiilag mi értelme sincs, csak az ész- és pénzarisztokrácia kiváltsága az. De ha már ez a privilégium megvan,

akkor adjunk privilégiumot a harczképesség emelése szempontjából is. „Szolgáljanak azok is egy évet, kik már a sorozásnál kitűnnek mint jó lövők!”

Oktalan azok félelme, kik a felfegyverkezett magyar néptől a monarchikus elveket féltik, „mert megbízható örökké csak az erős, megbízhatatlan csak a gyenge.” „Nekünk intézmények kellenek!” kiált fel általános helyeslés között a szónok, „de mi csak örökké vitázunk és nem organizálunk!”

A jövőendő katonájának edzett, kemény férfiaknak és pontos, jó lövőknek kell lenniök. „Olyan legyen a katonának a fegyvere, mint a művésznak a hegedűje, mint a gladiátornak a kardja: imádja azt és bizzék benne!”

Fejtegeti beszéde folyamán megkapó és szép példákkal a lövöldék hadászatiilag fontos feladatát és hogy ezt nemcsak ideális szempontból tekinti, tanuságot tesz azzal a reális értékű elhatározásával, melylyel saját költségén az ifjuság számára lövöldét építtet a főváros mellett levő birtokán. Beszéde befejezése valósággal elragadta a képviselőház tagjait:

„Intézményeket nekünk! mert elvész Tokaj, Budavár elvész a magyar becsület!”

És teljesen igaza is van, amint belátott pártkülönbség nélkül az egész képviselőház akkor, mikor beszéde végeztével a szónokot nem győzte elhalmozni elismerése és lelkesedése ki-kitörő jeleivel.

A beszédekett tett követte. *Szemere Miklós* az ifjuságból többet vivni taníttat kitűnő mesterrel. Czéllövő házat építtetett. Vivő- és lövő-versenyekre pályadíjakat tűzött ki s meg is tartották az első vivő- és lövő-versenyt. A vivásban magyar ifju aratott diadalt; a lövésben is jeleskedtek, de ez még a jövő zenéje. Mindenben kitünteti magyarságát. A hazai versenyügynök is sokat használt azzal, hogy több magyar fiut, köztük Bonta Ferenczet taníttatott ki lovagolni Angliában.

A vivő- és lövő-verseny után jelent meg ismét egy könyve *A Fenséges Uralkodóház figyelmébe* czímen.

A hazafissággal tündöklő munka jeligéje ez:

„Legyen tanum mindenkinek a hazafisága — és bíráim a lelkiismerete.”

Szemere Miklós talán az egyetlen a nyilvánosság emberei közül, aki a hazáról ír és beszél. Az utolsó évtizedben ez a szó *haza* sem írásokban, sem beszédekben nem fordul elő, a helyett országot, államot használnak. Ő *a hazát emlegeti hazaszeretettel.*

Szemere Miklós, aki hazafi névre valóban érdemes, nemcsak okosan ír és beszél, de szavait és írását tettekkel koronázza. A magyar ifuságot vivő és lövő-vetélkedéssel serkentette a hadi erényekre, *virtusra*, amely a dicsőség kut-

forrása. A lefolyt vetélkedő ünnepek fel is buzditották a magyar vért, s a jövőendő virtus alapját letevék s a fejedelmi bőkezűség gyümölcset jó reményben mutatták. *Szemere Miklós* azok közé a kevés nagyjaink közé tartozik, kik bevésődtek a nemzet szívébe és az önzetlenség történeti becsü példái.

A *virtus* mindenekelőtt és mindenekfelett az ő szilárd iránya. Ez nyilatkozik meg legújabb művében, mely gondolatgazdasággal és honszeretettel bővelkedik. A *Fenséges Uralkodóház figyelmébe* czimet viseli a fenkölt szellemű munka, mely utat jelöl arra, hogy lehet boldog szeretett hazánk. A sajtó méltányolta, a nemzet átérzi az utmutatást, az *egyenlősítés elvét* a nivellálást felfelé és minden magyar szív imával eped Szemere Miklós nézeteiért, eszméiért, melyekkel fel akarja emelni a szegényeket, ezek törekvő jobbait az ország legelsőihez és belátja szavainak igazságát, hogy ebben rejlik a jól alkalmazott monarchikus principium (koronás államelv) vonzereje, mely mint a mágnes felvillanyoz, az öntudatot fel emeli és a már-már fásuló és lefelé hajló massákat (rétegeket) a korona bűvkörébe vonja.

Adja Isten, hogy a legelső magyar ember a király, szívére vegye *Szemere Miklós* őszinte arany szavait *s vele együtt viribus unitis* (egyesült erővel) *erősítse az ősi magyar virtust.*

Vegye szívére a király és a haza Szemere honszerető szavait:

„A dynastia (uralkodóház) dicsősége és magyar nemzet érdeke kell, hogy a jövőendőben egy legyen, látom, egy is lesz, — avagy enyésznek a monarchikus principium, sőt vele maga a monarchia is.

Ne feledje az uralkodóház, hogy a mikor a multban a magyar nemzetet maga ellen találta, végeredményben nem volt belőle az országnak haszna, sem a dynastiának dicsősége.

Az idő kereke azóta nagyot fordult, a magyar nemzet fája hatalmas lombokat hajtott, — nyulik fel az égnek, mindig feljebb, feljebb, természetes fejlődését megállítani nem lehet, — stagnáció az életben nem létezik.

Ezt a fát Bécsből ma nyesegetni nehéz, csak kidönteni lehet és lesz belőle egy lomb nélküli élettelen fatörzs, mely árnyékot többé a dynastiának nem ad. — És helyébe más fát ültetni mily nehéz, növényét várni — belé század telik.

Hungária megnőtt, nem óhajt többé Bécsből rövid ruhát, megvannak érzelmei szeszélyei. A leghivebb neje lesz a királynak, nem kacérkodik a koronás szomszéd urak egyikével sem. — Hát miért csinálni belőle apácát?

Dönteni fog végre a szeretet — és a politikai Génius ihlette ész.

Egy dynastikus erős Magyarországra pedig akkor fog legbiztosabban támaszkodhatni az uralkodóház, ha érdek-

körébe vonja és tömöríti a jobbakat. Így ki fog épülni szilárdan, remekül, ami után áhitozunk, az egységes magyar királyság. Hazámfiak, testvérek, félre minden kicsinyes huza-vonával, összetartás!

Nyuítsuk egymásnak a béke áldásos olajágát: Bécsben átszűrt kékvérű „Majoratsherr“-ek, pirosabb, — vagy ha jobb tetszik — legkékebb vérű, koldusbotra támaszkodó ősi szittyák, aranyozott czimerű, gyémántkoronás, fényes, modern „lett és leendő“ nagyságos, méltóságos és kegyelmes urak. Számítsa magát kiki oda, ahova akarja — de érdemelje ki mindnyájunk lelkiismerete (ha magába száll) az önzetlen magyar hazafiság aransarkantyuját.

Nyuítsuk egymásnak becsületes jobbunkat az őszinte politikai és társadalmi frigyre.

Adjá reánk malasztul fejedelmi atyai áldását felkent urunk, a magyar király jó szívvvel, s a négy folyó és a hármas bérce honában biztosan fog pihenni akkor is, ha túl a Lajthán dülne a vihar.

Örködni fognak felette, mint az ország czimerén, magyar angyalok.

Ha aluszunk, ébredésre sirathatjuk a nemzeti monarchiát.

Itt a tettek órája! ma még lehet.

„Ébredjétek! harangoznak.“

Nem lenne teljes elszámolásunk azzal, hogy mit akar *Szemere Miklós*, ha a nemzetiségi kérdésben kijelentett véleményét nem idéznénk:

„A nemzetiségek is meg vannak bokrosodva egyrészt az agitátorok izgatása, másrészt az apró túszurások által. Egyszerű jó kormányzás közelebb hozná őket a magyarhoz, a szeretet útján. Jobb szívvvel és reálisan magyarosodnánk. Hogy mi vagyunk erősebbek, ugyis látják. A magyarság itt sem egyedül a nyelvben keresendő. A szepességi németek ugyan jó magyarok voltak, pedig nyelvünket nem is beszélték.“

Ébredjétek! Harangoznak!

A jók javával az igaz bátrakkal, a hazugság gyűlöllőivel, kik ha kevesen lesznek is, elegenden vannak a dicsőségre, rakja le a jövő szilárd talpkövét, ő, ki dicső ősök nem méltatlan unokája. Ősei elfoglalták a hazát, neki is ott a helye a megtartásban.

A politika megöl, tönkretesz mindent. A társadalmi kérdések bénaságban tengenek, hervadnak. Erős, erkölcsös igaz társadalom, nemes ifjúság, erős, bátor, kitartó és boldog lesz a haza.

Szemere Miklós önzetlenségében kételkedni nem lehet. Áldozatkészségével, adakozásaival az első helyen áll az

elsők között. Bőkezüségének nemcsak aránya, de iránya is tiszteletreméltó sulyu!

Nem beszél a maga házájáért, csak a hazáért, *neki nincsenek* gyermekei, még oly boldog sem, hogy felesége volna, csak fia a magyar hazának, *de méltó és hű fia*. Nemzetet akar nevelni, amely nem szolgákból és czédákból, de honfiakból és fenkölt lelkű honleányokból álljon.

Harangoznak Ébredjünk!

És boldog lesz a magyar.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A gróf Széchenyi István emlékének ápolására alakult bizottság ügyköre.

Széchenyi szellemének és hagyományainak ápolása. Eszméi terjesztése. Összes művei népszerű kiadására a talajnak a társadalom minden rétegében előkészítése.

A magyar faj védelme.

A hazafias szellem erősítése.

Az őszinteség és igazmondás ápolása.

A hazafiság ébresztése.

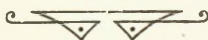
Egyetértés fokozása minden vallásfelekezet között.

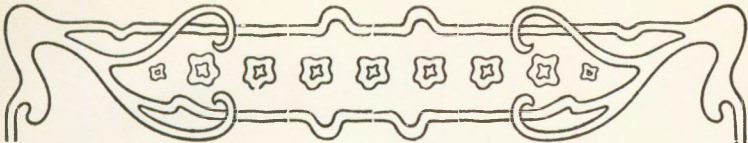
A becsület és tisztesség törvényeinek oltalma, vérehajtása.

Ezekre az ifjuság megnyerése és nevelése.

A Széchenyi emlékeért alakult bizottság nézeteit kiadványaiban tolmácsolja és terjeszti.

A gróf Széchenyi István emlékének ápolására alakult bizottság hivatalos helyisége Budapest, I. ker., Krisztina-körút 101. szám alatt van.

NAGYÉRDEMŰ

HAZAFIAK!

Egy kötet emlékkönyvvvel áldozunk a nagy Széchenyi István emlékének. Palotától-kunyhóig, aggtól-ifjuig be akarjuk az ő eszméit csepegtetni a szívekbe. Kérünk mindenkit, hogy segítse Széchenyi eszméit, hagyományait ápolni. Segítsen azzal is, hogy a Széchenyi emlékkönyvet több példányban rendeljék meg. A Széchenyi kultúra terjesztésével, szerkesztésével és a könyv elárulásával kizárólag Nyesti Pál szerkesztő van megbízva.

Alkalmas lélekemelő ajándék. Ajándékozzák alkalmazottaiknak, a népnek, gyermekeknek, különösen az anyáknak. Ajánljuk az előfizetést törvényhatóságoknak, városoknak, községeknek iskoláknak, iskolaszékeknek, földbirtokosoknak, főpapoknak, káptalanoknak, lelkészeknek, vállalat-tulajdonosoknak, pénzintézeteknek, gazdasági egyleteknek, stb. stb.

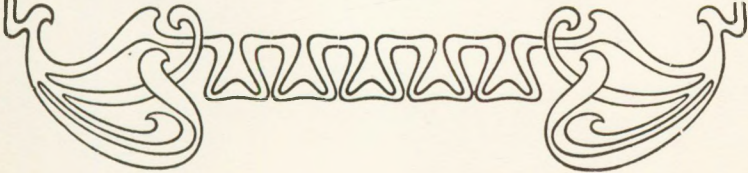
20 példány	--- --	ára 35 korona
50 példány	--- --	" 75 "
100 példány	--- --	" 100 "

Egy példány ára bérmentes küldéssel 2 korona.

Egy diszpéldány ára 5 korona.

Kérjük az előfizetéseket mielőbb Nyesti Pál szerkesztő címére, Budapest, VII., Aréna-ut 60. II. emelet.

Gróf Széchenyi István emlékére alakult bizottság.

TARTALOM JEGYZÉK.

	Oldal
Felhívás a Széchenyi-muzeum érdekében	3
Gróf Széchenyi István	4
A sárvári és felsővidéki gróf Széchenyi család	5
Gróf Széchenyi István a legnagyobb magyar	15
1. Széchenyi István gyermek- és ifjúkora	15
2. Széchenyi István első föllépte	18
3. Másik ellenvélemény Széchenyi pályakezdetéről	23
4. Széchenyi jellemzése	28
5. Széchenyi irodalmi és társulati működése	33
Gróf Széchenyi Ferencz végrendelete	46
Gróf Széchenyi Ferencz atyai intéseinek hatása fiára, gróf Széchenyi Istvánra	50
Széchenyi mint katona	52
Igaz szó	55
Gróf Széchenyi István imái	56
Zarándokoljunk Nagy-Czenkre	57
Széchenyi ébred	58
Egy vonás a multból	59
Emlékbeszéd Széchenyi István grófról	62
A magyar ifjúságnak	67
Gróf Széchenyi István mint bölcselő	69
Széchenyi lelkivilága	79
Gyász-ünnepélyek gróf Széchenyi Istvánért 1861-ben	86
Egyiket sem	91
Széchenyi aranyigéből	93
Bizottsági jelentés gr. Széchenyi István munkái új kiadása ügyében	93
Szózat a magyar anyákhoz	96
Széchenyi adomáiból	99
Első Széchenyi lakoma	100
Harminczkilenczedik Széchenyi lakoma...	105
Negyvenkettedik Széchenyi lakoma	109
Mit akar Szemere Miklós	104
A gróf Széchenyi István emlékének ápolására alakult bizottság ügyköre	133
Felhívás	135

